מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · פירוש מהרז״ו

פירוש מהרז״ו על קהלת רבה

רבי זאב וולף [מהרז"ו] איינהורן

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פירוש מהרז״ו על קהלת רבה

רבי זאב וולף [מהרז"ו] איינהורן

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פירוש-מהרזו-על-קהלת-רבה/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרשה א 6
פרק א 6
פרק ב 8
פרק ג 10
פרק ד 11
פרק ה 13
פרק ו 13
פרק ז 13
פרק ח 15
פרק ט 16
פרק י 17
פרק יא 18
פרק יב 19
פרק יג 21
פרק יד 22
פרק טו 23
פרק טז 24
פרק יח 24
פרשה ב 25
פרק א 25
פרק ב 25
פרק ג 26
פרק ד 26
פרק ז 27
פרק ח 27
פרק ט 27
פרק י 27
פרק יא 28
פרק יג 28
פרק יד 28
פרק טו 28
פרק טז 29
פרק יז 29
פרק כ 29
פרק כא 30
פרק כג 30
פרק כד 30
פרק כה 30
פרק כו 30
פרשה ג 30
פרק א 30
פרק ב 31
פרק ה 32
פרק ז 32
פרק ח 32
פרק ט 32
פרק י 33
פרק יא 33
פרק יב 34
פרק יד 34
פרק טו 35
פרק טז 36
פרק יט 37
פרק כא 37
פרשה ד 37
פרק א 37
פרק ב 38
פרק ג 38
פרק ו 39
פרק ז 39
פרק ח 39
פרק ט 39

פרק יד 40
פרק טו 40
פרק יז 40
פרשה ה 41
פרק ב 41
פרק ד 42
פרק ה 42
פרק ו 42
פרק ז 43
פרק ח 44
פרק י 44
פרק יא 44
פרק יב 45
פרק יג 45
פרק טו 45
פרק טז 45
פרק יז 46
פרק יח 46
פרק יט 46
פרשה ו 46
פרק א 46
פרק ב 47
פרק ג 47
פרק ד 48
פרק ו 48
פרק ח 48
פרק ט 48
פרק י 48
פרק יא 49
פרק יב 49
פרשה ז 49
פרק א 49
פרק ב 50
פרק ג 52
פרק ד 52
פרק ה 52
פרק ו 52
פרק ז 52
פרק ח 53
פרק יא 53
פרק יג 54
פרק יד 54
פרק טו 55
פרק טז 55
פרק יז 55
פרק יח 55
פרק יט 56
פרק כג 56
פרק כו 56
פרק כז 57
פרק כח 57
פרשה ח 57
פרק א 57
פרק ג 58
פרק ד 58
פרק ה 58
פרק ו 58
פרק ח 58
פרק ט 59
פרק י 59
פרק יג 60
פרק טז 60
פרק יז 60
פרשה ט 60

פרק א 60
פרק ו 61
פרק ז 61
פרק ח 61
פרק ט 62
פרק י 62
פרק יא 63
פרק יב 64
פרק יג 64
פרק יד 64
פרק טו 64
פרק טז 65
פרק יז 65
פרק יח 65
פרשה י 66
פרק א 66
פרק ב 66
פרק ג 66
פרק ד 67
פרק ה 67
פרק ו 67
פרק ז 67
פרק ח 67
פרק ט 68
פרק י 68
פרק יב 69
פרק יד 69
פרק טו 69
פרק טז 69
פרק יח 70
פרק יט 70
פרק כ 71
פרשה יא 71
פרק א 71
פרק ב 71
פרק ג 72
פרק ה 72
פרק ו 72
פרק ז 72
פרק ח 72
פרק ט 72
פרשה יב 73
פרק א 73
פרק ב 73
פרק ג 73
פרק ד 73
פרק ה 73
פרק ו 74
פרק ז 74
פרק י 75
פרק יא 75
פרק יב 76
פרק יג 76
פרק יד 76

פרשה א

פרק א

חזית איש. עי' ריש שי"ר וש"נ ומבואר ושם באריכות:

בקש ליתן להם. צ"ע איך שייך לומר שבקש ליתן להם ולא נמצא וכו' הלא ידוע שהיה עני ואיך יבקש דבר שאין ביכלתו לקיים ויתכן על דרך המעשה שהובא בתענית באשתו של ר' חנינא בן דוסא שנכנסה ליקח מרדה לרדות הפת שלא לשה ולא אפתה אלא סמכה על הנס וכן כאן נתן ידו לכיסו אולי ימצא בדרך נס ולא מצא בגשמיות אך המציא לו הקב"ה מלאכים בדרך פלא:

שתתן ידך ואצבעך. שיושיט ידו ויניח אצבעו עכ"פ עמהם שיהיה נראה כעוזר להם אך כוונתם היה שישאו אותו עם האבן ומ"ש נמצאו עומדים בירושלים משמע בלא עת שברגע עפו ופרחו לירושלים עם ר"ח ועם האבן כדרך מלאכים:

נכנס ללשכת הגזית. לשאול אצל הסנהדרין שיושבים שם מה יעשה עם החמש סלעים שפסק ליתן להם והושיבו לו שמה שפסק היה בטעות שאם היה יודע שהם מלאכים לא היה פוסק:

איש מהיר במלאכתו. במלאכת שמים בתורה ובמצות ומהיר במלאכת נדבת האבן ששיבבה וסידקה בעצמו ולכך שלח לו מלאכים שיעשו במהירות:

לבלווטוס. הוא איש גדול ונשוא פנים בפני המלך:

הוא נותן לי. פי' כי אין לשאול הרבה דברים כאחד כי אם דבר אחד אשר ישאל יפעול שיותן לו ע"כ טוב לשאול דבר כללי שכולל דברים רבים:

את החכמה והכל בכלל. החכמה היא התורה נקראת בתו של הקב"ה כמ"ש שמ"ר ריש פרשה ל"ג וכמ"ש משלי חי"ת ואהיה אצלו אמון בדמיון בת ומפורש שם שכל הטובות בכללה לי עצה ותושיה וגו' עושר וכבוד אתי הון עתק וגו':

חלום עומד על כנו. ואצל פרעה כתיב והנה חלום ופי' רש"י והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים. וכאן שהחלום מפורש ומבואר ואינו צריך לפותרים כלל בהכרח לפרש והנה חלום שנתקיים על כנו:

על מה מצויץ על מה נוהק. לא אמר מה מצויץ מה נוהק שהיה משמע שהיה מבין בציוץ העוף וכן בניהוק החמור מה מתכוונים ורוצים בציוצם וניהוקם אך לא כן הוא שאין העוף מוציא רק קול אחד תמידי בלי שנוי ואין לו בינה לכוון דבר בציוצו וכן החמור בניהוקו רק לפעמים הקב"ה עושה שליחות ע"י עוף ואז החכמים מבינים בציוצו על מה

מצויץ וכן בחמור על מה נוהק כענין המעשה בגמרא בעיליש ברח ובזוה"ק מענין ניהוק חמורו של ר' פנחס בן יאיר שהיו מבינים על מה היה:

לגמרה של תורה. כי כל החכמה העליונה הנסתרת כלולה הכל בתורה אלא שכל אחד משיג לפי כחו והנביאים ובעלי רוח הקדש הכל בכח התורה אלא שאצל בעלי שכל פשוט הכל בהעלם ואצל בעל שכל האלקי הכל בגלוי וכמ"ש דוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך דוק והבן:

מיד שרתה עליו רוה"ק. שאול כשנמשח שרתה עליו רוה"ק לגבורה ומלחמה ונצחון על נחש בני עמון. ודוד כשנמשח שרתה עליו רוח הקודש לגבורה ומלחמה ונצחון. אך שלמה שנמשח והתפלל על החכמה שרתה עליו רוה"ק על החכמה העליונה עד שאמר שלשה ספרים ברוה"ק ומ"ש מיד אינו כמשמעו אלא מכח רוה"ק ששרתה עליו מיד זכה שאמר ג' ספרים כל אחד בשעתו כמ"ש בשי"ר פסוק ראשון באריכות ובילקוט ריש קהלת:

נביאותם בעצמם. שהקב"ה מקרא שמו על הטובה ולא על הרעה ואף שכתוב אצל נבואות הקשות של ירמיה ועמוס כה אמר ה' ויהי דבר ה' על צד ההכרח לידע שהנבואה מאת ה' רק הקדים תיבות דברי ירמיה וכו' על הוכחה זו:

אירימיאה. עי' ויק"ר פרשה ל"ה סי' ה' ומש"ש בשם מוסף ערוך על תיבת אדרימון:

עמוס בלשונו. כבד בלשונו כחלו משא עמוסה על לשונו עי' ויק"ר ריש פרשה יו"ד:

פסילוסא. במ"ע בלשון יווני ערל שפתים מגמגם ונלעג לשון בערך עמוס ובערך פסלוס. וקרוב הוא ללשון הקודש פסל לך שפירושו קציבה וקטיעת האבן ממחצבו:

על שם שאמר אז יקהל. ד"א ופירוש אחר הוא כן הוא בהדיא בילקוט ריש קהלת בשם ר' יצחק ותחלה איתא שם דברי ר"פ בשם ר"א על מ"ש שדבריו נאמרים בהקהל ואח"כ דברי ר' יצחק על שם אז יקהל:

ואשרי עבדיך אלה. העומדים לפניך תמיד השומעים את חכמתך מ"א יו"ד:

שלש שמות. עי' במ"ר פרשה י' סי' ד' ובשי"ר פסוק א' שמ"ר פ' ו' סי' א בביאור:

אגור יקא למואל איתיאל. הם הכתובים במשלי ריש ל' דברי אגור בן יקה נאם הגבר לאיתיאל:

שאגור בד"ת. כמו זית איגורי ששמנו אגור בתוכו:

כספל הזה כו'. כשצריך האדם ממלא אותו וכשאינו צריך מפנה אותו ומערה ממנו המים כך שלמה כשהיה שלם עם ה' מילא אותו תורה וחכמה ואחר שהטו נשיו את לבו נתעלמו ממנו ד"ת וחכמה. וההפרש בין ג' הראשונים שלמה ידידיה קהלת ובין

ד' האחרונים שהראשונים נקרא בהם בעת לידתו ושם שלמה היה קודם לידתו כמ"ש דה"א כ"ב ט' הנה בן נולד לך וגו' כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו ועל ידידיה מפורש ש"ב י"ב כ"ד כ"ה ויקרא את שמו שלמה וגו' וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה' ובקהלת מפורש כאן דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים וד' האחרונים ניתוספו לו אחר שזכה לחכמה וצ"ע שלא חשב המדרש הד' שמות האחרונים כסדר שחשב למואל שכתוב במשלי ריש ל"א קודם איתיאל שכתוב במשלי ל' ויתכן שסובר המדרש שהשם למואל ניתן לו קודם איתיאל שהמשא שיסרתו אמו היה בעת חינוך ביהמ"ק שאז ישן עד ד' שעות ושם איתיאל אח"כ שבשם למואל אמר לאל ולא גלה עדיין לשום אדם מה בלבו אך בשם איתיאל אמר כן לכל:

אתי אל ואוכל. לפרש מ"ש בריש משלי למ"ד נאם הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל שמ"ש לאיתיאל ואוכל הוא פירושו על שם איתיאל שאמר אתי אל שהש"י עמי ואתי תמיד ואהבתו בלבי תמיד ולא יתכן שיפתני יצר הרע לסור ממנו אך אוכל תמיד לנצח את היצר הרע:

נתלה בזכות עצמו. כמ"ש שיר השירים אשר לשלמה ולא נזכר כאן בן דוד אך אחר החטא כתוב בן דוד במשלי וקהלת כי שיר השירים אמר בילדותו כמ"ש ריש שי"ר וכמ"ש ברכות על פסוק שאמר חזקיהו לשלום מר לי מר שאמר לו וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי וכן כאן על שצירף לו זכות דוד אע"פ שהזכיר גם אותו ויותר נראה שצ"ל למען דוד עבדי בלא וא"ו כמ"ש מ"א י"א פסוק י"ג ופסוק ל"ד למען דוד עבדי:

בעשתרות באדרעי. וכשנהרג עוג נאבד שם אדרעי כי לא היה מקום מלכות רק לעוג אך ירושלים מקום מלכות לעולם ותפס שם אדרעי לדוגמא וה"ה לכל מלכי עובדי כוכבים הקדמונים שבטלו הם ומלכותם ועריהם מן העולם:

פרק ב

להבל דמה. ודעת המדרש שהבל פירושו אויר של חום והוא לשון חכמים במסכת שבת דבר שמוסיף הבל ושאינו מוסיף הבל:

ששופת שבע קדרות. כנגד שבעה הבלים שכתוב בפסוק זה הבל הבלים הרי ג' הבל הבלים עוד ג' הכל הבל הרי שבע ואם יוכפלו ז' הבלים יחד יתכן שיהיה בהם ממש ע"כ דורש באופן שאין בהם ממש והיינו שהקדרה התחתונה לבד חמה שכל מה שמוסיף עליה קדרה מתמעט חומה של עליונה עד שאין לעליונה שום חום:

ויעשם כצל. אין הכוונה שדוד בא לפרש דברי שלמה שהיה אחריו אלא הכוונה עלינו שאנו מוצאים דבר בדברי נביא אחד סתומים ואנו לומדים פירושו מדברי נביא אחר

המפורשים. וגם באמת כל דברי תנ"ך נאמרו בסיני וכל נביא גלה דבר ממנו בזמנו ולמדים זה מזה ואין בהם קדימה ואיחור בנבואות רק במעשים:

יש בו ממש. פי' הרי הצל מתקיים כל זמן שהשמש כנגדו הרי הצל לאחריו ע"כ דורש על צל עוף הפורח ועובר ושמואל מוסיף עוד על צל דבורים פורחים כי העופות עכ"פ רואים מהם צל בעת פריחתם ויש עופות גדולים שעושים צל גדול אך הדבורים הפורחים בעבור קטנם ודקות כנפיהם אין ממש בצלם העובר:

ז' **הבלים שאמר קהלת**. פי' שאמר בפסוק ב' לבד מ"ש בכל ספר קהלת שהם רבים ומניתי בקונקורדאנציא יותר משלשים:

באסקפרסטני. לא הובא בערוך ובילקוט כאן ליתא רק בערוך ערך אספקיסין פי' בלשון רומי נכבד וחשוב:

פושט ידיו בביבין. נראה דצ"ל בביבין הם הצינורות של שופכין מקום רפש וטיט:

קופץ כגדי. בלא תועלת כלל רק מעשה שובב בשחוק:

בן עשרים כסוס. רץ לצורך ותועלת:

כחמור נתון עליו אוכף נעשה בעל מום לתורה ילקוט כאן:

הרי הוא כקוף. תמונת איש בלא דעת:

אע"פ שהוא זקן מלך. כמו בן שנה שדומה למלך וכמ"ש בן שנה שאול במלכו:

בשני יהי רקיע. סובר שרקיע זה אינו שמים שנברא בראשון אלא בריאה אחרת שמבדיל בין מים למים ואינו סובר כמ"ד יחזק הרקיע של יום ראשון ועי' ב"ר ריש פרשה ד' וסובר שהוא רקיע השני שבו המאורות וכל הכוכבים וצבא השמים ע"כ הביא עליו הפסוק ונמקו כל צבא השמים ונגולו כספר השמים וכל צבאם יבול:

והחרים ה' את לשון ים מצרים. הנה באמת חורבן המים והמים הוא בכלל פסוק שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה אלא תפס פסוק שמיוחד אצל מים ובילקוט כאן הגירסא בשלישי כתוב תדשא הארץ דשא וכתיב וכל עשבם אוביש:

אסף עוף השמים. וס"ד ודגי הים. ילקוט שם:

בששי נעשה אדם. ותחלה כתוב שבששי נבראו בהמה ורמש וכתיב אסף אדם ובהמה:

בשבת מאי אית לן למימר. איזה הבל יתכן לומר על שבת יום שכולו שבת ומנוחה לחיי עולמים ומתרץ שהבל של השבת הוא על העובר במזיד שחייב מיתה והוא דבר שאינו בנמצא כ"כ ובשוגג מתכפר בקרבן והבלו מעט:

אדם הראשון אמרו. ב"ר סוף פרשה כ"ב וש"נ ועי' פר"א פרק י"ט באריכות ועי' כל מאמר זה במדרש תהלים מזמור צ"ב עד ומה בראו בשביעי שבת חוזר ומסתכל כאן וכאן

למצוא בו פגם ולא מצא אלא כולו קדושה ומנוחה אר"י אחר כן הסתכל וראה שאדם חוטא בה ומתחייב בנפשו אמר גם זה הבל הרי שבעה:

פרק ג

מה יתרון. ויק"ר ריש פרשה כ"ח וש"נ ומבואר כל הפסוק ומה שחסר מן הבאור כאן תמצא שם ומה שחסר שם תמצא כאן:

אלא בעמלו. כמו שדרשו על פסוק וכל חפצים אפילו חפצי שמים וכן אם היה כתוב בכל עמל אך עמלו כמו חפציך:

בעמלו אינו עמל. שזהו כוונת מ"ש מה יתרון לאדם בכל עמלו שאינו כדאי לעמול בו:

א"ר שמואל בר"י. לקמן פסוק שמח בחור:

יפה אמר שלמה. שהבחור שכחו עליו יכול התענג רק שישמור שיהיה בהיתר ע"פ התורה שלא יענש בו במשפט האלקי:

עמל תחת השמש. שתיבות שיעמול תחת השמש מיותרים שדי במ"ש בכל עמלו שהרי כל העולם הוא רק תחת השמש אלא שבא ללמדנו שהעמל והפעולה הוא תחת השמש אך היתרון הוא במה שהוא למעלה מן השמש אשר שם למעלה מתקבץ ממעשה האדם הטובים שכר טוב וכמ"ש להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא היינו אוצרות השכר שלמעלה מן השמש כנ"ל שלא יתכן שיהיה הבריאה רק למען העמל של תחת השמש שהרי אין בו יתרון כלל אלא היתרון הוא באוצר שלמעלה:

תחת השמש אין לו. כי' אם עמל בדברים שתחת השמש אין לו יתרון אך אם עמל בדברים שלמעלה מן השמש היינו בתורה ובמצות שנתנו מן למעלה מן השמים יש יתרון נצחי:

ר' לוי ורבנן. ר' לוי מיירי בעושים שלא לשמה שאז גדול עד שמים חסדך וע"כ אמר מה הנאה יש לבריות שאינם צדיקים ודיים שמזריח להם אורה של עוה"ז ורבנן מיירי בעושים לשמה שאז גדול מעל השמים חסדך וזהו שאמר דיים שאני עתיד לחדש פניהם כגלגל חמה והיינו למעלה מן השמים מאור שלמעלה וכמ"ש ויק"ר פרשה למ"ד סי' ב' שהראשון משבעה כתות צדיקים לעתיד הוא כגלגל חמה ולשניהם פי' הפסוק מ"ש מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול הוא שאלה מ"ש תחת השמש הוא תשובה שהשמש הוא השכר והיתרון:

ועורך שולחן וכו'. וכל זה על ידי השמש כמ"ש ממגד תבואות שמש ויתכן שמ"ש לאדם פי' הקב"ה כמ"ש ב"ר ריש פרשה כ"ז ופי' מה שכר אתה נותן להקב"ה על עמלו שעמל כ"י למענך בשמש:

תני ר' חייא. עי' מ"כ ועי' ראב"ן סי' פ"ו:
שיעמול לרוה. לקמן פסוק גם זו רעה חולי ומה יתרון:
חפיה הוא. בזיון ובושה הוא מענין ופני המן חפו:
תלת מאה מתלין. על שהיו יודעים שלש מאות משלות מענין ערמת השועל ע"כ בכל עת שאמרו מענין משלות אלו אומר בלשון שלש מאות משלות שועלים:
לא כן אמר שלמה. ומה שכתבתי על הפתח אחר שמחתך מות וכו' אין זה מלבי כי דברי שלמה המה:
מאחר שדור הולך. פי' שכל אנשי הדור ימותו א"כ אין יתרון:
אבא בר קפרא. אבא פי' רבי כמו אבא יוסי:
שאינו שלך. שאין אתה רוצה להנות ממנו וכמו שאמר לפני מותו שלא נהנה מן העוה"ז כאצבע קטנה:
והבאתם את עומר. וכל הענין הדרשה על שהעומר והתבואה צריכים לרוח ולשמש וכתיב מה יתרון לו שיעמול לרוח מה יתרון תחת השמש:

פרק ד

דור הולך. דור הוא ששים רבוא כמ"ש דברים א' ל"ה הדור הרע הזה וכמ"ש עוד תהלים צ"ה ארבעים שנה אקוט בדור ודורש גז"ש שגם מ"ש כאן דור הולך פי' דור הולך מן העולם ודור בא לעולם בעת אשר זרח השמש ובא השמש הוא יום והלילה עמו שכל עת שהשמש זורח וכל עת שהשמש שקוע ובא הוא מעת לעת:
שמשקיע ראשון הוא אחרון. שמשקיע בכבשן למטה ועליו שאר הקדירות וכשמעלה הקדרות תחלה מעלם מה שלמעלה ואח"כ מה שלמטה בכבשן וכן המתים שמתו בראשונה היו צריכים לעלות באחרונה והכבשן משל לשאול וזהו דור הולך מן העולם הוא הדור שבא והכוונה הולך ראשון ובא ראשון:
מחצתי ואני חוזר ומרפאן. וזהו ואחיה מחצתי. סנהדרין צ"א:
והתחתונים מתו בעוה"ז. ב"ר פ"ב סי' ב' ועל אחת גזר טירודין ועי' ב"ר פ' י' סימן ד':
אין מיתה כל עיקר. שיבטל אותה מחיצה ודעת ר' אבא שלא יבטל המחיצה לגמרי אלא ירפא אותה שלא יהיה צער וצרה בעולם רק הכל בנחת רוח ושמחת עולם:
רבי עקיבא קיים. שהיה דורש במקרא קוצי אותיות וזהו הייתי קורא לפניו:
שלשה סלי עולם. אגב שאמר עם שלשה גדולי עולם אמר על אלו קלי עולם שבאמת היו הגדולים שבדור זה ובעלי רוה"ק:
כבית דינו של משה. שמחוייבים כל ישראל לשמוע להם וכמ"ש ר"ה סוף פרק ב:

היו טובים מאלה. שהחכמים של זמנים הקודמים היו גדולים וטובים מהחכמים של דור זה וס"ד כי לא מחכמה שאלת על זה שבאמת אינם טובים כנ"ל:
יהוידע היה נגיד לאהרן. והלא יהוידע היה הרבה דורות אחר אהרן:
בכבודו של צדיק בקבר. הם הדורות שמימי יהושע עד ימי עזרא נחמיה שבוודאי בכל דורות דוד ושלמה ושאר הצדיקים עשו ג"כ סוכות אלא כתב כן לכבוד עזרא ונחמיה בימיהם:
בן פנחס בן אלעזר. בן אהרן הכהן הראש. הוא עזרא עלה מבבל וכבר אמר עזרא בן שריה למה אמר עוד הפעם הוא עזרא אלא לסמוך הוא עזרא לע"ש הכהן הראש הוא עזרא שעזרא הוא הכהן הראש אפילו על אהרן ע"פ מדה י"א סדור שנחלק הכהן הראש הוא עזרא:
והארץ הולכת. שמ"ש דור הולך פי' הולך ומת ובטל מן העולם והיה ראוי שיבטל הארץ בשביל הדור וכמ"ש כי שמים כעשן נמלחו וארץ כבגד תבלה וגו' וישועתי לעולם תהיה היינו לצדיקים וכן כאן ודוק וכמ"ש לכבודו בראתיו יצרתיו אף עשיתיו אלא על שבני אדם אינם כולם צדיקים ע"כ גזר עליו מיתה מחטא אדם הראשון:
ואין עץ אלא תורה. והרי הובטחו צדיקים שיתקיימו יותר משמים וארץ כמ"ש כי שמים כעשן נמלחו וגו' וישועתי לעולם תהיה היינו לצדיקים ואיך אמר כימי העץ ע"כ דורש על התורה הנצחית:
תורה בשביל ישראל. ב"ר פרשה א' סי' ד' מחשבתן של ישראל קדמה ע"ש:
שנבראו בזכותן. פי' בזכות עצמן וזהו והארץ לעולם עומדת אלו ישראל כמ"ש בסמוך ועי' ב"ר פ"א סי' ד' מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר:
מלכות נכנסת. לפרש מ"ש דור הולך ודור בא על דור של מלכיות הקדומות בבל ומדי וכו':
מייתי לה מהדין קריא. מביא ראיה מפסוק זה שישראל נקראים ארץ:
אתם תקראו ארץ חפץ. כמו הארץ הטובה כל טוב יוצא ממנה לחיים של בריות כך הצדיקים כל טוב לומדים מהם לקיום העולם:
ברא ארץ לדוגמא. וע"כ קרא לבני אדם בשם ארץ:
מה היא עומדת. שאין עמידה שייך אלא על רגלים ואחר ישיבה והליכה ע"כ דורש עומדת א"ת עומדת אלא מעמדת:
תפקידיה. מה שמפקידים ומניחים בתוכה הם המתים שהיא שומרת וכמ"ש פר"א סוף פרק ל"ד וארעא תפקידיה תפליט:
מזונותיה. מה שזורעים בה שומרת ומגדלת:

לפי שבעוה"ז. על שדורש לעיל פסוק כי כימי העץ דורש כאן סוף הפסוק ומעשי ידיהם יבלו בחירי:

פרק ה

וכי אין אנו יודעים. דאם כפשוטו הלא הכל רואים שהוא כן עי' ב"ר פרשה נ"ח סי' ד' ושם מבואר כל הענין:

אבא יוסי איש טריא. עי' שי"ר סוף פסוק מים רבים:

האהלה שרה אמו. שהיא מלאה מקום שרה ומ"ש האהלה מלשון עד ירח ולא יאהיל. לשמש שם אהל:

עתניאל והוא יעב"ץ. מבואר שם בב"ר פרשה נ"ח ועי' שי"ר סוף פסוק כולך יפה רעיתי:

גלגל חמה וכו'. ב"ר פרשה ו' סי' ו':

בוער כתנור. וליהט אותם היום הבא וכל זה מרומז במ"ש וזרח השמש ובא השמש:

פרק ו

אל דרום ביום. עיין רש"י בקהלת פסוק זה:

הרוח הזה. ב"ר פרשה כ"ד סי' ד' ויק"ר ריש פרשה ט"ו וש"נ ומבואר:

קוזמיקון. במ"ע פי' דבר של כל העולם ע"ש עוד בערוך קוזמקרטור שסמוך לו שם. קוזמינן בלשון יוני עולם:

פרק ז

ומהיכן הארץ שותה. ב"ר פרשה י"ג סי' ט' יו"ד ע"ש וכאן מסדר תענית ט' ע"ב:

שוחקין את המים. שיתחלקו לטיפות טיפות:

מסוסא וכו' כדקין וכו'. צ"ע במאי פליגי ומה טעם כל אחד:

דאמר ר' יהושע. ושם בב"ר סי' ד' הגירסא אמר ר' הושעיא:

כמין תיבה. שם בב"ר הגירסא כהדין תוכי' והם שמות של נהרות:

שהמים לא היו מהלכים. פי' שהמים לא היו מניחין את הספינה לילך ויתכן שאותו מקום פתוח לתהום ע"כ היו המים מתגלגים שם ובולעים כל המים לתהום וע"כ היו להמים שבאותו מקום טבע ההמשכה והבליעה:

אמרין ליה מים בולעין הן למים אמר לון. כל זה מיותר ובילקוט ליתא אלא גרסינן מה הן אפשר כל הנחלים:

בולעין הן. פי' שיש מקומות בים שבולעין וכמ"ש לעיל נכנסה הספינה למקום שלא היו מהלכין:

על דעתיה דרבי אליעזר. שסובר שהעבים שותים תמיד ממי אוקיינוס וזהו טעם מספיק שעל כן אין הים מלא ואיך מרומז זה כאן ודורש א"ת שבים אלא שואבים שבמקום שבאים לשם הנחלים הגדולים שם העבים שואבים תמיד נמצא לר"א שלשה טעמים שאין הים מלא. אחד שהעבים שואבים. ב' שהנחלים חוזרים כפשוטו. ג' שהמים בולעים ומרומז ג"כ שבתיבת שבים שואבים שהמים עצמם שואבים ולדעת רבי יהושע שני טעמים שהנחלים חוזרים ושהם בולעים:

מוציא חכמתו מלבו. שמלמדה לאחרים ואז מוציא מלבו חכמתו וע"כ אין הלב מתמלא:

ת"ל שם הם שבים ללכת. שבזה שמוציא חכמתו מלבו אינו משכח שהחכמה חוזרת למקומה:

ד"א כל הנחלים. הדברים כפולים כי החכמה והתורה הכל ענין אחד אלא שהמאמר הראשון העתיק ממקום אחד והמאמר הזה ממקום אחר בשינוי לשון:

מטרונה אחת. עי' ברכות נ"ז ילקוט דניאל סי' ב' וילקוט כאן ונראה שהתשובה שהשיב עדיין אינה בשלימות שלא רצה לכנוס עמה בדברים כל כך שאמיתת התשובה הוא שהחכמה אלקית אין לה שיעור כמ"ש ארוכה מארץ מדה וכל מה שיחכם האדם אינו כי אם מפתח ומדרגה לחכמה שלמעלה הימנה ודוק והבן:

ממניינם אינם חסרים. שאשר הבטיח להם שירבו לא יתקיים בהוספת אחרים עליהם אלא מה שירבו מעצמם:

שכל מי שאינו. יבמות נ"ד ילקוט ישעיה נ"ד:

הן גור יגור. בשעה שהיו ישראל גור אז יגור ואח"כ אפס מאותי כשיהיו אותי לע"ל אז אפס:

מאן גבי. מי יהיה אתי וס"ד מי גר אתך עליך יפול הוא פירוש של רישא דקרא הן גור יגור:

במקום שהוא. שיודעים ומכירים אותו מאז קודם ביאת המשיח שנאמר והיה בשבט אשר גר וגו' אתו שם תתנו נחלתו:

לימות המשיח. היינו לעולם הבא הנ"ל:

מכנף הארץ. אותם שהיו חבויים בכנף וסתר הארץ מהם זמירות שמענו וכמ"ש יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצי ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך הרי מ"ש מכנף הארץ זמירות שמענו ג"כ הכיונה על אותם שיחיו:

עומדים צפופים וכו'. אע"פ שהיו עומדים צפופים אעפ"כ היו משתחוים רוחים הרי שאינה מתמלאת שאפילו היו כפלי כפלים ברבוים היו ג"כ משתחוים רווחים הרי שאינה מתמלאת ועי' ב"ר פרשה ה' סוף סי' ז':

מהו דין דכתיב. עי' פסחים קי"ט:

א"ר ירמיה בן אלעזר. מאמר זה הובא באמצע מאמר של ר' ישמעאל בר"י לפרש דברי ר"י בר"י עד א"ל מהו דין דכתיב לאכלה ולשבעה ובא לפרש מ"ש כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול ולשבעה ולמכסה עתיק שכבר אמר בראש הפסוק והיה סחרה ואתננה קודש לה' ע"כ דורש מ"ש עוד הפעם כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה מלשון חרסה אצל שמשון בטרם יבא החרסה האומר לחרס ולא יזרח שהשמש קורא חרס שהיושבים לפני ה' בראשונה במלכות יחודש פניהם כפני חמה. ומ"ש ולשבעה כמ"ש ויק"ר פרשה למ"ד סי' ב' שובע שמחות א"ת שובע אלא שבע שמחות שלעתיד יהיה שבע כתות של צדיקים ופניהם דומה לחמה וללבנה וכו' וכן כאן לְשִׂבְעָה לְשִׂבְעָה ע"ש בויק"ר כי כן הוא וזהו שאמר וכשם שחדש פניהם היינו מתיבת סחרה ולשבעה כך לעניין הלבושים שיחדש להם וזהו ולמכסה וכמ"ש בזכריה על יהושע כהן גדול והלבש אותך מחלצות חלוקה דרבנן וזהו ולמכסה עתיק של עתיק יומין כמ"ש ועתיק יומין יתיב וגו' לבושיה כתלג חיור:

אריסקינון. צ"ל סמסריקון כנ"ל בדברי ר' ירמיה:

פרק ח

הדין עובדא. איכה רבתי פסוק ויגרס וכו' נשיתי טובה:

מה הן. אם עבר והקדישם לשמים מה יעשו עמהם:

לאבדן מותר. בתמיה מאחר שכבר הקדישם איך מותר לאבדן:

כל באיה לא ישובון. אלא ישארו לעולם ברשעתם וא"כ למה הוצרך לכתוב ולא ישיגו ארחות חיים ע"כ בהכרח לדרוש על פי מדה ט' לא ישובון ואם ישובון לא ישיגו ארחות חיים ויקשה הרי מפורש אם אחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה והם ב' כתובים מכחישים ע"כ בהכרח לפרש ולא ישיגו אורחות חיים בעוה"ז אבל יחיו לעולם הבא:

שלחי מינאי בתריה. המינים שלחו לר' יונתן שבא לבקש תלמידו מהם:

כך אמרין ליה עד פרחין בתריה. כל זה מיותר וכפול בסמוך אלא גרסינן שלחו מינאי בתריה אמרין ליה רבי גמול כו':

שהיתה מלאה אבנים טובות. אולי הכוונה על לבו וכליותיו שיהיו מלאים חכמה ודעת ועתה נתרוקנה וכמ"ש לך מנגד לאיש כסיל ובל ידעת שפתי דעת וכתיב הרחק מעלי' דרכך וכנ"ל אצל ר' אליעזר:

מטהרים לו את הטמא. הדבר שנראה לו טמא הם מודיעים לו את האמת שטעה ומטהרים והוא יגע למצוא טעם הדברים ונחלש כחו כי התורה מחלשת כחו של אדם ולבסוף יזכה שילמוד תורה הרבה וזהו כל הדברים יגעים בתחלה אך בסוף לא תשבע עין לראות ולא תמלא אוזן משמוע מה שיזכה כמ"ש כי תבא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם:

על ידי שהיו הוגין. שעל שהיו כל הדברים יגעים שנתייגעו הרבה על התורה ועל המצות ע"כ זכו שלא תשבע עין לראות מראות הנבואה ולא תמלא אוזן משמוע ברכות ונחמות:

סדקו של פתח. כמ"ש פתחו שערים ויבא גוי צדיק וגו' וכתיב פתחו לי שערי צדק וגו':

ראו ומתן שכרן לא ראו. שראו דברים שאדם יכול לראות הם דברי עולם הזה אך לא ראו מתן שכר של עוה"ב עין לא ראתה ודרשה זו ע"פ מדה ט"ו:

לבעלי תשובה. כדעת ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן בסנהדרין צ"ט ופליג על ר' אבהו דאמר במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד:

פרק ט

הדורות מתכנסין. במ"ש לעיל בפסוק כל הנחלים שהמתים שיחיו עתידים לומר שירה:

שירו לה' שיר הדש. וס"ד ישאו מדבר ועריו וגו' ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו ותרגם יונתן על המתים שיחיו שיאמרו שירה:

יורדי הים. מאחר שכתוב מקצה הארץ שפי' מקצה הארץ עד קצה הארץ למה פרט יורדי הים הרי הם בכלל קצי הארץ ע"כ דורש על דורו של משה שירדו לים ועלו ואמרו שירה כמפורש בתורה ובתיבת יורדי מרומז ג"כ תיבת דורו וכמ"ש אז ישיר משה ודרשו במכילתא פסוק זה אז שר לא נאמר אלא ישיר נמצינו למדים תחיית המתים מן התורה שגם אז ישיר משה ובני ישראל:

למה נקרא שמו חזיר. עי' ויק"ר סוף פרשה י"ג ותבין כאן:

שעתיד להחזיר לבעליה. וזהו מה שהיה הוא שיהיה:

עתיד הזאב וכו'. פי' שעתידים החיות לעבוד את הצדיקים לעתיד לבא וכמ"ש אצל נ"נ וגם את חיות השדה נתתי לו לעבדו ומאחר שלא נתקיים בעוה"ז עתידין להתקיים לימות המשיח ורבנן סוברים כשמואל שאין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד:

מוציא כרוז ומכריז. כל זה צ"ע מה דורש ומנין לו ושני כרוזים למה:

וגנזה לעתיד. וזהו מה שהיה הוא שיהיה שכל דבר חידוש שהיה בעולם לשעה עתיד להיות לימות המשיח. תחש וקרש שבת פרק ב':

כגואל ראשון. וזהו מה שהיה הוא שיהיה:

פסת בר בארץ. חתיכת בר ופי' פת לחם מלשון פתות אותה פתים וס' ות' קרובים במבטא ומתחלפין:

פרק י

כתיב ויתן ה' אלי. לקמן פסוק ויתרון ארץ:

סלע צרורה בכנפיו. בכנפי בגדו. וכשהסלע מונח איזה ימים בבגדו עושה רושם בבגדו ומקום טוב להניח שם סלע תמיד וכענין האשה שפורפת על המטבע שאם נפלה סלע הראשון בהכרח לה להניח אחר במקומו ובלבד שיהיה שוה לראשון לא גדול ולא קטן ואז מונח יפה והנמשל נפלא מאד ששמענו וקבלנו התורה מסיני ואז נתקע התורה בלבבנו ונעקר היצה"ר מלבבנו רק כשאמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה התחילו להיות למדים ושוכחים וחזר יצה"ר למקומו כמ"ש כל זה בשי"ר פסוק ישקני. ומי שירצה לזכות לתורה צריך לשום תמיד אל לבו מעמד הר סיני וכאשר ישמע מרבו יצייר בנפשו שקבלה מלאכי השרת ממשה בסיני וזהו שהיו רגילים לומר משה שפיר קאמרת ובאופן זה היו מצליחין לנצח היצה"ר והצליחו בלימודם ואם יצליח בציור זה באמת כמו התנאים ר"א ור"י שבעת שעסקו בתורה היה האש מלהט סביבותם כעיקר התורה שנתנה באש והיא המדרגה היותר גדולה שאפשר שיוכל לדמות כמו שהיה אז במעמד הר סיני וכשחושב שמדמה בציור יותר גדול ממעמד הר סיני בוודאי טועה ותועה הוא משתבש ואם יקטין הציור לא ידמה לראשונים שכל מגמתם היה לדמות כאלו קבלו בסיני דוק והבן זה:

שהנביא מקנטרן. למה אינם שומעים את הנבואה שלו הלא מסיני קבל וזה מעת היותה שם מעת שנתנו בסיני:

שלא נבראו בו קינים. כוונתו לפסוק ה' בפרשה מ"ח שם ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך וגו' השמעתיך חדשות מעתה וגו' עתה נבראו ולא מאז והפסוקים מכחישים עצמם תחלה אמר ואגיד לך מאז ואח"כ אמר עתה נבראו ולא מאז ומכריע שעיקר הנבואה מאז בסיני ואח"כ אמר השמעתיך חדשות מעתה ולא מאז למה כי עתה נבראו הקינים הם הכלים של קבלת הנבואה וזהו גם מאז לא פתחה אזניך וזהו הקינים וזהו שאמר כאן ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו היינו עתה נבראו ולא מאז ע"כ עתה שלחני. דוק בשני הפסוקים שמלמדים זה על זה וזהו כוונת המדרש:

פרק יא

זה דור המבול. כמ"ש ב"ר פרשה ל"ג סי' ה' מפסוק ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר שנשכח זכרם מן העולם וזהו אין זכרון לראשונים. ובערך דור המבול נקראו הסדומיים אחרונים שלא יהיה להם זכרון כמ"ש חז"ל על אלו ואלו שאין להם חלק לעוה"ב ולא יעמדו בדין ומ"ש עד שיהיו לאחרונה פי' שדור המבול והסדומים לא יהיה להם זכרון עם אותם שיהיה להם הויה וקיום לאחרונה וכמ"ש בכל הנביאים ובדניאל ודורש תיבת לאחרונה גז"ש על ישראל:

אלו המצריים. כמ"ש לא תוסיפון לשוב בדרך הזה וכדומה והעמלקים נצטוו למחות את שמם שלא יזכרו:

ועל מי נאמר למחות. נ"ל דצ"ל ועל מי נאמר עם שיהיו לאחרונה כמ"ש בדרשה הקודמת ודורש על ישראל כנ"ל שהם יקיימו מ"ש תמחה את זכר עמלק:

כמה נסים. ד"א אין זכרון וכו':

עליהם אומר אין זכרון. כמ"ש ישעיה מ"ג י"ח אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו הנני עושה חדשה בארץ עתה תצמח ודרשו בברכות סוף פרק א' אל תזכרו ראשונות זו קיבוץ גליות וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים הנני עושה חדשות זו מלחמת גוג ומגוג וכן כאן אין זכרון לראשונים זו קיבוץ גליות וגם לאחרונים שיהיה לא יהיה להם זכרון של יציאת מצרים עם שיהיה לאחרונה של גוג ומגוג ולפי מ"ש כאן הדרשה באופן אחר אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים שיהיו לא יהיה להם זכרון היינו נסים של קודם יציאתם ממצרים עשרה מכות שכוללים חמשים ונסים של אחר יציאתם ממצרים קריעת ים סוף ונסים של מדבר ומ"ש עם שיהיו לאחרונה נסים של עוה"ב ופסוק ולא יאמר עוד הוא של קיבוץ גליות וכאן קורא אותו לעוה"ב ובגמרא לכאורה צ"ע:

כמה נביאים וכו'. ד"א אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים על כמה דורות של נביאים ראשונים ואחרונים ומ"ש עם שיהיו לאחרונה שכולם יבואו לעתיד עם הדור שיהיה לאחרונה:

כמה חסירים. ד"א אין זכרון וכו':

ראויים למנות. להתמנות לדיין ומורה בסמיכת החכמים: בדורות הראשונים והאחרונים ולא היה להם זכרון בעוה"ז:

חבורה של צדיקים משלו. וזהו עם שיהיו לאחרונה ואז יהיה להם זכרון ועיין ויק"ר סוף פרשה י"א וש"נ ומבואר:

ענתה נסיע. כאן בשיבוש ועי' בויק"ר שם בתיקון:

פרק יב

זה היה ראוי להכתב. מכילתא פסוק אמר אויב ארדוף והענין שכאן אמר אני קהלת וגו' ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים ואחר שדרש וחקר מצא שהוא ענין רע וגו' עד והנה הכל הבל ורעות רוח אך קודם שדרש וחקר איך יאמר הבל הבלים הכל הבל. א"כ פסוק זה אני קהלת היה ראוי להיות תחלת הספר:

אמר אויב ארדוף. ספור המעשה כסדר תחלה כשהיה בביתו אמר פרעה לעבדיו ארדוף אשיג ואח"כ באו לים ואח"כ נקרע הים ועברו ישראל ביבשה ואח"כ סוס ורוכבו רמה בים ואיך התחיל בפסוק סוס ורוכבו שהיה לו להתחיל בפסוק אמר אויב:

ויהי ביום השמיני. שכתוב שם שירדה ובאה שכינה למקדש ואח"כ ולא יכול משה לבא אל אהל מועד שכתוב בסוף פקודי וכן מפרשת קח את אהרן שבסוף סדר צו עד ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים וגו' ואח"כ ויהי ביום השמיני וכמ"ש רש"י בחומש ואח"כ ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד:

ודכוותיה אתם נצבים. היינו ממ"ש בסוף נצבים ויקרא משה אל כל ישראל וכשבאו אמר אתם נצבים וגו'. לעברך בברית ה' ואח"כ כל ספר דברים עד אלה דברי הברית וגו' ועי' ד"ר פרשה זו סוף סי' חי"ת בירור הדברים:

ודכוותיה ויאמר ה' אל יהושע. כי בריש יהושע כתוב ועתה קום עבור את הירדן משמע שכבר היו אצל הירדן ולא היה חסר אלא שיקום ויעבור ועדיין היו כמה מעשים המפורשים עד שלא באו אצל הירדן אלא שזה היה מאוחר ופסוק היום אחל גדלך היינו במה שיתחיל לדבר עמו ביחוד ולצוותו מקומו קודם כל הדבורים שדבר עמו:

ודכוותיה שמעו מלכים והאזינו רוזנים. אנכי לה' אנכי אשירה אזמר שפסוק הכנה והכרזה לשירה והיה ראוי להיות בפסוק ראשון והתחיל בפסוק בפרוע פרעות שהוא שייך לקמן באמצע השירה:

ודכוותיה בשנת מות המלך עוזיהו. וכתוב שם פסוק ח' ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו הרי שנבואה זו היתה תחלת נביאותו קודם ששלחו והיה ראוי שיהיה נבואה ראשונה והתחיל חזון ישעיה שהיה אח"כ:

ודכוותיה הלוך וקראת באזני ירושלים. שהיה ירמיה מן הכהנים אשר בענתות בארץ בנימין ולא בירושלים היה לו להזכיר תחלה שצוה אותו לילך לירושלים להתיבאות היינו פסוק הלוך וקראת באזני ירושלים ואח"כ שאר נבואות:

ודכוותיה ויאמר אלי בן אדם חוד חידה. ומפורש בפתרון החידה שזה היה מיד אחר גלות יויכין וראשית ממלכת צדקיה והנבואה של ריש יחזקאל נאמרה בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין:

אני בער ולא ארע. ואח"כ כתוב ואני תמיד עמך ושני פסוקים אלו הפוכים בפנינם ואינם שייכים זה לזה אך פסוק ואני בער שייך בתחלת המזמור שהוא תחלת הספר הג' אך טוב לישראל אלהים לברי לבב אך אני בער ולא אדע וגו' ואני כמעט נטיו רגלי שהפסוקים שייכים זה לזה ועוד אחר שאמר עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם ואיך אמר ואני בער וגו' אלא כנ"ל שפסוק זה אין מקומו כאן:

ודכוותיה אני קהלת. מבואר בריש המאמר ובעבור שפסוק זה עיקר הדרשה השייך כאן התחיל בו וסיים בו:

הוינא כד הוינא. היינו דעת ר' אוניא שסובר בסמוך בסוף פסוק זה שהיה הדיוט ומלך והדיוט ומה טעם אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים הוינא כד הוינא וכדו לית אנא מידי כנ"ל בסוף הדרשה ולא כאן וכ"ה בהדיא בשי"ר פסוק ראשון ודברי ר"ח ב"ר יצחק צ"ע מה הוסיף:

מלך והדיוט ומלך. וכל השנים שחיה עד שלא מלך בכלל מלך הוא שהרי הובטח על זה ע"פ נביא מקודם בריאתו וכל השנים שמלך קודם שהשליכו האשמדאי היה מלך ואחר שהשליכו נעשה הדיוט ומסכן ועני ואז אמר הייתי מלך על ישראל ולא עתה ומ"ש הדיוט ומלך והדיוט וכן עני וכו' וכן טפש וכו' לא יתכן כפשוטו שהמעמד הראשון שלו היה טפש ועני שהרי מפורש כתוב שאמר לו דוד כי איש חכם אתה הרי שמטבעו ומתחלתו היה חכם ובהכרח לומר שכוונתו שאחר שהיה מלך וחכם ועשיר עברו עליו ג' עולמות שנעשה עני ועשיר ועני וכן הדיוט ומלך והדיוט וכאן שייך מ"ש לעיל הוינא כד הוינא שבפעם הג' שהיה הדיוט ועני אמר הייתי מלך על ישראל בירושלים היינו כשהיה מלך על ישראל לבד בפעם השני כי בפעם הראשון היה מלך על כל העולם ועל העליונים ואח"כ נעשה הדיוט ממש וחזר למלכותו על ישראל לבד ואח"כ נעשה עוד הפעם הדיוט ועיין כל זה שי"ר פסוק ראשון איך שיתכנו הדברים וגם אין הכוונה שנשאר הדיוט לעולם שהרי מפורש כתוב וישכב שלמה עם אבותיו ויקברוהו בעיר דוד אביו הרי שמת במקום מלכותו ונקבר בקבורת מלכים אלא שבא לדייק מפסוק זה על ג' עולמות לבד מה שיש ללמוד מפסוקים אחרים ודו"ק:

פרק יג

ולתור בחכמה תור לחכמה. צריך להגיהה וכצ"ל ולתור בחכמה לעשות תור לחכמה תואר לחכמה להעשות תייר בחכמה כמ"ש ויתורו את ארץ כנען ועי' בשי"ר פסוק א'. ומ"ש תור לחכמה דורש לתור מלשון תור אסתר כמ"ש שי"ר שם שלכך נקרא יקא כספל הזה שמתמלא בשעתו ומתפנה בשעתו כך שלמה למד תורה בשעתו וכו' גם דורש לתור מלשון תואר וכלשון חז"ל צורתא דשמעתא:

אלפא ביתאין. אלפא ביתין כ"ה בערוך:

חסיל ליה. שעולה בידו הפיוט וגומר אותו. ופעמים שאינו יכול לגמרו. ועי' לקמן פסוק טוב אחרית דבר ומ"ש והותיר היינו כדרך הפיוטים שלנו שאחר שמסיים הא"ב שלו מוסיף עוד אותיות לרמוז על שמו ולתיבת חזק:

ויהי שירו חמשה ואלף. ור"ד וידבר שלשת אלפים משל וע"ז אמר ויהי שירו של משל חמשה ומ"ש ואלף פירושו אלף בית שנקרא אלף על שמתחיל בא' ושירו מלשון שיור מה שהיה יותר מן האלף היה חמשה אותיות שהיה כותב המשל דרך א"ב ועוד חמשה אותיות אולי הכוונה על אותיות שמו שלמה ואות ח' על הוראת חזק כדרך הפייטנים:

ולא על ד"ת בלבד. דורש מ"ש לתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים פי' שמ"ש לתור בחכמה היינו בחכמת התורה לבד מה שהיה תייר במה שנעשה תחת השמים:

הוא ענין רע. לא יתכן לפרש כפשוטו שיאמר על לתור בחכמה שהוא ענין רע שהרי מפורש כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וקהלת אמר את הכל עשה יפה בעתו וגו' ע"כ דורש שמ"ש ענין רע לענות בו על שפוטו של ממון ושיפוטו פי' תאותו כמ"ש לקמן ריש פסוק ראיתי וזה שאמר וחצי תאותו וכו' ועי' שמ"ר פרשה חי"ת ובתיבות לענות בו מרומז הכסף כמ"ש והכסף יענה את הכל:

ר' פנחס. עי' ויק"ר פ' ל"ג סי' ג' וסדר המאמרים צריך להיות כך ר' יוחנן אמר זה שיפוטו של גזל עם המשל של רשב"ר אבא ואח"כ מאמר ר"פ בשם ר"י שהוא הנמשל ויתכן שבתיבת לענות בו מרומז עבודת כוככים וג"ע וש"ד וגזל. עבודת כוכבים כמ"ש בעגל קול ענות. ג"ע תחת אשר ענית ש"ד וגזל ג"כ בכלל ענוי וכן הוא סידור המאמרים שם בויק"ר ושם מבואר גם נמנו שם כל הכ"ד חטאות ועי' עוד לקמן ריש פסוק ראיתי:

התפלל ונענה בו. דורש לענות בו שזוכה שיענו אותו מן השמים על תפלתו על ידי הצדקה כמ"ש ועניתה בי צדקתי ויקשה וכי הצדקה מדברת ועונה אלא פירושו שזכות הצדקה תענה לו על תפלתו:

לענות בו סרה. וזהו מ"ש כאן לענות בו עי' לקמן פסוק לשחוק עושים לחם:

ובצעם בראש כולם. ופשוטו שיבצע ויפצע כל ראשיהם ויקשה שהיל"ל בראשי כולם לשון רבים ע"כ דורש ובצעם על הבצע והגזל שהוא יהיה בראש כל החטאים:
שאלו זכו ישראל. ועל שלא זכו וחטאו הוצרך להעמיד להם נביאים להוכיחם וזהו ענין רע על שלא זכו והיו רעים והכרח שגם ספר יהושע מצורף לתורה בענין חילוק וכיבוש הארץ:
שהיו יגעים. וזהו לענות בו מלשון יגיעה ועינוי:
לענות בו מקבלין. שהם בכלל מ"ש ויען כל העם קול אחד כל אשר דבר ה' נעשה:
שיפוטה של תורה. תאותו וחמדתו לתורה על שיש בו ענין רע של שכחה על כן לענות בו עונה בה תמיד שלא ישכח:
שתים ושלש שנים. עם שילמוד אותה כולה והיה די לו בזה שמאחר שהיה זוכר בפעם אחת שהיה לומד ובזה היה זוכר אותה לעולם. ולא היה עוסק בה עוד ואין זה כוונת הקב"ה שעיקר כוונתו כביכול שיעמול ויעסוק בה תמיד כמ"ש והגית בו יומם ולילה וכמ"ש התעיף עיניך בו ואיננו:
ראה כי נמחו במים. וזהו ענין רע לענות בו מלשון ענוי ואבדון:
וכן ממהיר ט"ו מיל. בירושלמי פסחים פ"ד ה"ג ב"ק פ"ז הלכה ז' עבודת כוכבים פרק א' הלכה ו' והוא מקום מרעה בא"י בלא ישוב וע"כ מותר לגדל שם בהמה דקה שאין שם משום גזל וכמ"ש בכורות דף נ"ד דקים להו לרבנן דשיתסר מילי שלטא ביה עינא דרועה ונשמרים מן הגזל. העתקתי מספר דברי מרדכי על הנהגות הגאון מווילנא זללה"ה שהדפיס כן בשמי שהיה הדבר שכוח ממני והזכרני ועיין בפירוש קרבן עדה בירושלמי מקומות הנ"ל. ונראה שממהיר אינו מנחלת בני גד וראובן ע"כ אמר וכן:

פרק יד

שהיה יושב בפרשת דרכים. עי' מדרש איכה סוף פסוק רבתי בגוים במעשה דר' יהושע ב"ח שאמר לו התינוק זו קצרה וארוכה וזו ארוכה וקצרה וכן כאן וכוונה אחת בשני המאמרים בענין התורה והיראה והמוסר שדרך רשעים קצרה וארוכה תחלתה מישור לפי חפץ תאותם ורצון יצרם ומרה תהיה באחרונה ואבדון ארוך מאד ודרך צדיקים ארוכה וקצרה תחלתה קוצים וסופה מישור קשה בתחלתו ואחריתו לדור דורים לאורך ימים עולם ועד:
שבתי וראה תחת השמש. שכל מה שתחת השמש הוא הבל ורעות רוח אך לא מה שלמעלה מהשמש היינו תשובה ומע"ט הם קיימים לעולם ור' אבא לקח המשל מן הזקן והחכם שיודע הכל מחכמתו בעיני השכל ורבנן לקחו המשל מאסטרולוגוס

החוזה בכוכבים שרואה הכל בעיניו בכוכבים והנמשל אצל שלמם שידע הכל ברוה"ק ובנבואה:

פרק טו

מעוות לא יוכל לתקון. הוקשה לחז"ל איך אמר שלמה פסק חתוך שמעשה הבריאה שהעיד הבורא וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד שהוא ענין מעוות בלי אפשרות התיקון חלילה ואם כוונתו על מעשה בני אדם על שחוטאים ומעוותים העולם הלא על זה יועיל התשובה שכל התורה והנביאים בנוי על היסוד הזה יעשו תשובה ויתקנו הכל וא"כ הם שני כתובים המכחישים זה את זה ע"כ דורש ומכריע מעוות לא יוכל לתקון בעוה"ב אבל בעוה"ז יוכל לתקון ע"פ מדה י"ז:

יש מן הרשעים. עיין פדר"א פרק מ"ג בענין תשובת ריש לקיש באופן שכתוב כאן:

משנתעוותו המים. עיין שמ"ר פרשה ט"ו סי' כ"ב איך נתעוותו ויהיה כן עד לעתיד כמ"ש יחזקאל מ"ז ח' אל הימה המוצאים ונרפאו המים:

משחסרה שנת הלבנה. שתחלה היו שניהם שוים וכשנתרעמה הלבנה נקטנה בגופה ובגלגלה ובזמנה עד לעתיד כמ"ש והיה אור הלבנה כאור החמה:

עוד לא נמנו. בעו"ז אך לעולם הבא יתוקן וימנו וכמ"ש כי ימי העץ ימי עמי וגו' וכמ"ש כי הנער בן מאה שנה ימות וגו':

הגיעה שעת ק"ש. עי' במ"ר פ"ט סי' ו':

תנינן ר"ש. חגיגה במשנה:

בקרו גמל בקרו חזיר. שהם פסולים לעולם לקרבן אף אם לא יהיו בהם מום:

את התמידין. וה"ה כל הבהמות הכשרים לקרבן השורים והבקרים והעזים והכבשים והאילים. והנמשל שמי שלא למד אין מבקרין אותו ליום הדין למצא בו שלמות וחסידות כי אין עם הארץ חסיד ודי לו במעשים טובים אשר באפשרות לו לעשות ודי לו אם ידבק בת"ח וכמ"ש ד"ר פ"ז סי' ד' שמי שלמד ואינו מקיים עונשו חמור ממי שלא למד כלל שמי שלא למד לא היה ישר אך מי שכבר למד כל התורה והיה ישר ואם פירש נתעוות:

כצפור נודדת וגו' כן איש נודד ממקומו. שכבר קנה לו מקום בג"ע על ידי התורה וכשפירש מן התורה עזב ואבד מקומו:

וכך הוא אומר אלף דור. ד"א וחסרון לא יוכל להמנות וע"ז אמר וכך הוא אומר דבר צוה לאלף דור והיה ראוי שתנתן התורה אחר אלף דור וכך עלה במחשבה אלא על שראה שכולם רשעים העבירה ונתן התורה לכ"ו דור זהו כוונת המאמר אלא דכאן חסר ועיין

ב"ר פרשה כ"ח סי' ד' שכן הוא וזהו מ"ש כאן וחסרון לא יוכל להמנות שלא יכול להמתין עד אלף דור ועי' לקמן פסוק אשר עוד בקשה נפשי:

לעולם אל ימנע. ג"כ ד"א על פסוק וחסרון לא יוכל להמנות שאם ימנע עצמו מבית המדרש יחסר לו ד"ת ולא יוכל להמנות ולהשלים:

פרק טז

דברו על לב. ור"ד נחמו נחמו עמי:

הלב מתברך. שנאמר והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי. הלב מתרכך שנאמר אל ירך לבבכם כצ"ל וכאן חסר:

בשרירות לבי. ות"א בהרהור לבי בסדר נצבים:

הלב משתדל. פי' מתפתה וכמ"ש כי יפתה איש בתולה ות"א ארו ישדל גבר בתולתא וזהו וידבר על לב הנערה:

כי ישוב בכל לבבו. צ"ל שנאמר כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך דברים ל' יו"ד:

כי אין עיניך ולבך. וס"ד כי אם על בצעך:

הוי דברתי אני עם לבי. שעל הלב מדבר כבר הביא ע"ז פסוק וחנה היא מדברת על לבה אלא הביא פסוק זה על שהלב מתנשא ומתגדל לעשות מעשים גדולים ועל שכל דברים בלב ע"כ אמר הכתוב תנה בני לבך לי וכמ"ש בכל לבבך וכמ"ש ר"א ב"ע באבות לב טוב. וחושב כאן נ"ח דברים שהלב מתפעל ומתהפך בהם כפי מה שמפורש מהם בכתוב:

פרק יח

מרבה בחכמה ומרבה בכעס. שהחכם רואה שאין בני אדם מתנהגים כפי דרכי החכמה ומקלקלים העולם והחכם רוצה לתקן כפי חכמתו ואינו יכול ומרבה כעס וגם דקדוק הדין גדול יותר עם החכם ומרבה עליו יסורים:

ומיני אגרטין. הובא במוסף ערוך ערך אקרטין ופי' כוס יין חי שבא בקינוח סעודה:

חמור עוית עליו. בערוך ערך עויס ע"ש והוא שם חולי שהיה ידוע אצלם:

לפום גמלא שחנא. הובא בערוך ערך שחן וביבמות ס"ז שחן בלשון ישמעאל משאוי ועי' ב"ר ריש פרשה י"ט:

חכמתו של נחש. פי' ערמתו ומרמתו:

דואג ואחיתופל. שעליהם אמר דוד ואתה אנוש כערכי אלוכי ומיודעי ואצל דואג כתוב אביר הרועים אשר לשאול שהיה אב לחכמים:

בני בליעל וכו' שלא קבלו וכו'. דורש בליעל נוטריקון בלי עול:

וכן בני אחאב שהיה לו שבעים בנים ביזרעאל ושבעים בנים בשומרון ונצטווה יהוא להרגם כולם הרי שהיו רשעים גמורים וזהו לא ידעו את ה' שלא ידעו שעולו ועול מלכותו ותורתו על ישראל לעולם:

פרשה ב

פרק א

וראה בטוב. ואין טוב אלא תורה כמ"ש כי לקח טוב. ומאחר שמ"ש וראה בטוב פי' על התורה איך אמר גם זה הבל ע"כ דורש שיש בתורה שאדם לומד בעוה"ז צד הבל על שהוא שוכח כי העולם מעורב רע בטוב והאדם מלובש ביצר הרע ע"כ אין התורה מתקיים באדם כ"א ביגיעה רבה מאד אך לעתיד שיזדכך העולם ויבוער היצה"ר ומתקיים התורה בלימוד. וכמ"ש לעולם לא אשכח דבריך כי בם חייתני וכמ"ש במדרש בעולם הזה רוחי נותנת בכם חכמה אך לעתיד רוחי מחיה אתכם וכמ"ש אליהו רוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני ועל רעיו אמר אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם דוק והתבונן בזה:

ינתך יצה"ר. בכח התורה וכמ"ש לקמן פסוק ושבחתי אני את השמחה היינו התורה ע"ש בהדיא וזהו אנסכה בשמחה שבתורה ינתך היצה"ר א"כ מ"ש וראה בטוב הוא לעולם הבא:

ר' יונה בשם ר' סימון. בא לפרש כפשוטו על שמחת עוה"ז וא"כ יקשה הרי שלמה משבח השמחה כמ"ש ולבי שמח וגו' וזה היה חלקי וגו' וכאן אמר גם הוא הבל ע"כ דורש שהוא הבל לפני שמחת עוה"ב:

פרק ב

מה מעורבב השחוק. דורש מהולל מלשון סבאך מהול במים הוא ענין עירוב:

מה טיבו של תלמיד חכם. דורש ולשמחה מה זה עושה על שמחת התורה כנ"ל פסוק הקודם. וגירסת הילקוט מה שמחת הת"ח שם:

על דור המבול. עיין ויק"ר ריש פרשה ד':

אני אשכח אתכם. ע"פ מדת מנגד וכמ"ש לעיל פסוק אין זכרון:

בעל אלישבע בת עמינדב. ויק"ר פרשה כ' ריש סי' ב' וש"נ. ושם הגירסא ה' שמחות דחשיב שם פנחס בן בנה משוח מלחמה:

מה מעורב השחוק דאר"א. מה מעורב השחוק של שלמה וצ"ל א"ר אחא שלשה דברים עשה שלמה ששחקה עליהם מדת הדין כן הוא בילקוט כאן:

ולא היו נגנבות. שי"ר פסוק ראשון ושם מבואר ועי' עוד לקמן פסוק את הכל ופסוק כנסתי לי:

אין כסף נחשב למאומה. ותיבת למאומה מיותר ודורש הכוונה לא די שהיה נחשב לתשמישו המיוחד לו להוצאה ולכלים כ"א גם במקום אבני משקל לא היו משתמשים בו וזהו למאומה גם יתכן שדורש מ"ש אין כסף נחשב שלא השתמשו בו בדבר שלצורך חשבון היינו המשקל שמביא לחשבון:

ירד מלאך. בגיטין איתא שהוא אשמדאי מלך השדים:

והיה מחזר. שלמה שהושלך מרחוק ובימי ירידתו בלא ספק שנפל אור פניו ונשתנה תוארו ותמונתו ולא הכירו אותו ואף שהיה לו תואר דמות שלמה לא שמו על לב שהרי שמעו שהמלך שלמה יושב בביתו על כסאו וא"כ זה שאומר שהוא שלמה המלך הוא שוטה ומשוגע ע"כ הכו אותו והאכילוהו גריסין:

דדהובא מערבב. שהצחוק שלו מעורב בתוגה אין כאן שמחה:

ברביעי עשה סעודה. שנשא בתולה שנשאת לרביעי:

פרק ג

למשוך ביין את בשרי. ולבי נוהג בחכמה וזה לא יתכן למשוך ביין ולנהוג בחכמה שהם שני הפכים כמ"ש במ"ר פרשה יו"ד סימן ב' באריכות וכמ"ש משלי ל"א ולרוזנים אי שכר וכמ"ש משלי ריש כ' לץ היין הומה שכר כל שוגה בו לא יחכם ע"כ דורש ומכריע ע"פ ג"ש כמ"ש משלי ט' ה' לכו לחמי בלחמי ושתו ביין מסכתי שאמרה כן החכמה שכתוב בריש הענין:

בסכלתנותא. שאחר שאמר ולבי נוהג בחכמה ואיך אמר ולאחוז בסכלות והם ב' כתובים מכחישים ע"כ דורש א"ת בסכלות אלא בסכלתנותא שתרגום נבון סוכלתן:

פרק ד

ממעשי אבותי. וכמ"ש לקמן פסוק וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלים:

הה"ד ויעש המלך. ע"פ מדה י"ז:

ונטעתי בהם עץ כל פרי. משמע כל פרי הנמצא בארץ הלא כל מדינה מסוגלת לפרי מיוחדת ולא ימצאו כל הפירות שבעולם במדינה אחת ודורש שעץ כל פרי פירושו פלפלין שטעם עצו ופריו שוין כמ"ש סוכה דף ל"ה יומא פ"ח ברכות ל"ו ואף כאן מקום פלפלין כי הפלפלין מקום הצלחתם בהנדקי ע"כ פירש שהביא מים הינדקי:

איזה משתיתא מופנה לשם. כמ"ש רש"י בחומש בשם תנחומא שידע בגידין שיוצאין מאבן שתיה לכל מדינה ונטע על הגידין. וסיים בילקוט מציון מכלל יופי אלהים הופיע מציון הושתת העולם. למה נקרא אבן שתיה שממנה הושתת העולם:

פרק ז

מיני ברברייא. וגירסת הילקוט מן ברברייה ופי' ממדינת ברבריה וכדמפרש והולך. וגירסת הערוך בערך ברבור מהו ברבורים אבוסים ר' יהודה אומר מיני בברים. ורבנן אמרי עוף טהור הוא ומעולה הוא והיה בא מברביא ועולה על שולחן שלמה בכל יום ומה שמציין בערוך בויקרא רבה פרשת כי ימוך אשרי משכיל אל דל צ"ע דשם ליתא וצריך לציין כאן:

פרק ח

הה"ד ויתן המלך. לעיל פסוק לשחוק וש"נ:

והמדינות. מיותר שכבר אמר סגולות מלכים ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל וי"ז על מלכת שבא:

אזיין בהון. מתחממין בהם במרחצאות הנ"ל וכמ"ש בדניאל ג' למיזא לאתונא:

אלו הדרשות. בילקוט כאן הגי' אלו הדרשנים להשקות מהם יער צומח עצים אלו עמי הארץ שבאים ושומעים:

זה רוה"ק. שהיו שונים בביה"מ שמשם היו זוכים לרוה"ק כמ"ש ב"ר פ' ע' סי' ח':

וסגולת המלכים. ובילקוט הגי' אלו שרי תורה שנאמר וכו':

משוררים זכרים. כפי הפשט ולפי הדרש חכמים זכרים וחכמות נקבות ומ"ש משוררות נקבות היינו לנשיו ולא לעצמו כי קול באשה ערוה:

ר' יהושע בשם רבי לוי. ויק"ר פרשה כ"ה סי' ג':

אפי' קנים של חצים. שהיל"ל צומח פרי ע"כ דורש על העץ שהוא עצמו כפרי:

פרק ט

און בן פלת וכו'. צ"ע וכן מ"ש וחזקיה צ"ע ואם הכוונה על חזקיה המלך שהיה בן אחז הרשע למה לא חשב אברהם בן תרח או יאשיהו בן אמון וכדומה. וכן מ"ש בן עקש צ"ע ומ"ש פסטירין בילקוט הגי' מסטירין וצ"ע:

פרק י

וזה היה חלקי. משמע שהיה אוחז בידו ומראה אותו וכמו שדרשו החודש הזה וזה לכם הטמא. וזה מעשה המנורה:

מ"ד קודייא. לקמן פסוק שבתי וראה וגורס שם עוד ומ"ד קניא. וכ"ה בערוך ערך קשר והראה מקום למאמר זה בויק"ר פ' ל"ד וליתא שם:
זו הפרשת חלה. כמ"ש לקמן פסוק לך אכול בשמחה לחמך זו פרשת חלה ושתה בלב טוב יינך זו פרשת נסכים וכפי מ"ש בפסוק הקודם כנסתי שכל הענין לדבר בתורה:

פרק יא

ופניתי. משמע שפנה לאיזה דבר וכניתי משמע שפנה עצמו ונתרוקן ועי' כי' לעיל פסוק א':
זו הוללות של מלכות בבל. כמ"ש שי"ר פסוק כמעט שעברתי בביאור ע"ש ותבין כאן שהם נקראים הוללים:
וסכלות זו הטרחות. שמלכות בבל הכבידו עולם על כל האומות מאד כמפורש בישעיה ויתכן שדורש א"ת וסכלות אלא וסבלות: ועוד אפשר לכוין בפי' שאין דבר קשה בעולם אלא כפי הדעת הנכונה והעצה הישרה שנם המשאות הכבדות אם ישאו אותם כפי החכמה יהיו קלים וכן בידיעות עמוקות כתוב מפורש ודעת לנבון נקל וכל הטורח והכבדות באה מהסכלות וזהו מ"ש וסכלות זו הטרחות:

פרק יג

וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך. ויש לפרשו שיתרון החכמה בעבור הסכלות שמי שמתבונן בדעת הסכלות יכיר מעלת החכמה כמו שיתרון טובת האור מן החושך ואינו מדבר בשיעור היתרון. ודעת רבי מאיר לפרש על שיעור היתרון שיש בין אור לחושך כך יש בין חכמה לסכלות ובין תורה להבלים:

פרק יד

ר"מ הוה צווח. עי' ב"ר פרשה צ"ח סי' ד' מש"ש בשם ירושלמי:

פרק טו

אני נקראתי. עי' ב"ר פרשה מ"ב סי' ה' ופ' מ"ג סי' ה' ותחלה אמר יקרה את כולם היינו המות בעתו שוה לכל ואח"כ אמר בלשון יחיד גם אני יקרני היינו בדבר ששוה בו לכסיל:
אין אלוה כמוהו. והאמת בעצמו כדאי שאמסור נפשי עליו וזהו מ"ש ולמה חכמתי אני אז יותר משמע שמתרעם על שנתחכם ואין זה מדת החכמים ע"כ דורש ולמה ע"פ מדה ט' כאלו כתוב ולמה עשיתי מה שעשיתי וסבלתי יסורים ומות אלא על שנתחכמתי אז יותר והשגתי כי אין כמוהו וכדאי שאמסור נפשי עליו. ועוד אמרתי אע"פ שהמות שוה לשנינו עכ"ז אין סופנו שוים:

ולמה נתתי נפשי. יתכן דגם כאן צ"ל כמו לעיל בדרשת אברהם ולמה עשיתי מה שעשיתי שנתתי נפשי על התורה אלא על שנתחכמתי אני אז יותר ועוד חזרתי ואמרתי כי אין זכרון לחכם עם הכסיל וכו' ובאופן זה יתכן שצריך להגיהה בכל שאר הדרשות של פסוק זה ודו"ק:

זה דוד מלך ישראל וכו'. ואמרתי אני בלבי כצ"ל ואמרתי אני בלבי וגו' זה בנה ביה"מ והשאר מיותר וצריך למוחקו:

זה שלוקח חטים לשלש שנים. עי' ריש מגלת אסתר:

ושואלין זה את זה. כצ"ל ושואלין את זה ואת זה. זה נשאל ומשיב וזה נשאל ואינו משיב:

הה"ד ואיך ימות וכו'. שייך למטה לדברי ר' חייא בר נחמיה ודורש הפסוק כי אין זכרון לחכם עם הכסיל שאם לא יזכור התלמיד הכסיל את שמועות רבו בשמו א"כ בשכבר הימים הבאים הכל נשכח שישכח התלמיד כל מה ששמע מרבו. ע"כ צריך התלמיד לאמור שמועותיו בשם רבו ובכן ימסור הרב נפשו ללמד להתלמידים שיהיה שמו זכור תמיד על תורתו וזהו ואיך ימות החכם עם הכסיל פירוש שעם התלמיד הכסיל לא יתן נפשו. רק עם התלמיד החכם ימסור נפשו:

פרק טז

בכלי קורייס. ד"ר פרשה י"ז סי' י"א וש"נ ומבואר:

שתיין חמרא בשוקא. וכתיב ולרוזנים אי שכר:

ולא חמי להון. שכל זמן שלא ראה בעצמו לא נתן לבו להאמין:

ויהי האדם לנפש חיה. ב"ר ספי"ד ושם מבואר בס"ד ועי' איכה רבתי פסוק הכשיל כחי נתנני וכו' וכאן מרומז במ"ש כי רע עלי המעשה שהעמיס המעשה עלי ובפסוק הסמוך ושנאתי את כל עמלי שאני עמל שצריך אני בעצמי לעמול:

פרק יז

ושנאתי אני את כל עמלי וכו'. וס"ד שאניחנו לאדם שיהיה אחרי ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל עמלי ועל זה סובב כל הדרשה:

פרק כ

וסבותי אני ליאש את מעשי. פי' שתתעלה הסכמתי להתיאש מליגע עוד ואח"כ סבותי ליאש אלא ליגע:

אנדריאנוס. כל הענין בויק"ר פ' כ"ה סי' ה':

לסוף יומין עברין תאנין. אחר שהלך למלחמה ועשה שלש שנים ובחזירתו נגמרו התאנים כ"ה בילקוט כאן:

פרק כא

גדול כחן של נביאים. בראשית רבה ריש פ' כ"ז וש"נ ומבואר:

פרק כג

כי כל ימיו מכאובים. כה"ע ב"ר פרשה כ"ז הנ"ל סי' ב':
שהם מכאיבים. כי דור המבול היה בשלוה גדולה כל ימיהם וכמ"ש באיוב באריכות ע"כ דורש מכאובים על שהיו מכאיבים כ"י ומכעיסים להקב"ה:
ויהי הגשם על הארץ. וס"ד ארבעים יום וארבעים לילה:

פרק כד

אין טוב באדם. לקמן פסוק ידעתי וש"נ ומבואר:

פרק כה

נשר גדול היה לשלמה. דורש כן ממ"ש ומי יחוש שפי' מהירות וקלות כמ"ש ימהר יחישה מעשהו ומה ענין מהירות זו ודרשו גז"ש ממ"ש חבקוק א' ח' כנשר חש לאכול ובזוהר מבואר באריכות:

פרק כו

זה אברהם. כמ"ש אתה הוא ה' האלוהים אשר בחרת באברם:
ולמי נאמר לתת לטוב לפני אלהים. שתחלה כתוב לאדם שטוב לפניו ואח"כ עוד הפעם לתת לטוב לפני אלהים שהיה נכון לדרוש ע"פ מדה יו"ד על שני טובים אלא שיקשה שעיקר כוונת הכתוב שעמל החוטא יגיע לאיש שטוב לפניו ובהכרח כאן לדרוש על אותו האיש טוב עצמו של רישא דקרא:
ואברהם זקן. וס"ד וה' ברך את אברהם בכל:
ויזרע יצחק בארץ ההיא. וס"ד וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה':
את כל אשר לבן עושה לך. וכתיב שם ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי:
אלו הכנענים. וכמ"ש ובתים מלאים כל טוב וכן בנחמיה ט' כ"ה וירשו בתים מלאים כל טוב:

פרשה ג

פרק א

לכל זמן ועת לכל חפץ. כופל לשון על שני מיני עתים זמן שיכנס זמן שיצא וכן בשאר הדרשות:
זמן היה לנח. עי' ב"ר פרשה ל"ד סי' ו':

זמן היה לאברהם. ב"ר פ' מ"ו סי' ב':
יהיה נתון למטה מן השמים. וזהו עת לכל חפץ תחת השמים:

פרק ב

ששעת מיתתו וכו'. ד"ר פרשה ז' סי' ה':
האשה יושבת על המשבר. שאז עת ללדת ואז עת למות ועי' שמ"ר פ' מ"ו סי' ב':
ולמה אינון צווחין לה מחבלתא. כמ"ש שמה חבלה אמך שמה חבלה ילדתך ודורש מלשון משכון:
למה נסמך שאול אצל רחם. ברכות דף ט"ו ושם דרך ק"ו מה רחם וכו' ועי' ילקוט משלי ל' וזהו עת ללדת מרחם וכמו כן עת למות בשאול שהוקשו זה לזה לענין תחיית המתים:
ד"א עת ללדת. צ"ע שאין כאן דרשה כלל. ואפשר לפרש על פסוק שאול ועוצר רחם שכשהרחם נעצר אז מוכן לה השאול וזהו עת ללדת ועת למות ועל שאמר תחלה דרשה אחרת על פסוק שאול ועוצר רחם לענין תחיית המתים אמר ד"א בערך פסוק שאול ועוצר רחם:
על ג' עבירות. שבת דף למ"ד ע"ב:
ר' נתן כהן. ב"ר פרשה ו' סימן ה' וש"נ ומבואר:
יראת ה' תוסיף ימים. וכן מ"ש ושנות חיים ושלום יוסיפו לך כי שנות רשעים תקצורנה ויראת ה' לא תקצורנה וזהו מ"ש בברכות לישראל את מספר ימיך אמלא ולא להוסיף. כי שיזכה האדם לטובה שהוכן לו בתחלת הבריאה או בשעת בריאותו לזה צריך זכות גדול וכמ"ש בזוהר על הזיווג שמכריזין מ' יום קודם יצירה שצריך זכות גדול לזכות לזה ואין הכל זוכין:
נולד לבית דוד יאשיה שמו. יאשיה בן אמון בן מנשה בן חזקיה ובימי רחבעם וירבעם נאמרה נבואה זו הרבה דורות קודם יחזקיה הרי שנגזר תחלה על חזקיה שיוליד בנים ובשעת חליו למות עדיין לא הוליד ולכך נגזר עליו שימות על שלא עסק בפריה ורביה ואחר חליו ותפלתו הוליד הרי שהשנים שהוסיפו לו והוליד בהם היה הגזרה כך מתחלה ומשלו הוסיפו לו אלא על שלא נשא אשה נגזר עליו לפחות מחייו ואחר שהתפלל ונעתר לו השלימו לו חייו והוליד:
משאר מלכות בית דוד. שנגזר מתחלה שמבית דוד יולד בן ששמו יאשיהו ואם היה יחזקיה מת בחליו היה יאשיהו יוצא מאחד משאר מלכי בית דוד:
ודא מסייע. ד"ר ריש פרשה ט' בשינוי. ומעשה זו לראיה שאם זוכים מוסיפים על שנותיהם:

וחיים מינוקא. הרי שעל ידי תפלה וזכות מוסיפים ימים:
א״ר עקיבא. גרסא זו לא יתכן שהרי ר״ש בן חלפתא היה תלמיד רבי ורבי נולד ביום שמת ר״ע ואיך יזכיר ר״ע מעשה של רשב״ח וכצ״ל א״ר עקיבא מקרא מלא וכו׳:

פרק ה

עת להשליך אבנים. איזה עת יש על השלכת אבנים ע״כ דורש אבנים על הרחם וכמ״ש וראיתם על האבנים וא״ת אבנים אלא אבנים וכמ״ש על הארץ השלכתיך לראוה בך. ועי׳ שמ״ר ריש פרשה חי״ת:

פרק ז

ענתה דאורייתא דמחשי. עת התורה לחשות. וביאור עוד מתעלייה למשתקה טוב ומעולה לשחוק בה. ועי׳ מ״כ שנראה מדבריו שהיתה גרסתו דאורייתא דמחמשי:

פרק ח

ומולדותיך בעת הולדת אותך. בענין מצרים מדבר שנולדו כולם ביום אחד ממות לחיים מאפלה לאורה וכמ״ש לעתיד אם יולד גוי פעם אחת ובהכרח שכן היה במצרים כמ״ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. ואותם הנולדים מתו כולם במדבר בגזרה אחת:
ויתשם ה׳ מעל אדמתם. והנחשה היא הפך הנטיעה כמ״ש ונטעתים ולא אחוש (ירמיה כ״ד ו׳):
דכתיב תשתפכנה כו׳ עי׳ שמ״ר פרשהמ"ו סי׳ ב׳:
ויהפוך להם לאויב. הוא נלחם בם:

פרק ט

מה מהני אומנא באומנותיה וכשירה בכשרותיה. פי׳ שאם לא היה הכל רק לפי העתים לא להוסיף ולא לגרוע לא היה מדין לבעל מעשים טובים וכמ"ש מפורש בפסוק י"ד בפרשה זו ידעתי כי כל אשר יעשה אלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והאלהים עשה שייראו מלפניו שהקב"ה משנה עתים ומחליף זמנים ועושה בחפצו כפי מעשה בני אדם:
עם בעלי אומנתיה וזהו מה יתרון העושה באשר הוא עמל באותה אומנות שעמל בה שם יהיה לו יתרון ממנה:
באמונתו יחיה. ומאחר שהוא צדיק יש לו הרבה מעשים טובים ומדות טובות למה דווקא באמונתו ע"כ דורש א"ת באמונתו אלא באומנתו במעשים שעשה בעצמו כ"י כך תהא עובד אותו:

הן כולכם קודחי אש. וס"ד לכו באור אשכם ובזיקות בערתם מידכם היתה זאת לכם למעצבה תשכבון:

פרק י

זה שיפוטו של ממון. לעיל ריש פסוק נתתי כל הענין וש"נ ומבואר:

ועשה מממונו מצות. מצות צדקה נקרא בירושלמי ובמדרש מצות ולשון חכמים תטיב דעת כמ"ש נחמיה יו"ד ל"ג והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית שקל וגו':

נתנו להם נביאים וכתובים. וזהו מ"ש הוא ענין רע לו אשר נתן אלהים לבני אדם לענות בו על שהיו בענין רע ולא זכו ע"כ נתן להם מן השמים ע"י נביאיו לעורר ולזרז לעשות התורה ולעשות צדקה שתעיד בהם הצדקה ומ"ש לענות בו כמ"ש וענתה בי צדקתי ועי' לקמן פסוק לשחוק עושים לחם ולרבנן על התורה כמ"ש וענתה השירה הזאת לפניו לעד וכמבואר שם במקומו שפי' על התורה וזהו לענות בו:

וכן ממהיר. לעיל פסוק ונתתי בסופו עי' מש"ש בפירושו:

פרק יא

בעונתו נברא העולם. ב"ר פ"ג סי' ג' וסי' ז' ופ' ט' סי' ב':

זה הפתח פתוח וכו'. פי' פסוק זה ראיה וודאית ונגלית לעין כל ואין עליו תשובה כלל. וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד דין הניין לי יתהון לא הניין לי כן הוא בהדיא בב"ר פ"ג סי' ז' הנ"ל:

אלו אחר אמר. הכוונה ד"א את הכל עשה יפה בעתו ד"ר פ"א סי' ה' כה"ע:

ולא היו נגנבות. לעיל פסוק לשחוק וש"נ ומבואר וכאן אגב שהביא הפסוק דרש בו:

ראה העולם. פי' ראה תחלתו ומה יהיה בסופו ואמר הבלים הרבה:

שנאמר וכו'. מן מה שכתוב וכל די דיירין וכו' יותר נכון לגרוס מן מה שכתוב וכל די דיירין וכתיב וגם חית השדה:

וקבעו לישראל לדורות. פי' שקבע זרע יתרו למשפחה גדולה בישראל חכמים וצדיקים כמ"ש מפורש בירמיה ל"ה ובסוף הפרשה כתוב לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים גם קבע זכרו בסדר יתרו פרשת ואתה תחזה:

תרתי שיטין. שני דרשות על שני פסוקים שענינם אחד ועי' ב"ר פ' יו"ד סי' ב' כל הענין ושם מבואר:

ראוי היה אדם הראשון. ב"ר פ' כ"ד סי' ה' כל הענין ושם מבואר:

ויקוצו ישנות. על שהיו סבורים שיבואו ישראל מיד בצאתם ממצרים על כן קצו הכל שלא ימצאו ישראל אילנות ועל שנתעצבו ישראל במדבר על כן חזרו ונטעו. וכמ"ש דברים ו' י"א כרמים וזיתים אשר לא נטעת אבל הכנענים נטעו:

אפילו לדבר עבירה. הכל נחשב לפי העת אינו דומה אדם עושה עבירה באיזה יום אחר אכילה ושכרות והוא רווק בלא אשה. או בעל אשה ועושה עבירה ביום הכפורים. ואינו דומה כלה המזנה בחופתה או אשה שעזבה בעלה כמה שנים. וכן ישראל עשו העגל מיד אחר מתן תורה ואלו עשו אחר כמה שנים לא היה החטא גדול כ"כ. וכן הרבה בדומה לזה:

מחלוקת שהיתה בין רחבעם. שהרי באותו לשון שאמר שבע בן בכרי מה לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי וכו' אמרו ישראל ג"כ לרחבעם רק שהוסיפו עתה ראה ביתך דוד פי' גם מכבר היינו רוצים למרוד בבית דוד אלא בעבור בית המקדש היה בהכרח להיות יחד. אך בעבור שאתה מכביד עולך עלינו אנו מוחלים לך גם הבית המקדש עתה ראה ביתך דוד:

פחדתו של מלאך המות. העלם פחדתו כמ"ש שי"ר פסוק על כן עלמות אהבוך על שהעלמת מהם יום המיתה:

והנה טוב מאד. עי' ב"ר פרשה ט' סי' ז' בשינוי:

אהבת תינוקות. אהבת עוללים ויונקים נתן בלבם של אבותיהם. ילקוט כאן:

הגדול מכבד. בילקוט הגי' הגדול מכובד והקטן מטונף כו':

פרק יב

ידעתי. ר' תנחומא. לעיל פסוק כי כל ימיו ולקמן פסוק הנה אשר ראיתי. ופסוק ושבחתי אני:

כי כל אשר יעשה וכו'. עי' מ"ש לעיל פסוק מה יתרון שהוא שייך כאן:

פרק יד

שיהיה חי וקיים לעולם. וזהו מ"ש הוא יהיה לעולם שמאחר שנברא למשול בכל ראוי שלא יהיה מקרה אחד לכל אלא שא"כ היה שוכח יראת ה' וע"כ האלהים עשה בהיפך שלא יהיה לעולם כדי שייראו וכן בכל הדרשות שמ"ש והאלהים עשה הוא היפך מ"ש בר"ד כל אשר יעשה האלהים:

אמר ר"א מתחלת וכו'. ב"ר פ' כ"ג סי' ז' וש"נ ומבואר:

אבל הצדיקים מוסיפים עליו וגורעין ממנו. כצ"ל וכדמפרש והולך איך גורעין ומוסיפין:

מכאן שאין הבמה נתרת. ויק"ר פ' כ"ב סי' ג' וש"נ ומבואר וע"ש הגי' ותיבת מכאן צ"ע:

דבורייא אמר ליה. צ"ל דבורא אמר ליה פי' שע"פ הדבור עשה כן וכ"ה בירושלמי מגלה פ"א הרי שאליהו גרע ממ"ש בתורה שזה כחן של נביאים שיכולים לגרוע ולהוסיף בתורה אך רק לשעה ולא לעולם:

כתיב ונאמן ביתך. וס"ד עד עולם לפניך וזהו כי כל אשר יעשה אלהים הוא יהיה לעולם ועם כל זה כתוב שלא יהיה לעולם אלא אם יראה מלפניו וזהו מ"ש והאלהים עשה שייראו מלפניו:

כך גזר הקב"ה. כצ"ל כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כך גזר וכו'. עיין כל הענין בד"ר פרשה יו"ד סי' ב' וש"נ ומבואר:

מהלל כתיב. שהשמש בעצמו מהלל תמיד:

כי בא השמש ודאי. פי' כפשוטו על ששקע השמש על כן וילן שם:

כבה השמש. דורש כי בא מלשון כיבוי שהיל"ל וילן שם בערב ועיין ב"ר פ' ס"ח סי' יו"ד:

ותשר דבורה וברק. ביום ההוא הכוונה על שמבואר בשירה מן השמים נלחמו הכוכבים וזה היה ביום ועכ"ז נראו בו הכוכבים הרי שהפכו והעלו הלילה ביום:

ששה נסים. שנתארך היום מאד ועשו בו דברים שצריכים להעשות בימים רבים. שבשופטים ד' פסוק י"ד כתיב קום כי זה היום אשר נתן ה' את סיסרא בידך ולא פירש באיזה יום ובפסוק כ"ג כתוב ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין וג"כ לא פירש ושם ה' פסוק א' כתוב ג"כ ותשר דבורה וברק וכו' ביום ההוא ע"כ דורש שלא בא הכתוב להורות על יום ידוע אלא להורות שכל מעשים אלו היו ביום הזה ששלחה דבורה. ומ"ש בו ביום באו היינו מ"ש ויעלו אליה בני ישראל למשפט ובקשו ממנה שתתפלל לה' על דבר סיסרא. ובו ביום שלחה אחר ברק היינו מ"ש ותשלח ותקרא לברק וכו' ובו ביום שלח הוא היינו ברק כמ"ש ויזעק ברק את זבולון וגו' עשרת אלפים איש ומ"ש בו ביום עשו מלחמה בו ביום נהרג סיסרא הכל מבואר בפרשה ד' ומ"ש בו ביום חלקו ביזה כמ"ש בשירה הלא ימצאו יחלקו שלל וגו' היא סברה שסיסרא חלק שלל ונהפוך הוא שישראל חלקו שלל סיסרא. והתחיל בששה נסים וחושב שבעה ובהכרח שענין השירה אינו בכלל הנסים וע"כ אין כאן אלא ששה דברים:

פרק טו

ר' יהודה ור' נחמיה. ויק"ר פרשה כ"ז סי' ד' כל הענין זה וכאן ושם חסר דעת ר' נחמיה והובא בשלמות בתנחומא אמור סי' ט':

אני הוא שעתיד לעשות ים יבשה. כמ"ש והחרים ה' את לשון ים:

שעתיד לפקוד עקרות. כמ"ש רני עקרה לא ילדה וגו' כי רבים בני שוממה וגו':

על ידי אברהם. שהודיעו בנבואה אבל שרה אשתך יולדת לך בן:
לפקוח עורים. ישעיה מ"ב ז' לפקוח עינים עורות:
והאלהים יבקש את נרדף. סופו דקרא של מה שהיה כבר הוא:
אברהם נרדף מפני נמרוד. אמרפל הוא נמרוד וכל עיקר כוונת המלחמה היה על אברהם כמ"ש ב"ר פרשה מ"ב:
יצחק נרדף מפני פלשתים. כמ"ש לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד:
דוד נרדף וכו' שאול נרדף וכו'. נכון לגרוס בהיפך להקדים שאול לפני דוד:
ויבחר בדוד עבדו. יותר היה נכון לגרוס פסוק ש"ב ו' כ"א ויאמר דוד וכו' לפני ה' אשר בחר בי מאביך וכו' ודו"ק:
שאול נרדף מפני פלשתים. מבואר שם בויק"ר:

פרק טז

ר"א ור"י בן לוי. מ"ש בן לוי ט"ס הוא כי הכוונה על ר"י בן חנניה חבירו של ר' אליעזר הגדול כמ"ש להלן וכן בויק"ר ריש פ"ד ג"כ הגי' ר"א ור"י ושם מבואר כל הענין. גם כאן חסר וכצ"ל ר"א ור"י ר"א אומר מקום המשפט וכו' ולהלן פסוק זה מבואר דעת ר"י:
ואת אוריה. כמ"ש ירמיה סוף כ"ו שהרגו יהויקים בירושלים:
באיזה מקום הרגו את זכריה. פתיחתא כ"ג דאיכה רבתי וש"נ. סנהדרין צ"ו:
בימי בחורותיך. עד אשר לא יבואו ימי הרעה קודם שבא נבוכדנאצר ונבוזראדן:
רנ"ב שנה מן יואש ועד צדקיה. היינו שנת מות יואש והריגת זכריה היה שנה אחת קודם מות יואש כמ"ש בדה"ב כ"ד פסוק כ"ב וכ"ג והחשבון של רנ"ב שנה אמציה בן יואש כ"ט עזריה נ"ב יותם ט"ז אחז ט"ז חזקיה כ"ט מנשה נ"ה אמון ב' יואשי' ל"א יהויקים י"א צדקיה י"א הרי רנ"ב:
גרפו כל עפר ועשו כל ערמה. דורש מ"ש כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שבאמת שפכו דמו לארץ אלא שע"פ נס לא נבלע כאלו היה על צחיח סלע ומ"ש לכסות עליו עפר ג"כ פי' שעפ"י נס לא הועיל כיסוי עפר וכאלו לא היה במקום שיכולים לכסות וזהו מ"ש ונתתי את דמה על צחיח סלע:
שלא יובלע למטה. לבלתי הכסות (שלא יועיל כיסוי מלמעלה):
שבע עבירות. עבירה אחת של שבע אסורים שכל אחת לבדה חמורה בפ"ע. ומ"ש וטמאו את העזרה כמ"ש בדה"ב כ"ד כ"א וירגמו אבן במצות המלך בחצר בית ה' והחצר היא העזרה. ומ"ש ביום השבת וביום הכפורים צ"ע מנין לו:
שמה כתיב ויגוף. ומאחר שנעשה מדת הדין למטה במ"ש עברו ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו וכו' לא היה לו לעשות מדת הדין במ"ש ויגוף והשיבה

רוה"ק שכאן החטא בכפלים ע"כ העונש בכפלים שאלו היה החטא זה עצמו בעת אחר לא היו נענשים כ"כ:

שני דברים ביד. ויק"ר פ"ד סוף סי' א' ד"ר פרשה ה' סי' ד' עי' שם ושם:

לבלתי אכול הדם. וס"ד כי הדם הוא הנפש:

ועומרת במדת הדין. היינו ביד ויש לה לידע מהו מדת הדין ועכ"ז יוצאת ממדת הדין וחוטאת וזהו מקום המשפט שמה הרשע:

פרק יט

לא כשם שגזרתי וכו'. ויק"ר פרשה כ"ו סי' ט':

ומותר האדם מן הבהמה אין. פי' שהמותר שיש להאדם על הבהמה הוא אין הרי שיש יתרון:

נוי לתחתיתו. ב"ר פרשה י"ז סי' ו' ושם מבואר:

הכל הולך אל מקום אחד. הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר. עי' ב"ר פרשה י"ב סימן י"א כל הדרשה ושם נרשם ומבואר ועיין ילקוט ישעיה נ"ה:

האומר לחרס. וכמ"ש חרס את חרסי אדמה:

פרק כא

נתונות באוצר. וזהו העולה היא למעלה. פירוש שנשארת במקומה למעלה ומ"ש ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ והרי היא בארץ ואיך אמר היורדת היא למטה לארץ ע"כ דורש שמדבר ברשעים שתחלה עולה למקום מחצבה למעלה ודנין אותה על מעשיו הרעים שתרד למטה לארץ:

פרשה ד

פרק א

ושבתי אני ואראה את דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואין להם מנחם. ודורש ואין מנחם הראשון אלו הבנים העשוקים. ומ"ש ואין להם מנחם פעם ב' על האבות שעשקו אותם בכח חטאם ומתו בחיי אבותם:

חטאו מאחריכם. אחר מותכם ולא שבו על הראשונים:

בשם ר"י בן לוי. שתי תיבות בן לוי הוא ט"ס וצריך למחקו כי ריב"א הוא תנא וריב"ל הוא אמורא אלא צ"ל בשם ר' יהושע סתם והוא ר' יהושע בן חנניא:

אליהו זכור לטוב יושב ומלמד סנגוריא. כמ"ש סוף מלאכי הנני שולח לכם את אליה הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם:

ואומר להם אמרו לפניו. שאליהו מלמד לבנים איך יבקשו מהקב"ה:
ומתנו בעון אבותינו. אף שכתוב בתורה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות. ואתה המת בנים על חטא אבות ומדה טובה מרובה קיים רישא דקרא שלא יומתו אבות בזכות בנים וזהו ואין להם מנחם וכל מקום שנאמר אין להם הוה להם כמ"ש ב"ר סוף פ' ל"ח וש"נ:
בהרוגי מלכות. היינו מלכות בבל כמ"ש בשעת חורבן ביהמ"ק נתנו את נבלת עבדיך וגו' בשר חסידיך וגו' שמתחלה היו רשעים ואחר שנהרגו קורא אותם עבדים וחסידים על שנעשה בהם הדין:
בחניפי תורה. דורש דמעת העשוקים דמעת מלשון דמוע של תרומה שפי' מלשון ערבוב והעשוקים מלשון עסק ועוסקים כמ"ש לקמן פסוק כי העושק יהולל חכם ועי' שמ"ר פ"ו סי' ב' וכאן פי' העוסקים בתורה בערבוב וחנופה ורבים נכשלים ונעשקים מדם על שטועים שהם חסידים ומפקידים בידם ומשקרים בהם ומוציאים לעז גם על תחיית המתים ונעשקים הת"ח על ידיהם:
אמר הקב"ה עלי להפרע. וזהו ואין להם מנחם וכל מקום שכתוב ואין להם הוה להם וכנ"ל ועל ידי שיפרע מהחנפים מנחם הנעשקים וכן מ"ש בדרשות הסמוכות אמר הקב"ה עלי להתווכח כו' אמר הקב"ה שבעולם הזה וכו' הכל כמ"ש ואין להם מנחם והוה להם כמ"ש ב"ר סוף פרשה ל"ח וכנ"ל:
בממזרים. עי' ויק"ר סוף פרשה ל"ב ושם נרשם ומבואר וכאן חסר:

פרק ב

דור אנוש ודור המבול. כמ"ש סנהדרין דף ק"ח במשנה שדור המבול אין להם חלק לעוה"ב ולא יקומו בדין וזהו המתים שכבר מתו לחלוטין וסדום ומצרים יקומו בדין ויהיו לחרפות ולדראון עולם. וזהו מן החיים אשר המה חיים על שיחיו בתה"מ. ומ"ש עדנה על שהיו שניהם כגן עדן וכמ"ש כגן ה' כארץ מצרים בואכה סדומה ועיין סדר

פרק ג

אלו אלף דור. עי' ב"ר פרשה כ"ח סי' ד' וש"נ ומבואר:
פתר קרייה בישראל. ד"ר פ"ג סי' י"א וש"נ ומבואר:
נסתרה דרכי מה'. ב"ר פרשה צ"א סי' י' וש"נ:
למען שמך. שנשבעת בו לשלשה אבות ובזכות אבות נסתלקו ממנו שלשה מחבלים:
על אותה שעה וכו'. את המתים אלו האבות. מן החיים אשר המה חיים עדנה כגון אני וחבורתי:

והקריב אלף עולות. אצל במה בגבעון כתיב שהקריב אלף עולות אך בעת חינוך הבית הקריב כ"ב אלף עולות בקר ומאה ועשרים אלף צאן וכן לשלמים כאשר מבואר בריש מדרש איכה פסוק העיר רבתי עם ועי' פסיקתא רבתי פרשה ב' סי' ד' ושם ליתא מ"ש שהקריב אלף עולות ועי' שמ"ר ריש פרשה חי"ת וגם שם ליתא ולא במקומות המצויינים שם:

ושבח אני את המתים. זה דוד מן החיים אשר המה חיים עדנה אמר שלמה על עצמו ובחבורתו. ובדרשה של מתי יחזקאל פי' ושבח אני את המתים שכבר מתו שעתה הם שומעים דבר ה' מן החיים אשר המה חיים עדנה כגון אני וחבורתי שלא שמעו בקולו כמ"ש יחזקאל ג'. ובית ישראל לא אבו לשמוע אליך וגו':

פרק ו

בשובה ונחת. בלשון ירושלמי נקרא שבת שׁוּבָה:

טובה דריסה. שהניח שם פרסת כף רגלי המצרים:

פרק ז

זו אידרתו של מלה"מ. צ"ע איך ומה דורש [אולי פי' אדרתו הקפיצה במהירות (וע' ערוך ערך אדר הרביעי) ומהוראה זו היא הבל בהיפך אתוון מן בהל. וזה הוא באמת ההבל מאיש אשר בן ואח אין לו ומחסר נפשו מטובה כי ידאג על העתיד ולא ידע כי המות אשר אין לו התמהמה יקדימנו]:

פרק ח

יש אחר ואין שני. ד"ר פרשה ב' סי' ל"ג שבשעה שירד בכבשן האש לא חס עליו אביו ואחיו ומשפחתו ולא דאג על שאין לו בן עדיין:

לא ראה שיש לו אח. כמ"ש וממולדתך ומבית אביך:

זה שבט לוי. שבט מיוחד לה' מכל שבטי ישראל וגם על שם אביהם לוי שנקרא אחד כמ"ש ויפתח האחד את שקו זה לוי עי' רש"י בחומש:

לא תשבע עושר אלו הקרבנות. אולי נכון לגרוס אלו הקטורת כמ"ש חז"ל מפסוק ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך ברך ה' חילו שהקטורת מעשרת:

פרק ט

טובים השנים. עי' שמ"ר פרשה א' סי' כ' וכאן חסר:

זה דוד ובת שבע. אשר יש להם שכר טוב בעמלם זה שלמה והסכימו מאז שיהיה שלמה מלך אחר דוד ולא נגמר אלא ע"י חוט המשולש זה נתן הנביא שאחר שבא נתן לדוד קרא לבת שבע ובאתה אליו להמליך את שלמה למלך:

זה יהוידע ויהושבע. אשתו שהמליכו את יואש אשר יש להם שכר טוב כמ"ש דה"ב כ"ד כי עשה טובה בישראל:

כתבו על היהודים. כטוב בעיניכם וזהו אשר יש להם שכר טוב:

שתלו מרדכי ואסתר. הם בגתן ותרש מן האחד שתלה יוסף ע"י פתרון חלומו שע"י תליית בגתן ותרש ראה למרדכי ישועה לאחר זמן:

לאמר עליהם לבניו. ויק"ר פ' י"ב סוף סי' א' וש"נ:

אין את קשי עלנא מתפסק מעותרא. קושיתך שהקשת ממשפחה פלונית שפסקה מעשרה לא תקשה עוד כדברי ב"ק:

פרק יד

מכשכש לברייאתא. דופק עליהם ומעוררם להנהיגם כמו בין הקוצים ודורש הסורים מלשון סירים וקוצים מדלא כתיב האסורים:

במלכות יצר טוב. כשמתגבר עליו היצר טוב אז נעשה היצה"ר רש ונכנע:

זה נמרוד. שהיה מלך כמ"ש ותהי ראשית ממלכתו בבל והיה זקן בימי אברהם שהיה נמרוד בן כוש דור רביעי לנח כפי הפשט והוא אמרפל מלך שנער שבא על אברהם ואברהם עשירי לנח:

מהו אל עמק שוה. ב"ר פרשה מ"ג סי' ה' וש"נ ומבואר והביא מאמר זה להקדמה אל מ"ש כי גם במלכותו של אברהם וכו'. ומ"ש נולד רשותו של נמרוד היינו שאברהם הרג את נמרוד הוא אמרפל:

ילד מסכן זה יוסף וכו'. עי' ב"ר פ' פ"ט סי' ג':

מבית גיררתו של פרעה. שנגרר מביתו למלוך בקושי שאמרו לו עבדיו שהוא עבד ונער ואינו יודע בשבעים לשון וזהו הסורים מל' סירים וקוצים וכנ"ל:

פרק טו

עם הילד השני. שיעמוד תחתיו שהיצר טוב עומד תחת יצר הרע:

פרק יז

וצריך לנקביו. שמ"ש רגלך כולל נקבים גדולים כמ"ש להסך את רגליו ונקבים קטנים כמ"ש מימי רגליהם:

בדקין. בטיפין שנתזין מימי רגלים שאם יעכב יתכן שילכו מעצמם. אך נקבים גדולים לא ילכו בעצמם וכל זמן שיוכל לסבול וכמ"ש בגמרא כדי הילוך מיל יוכל להתעכב ואין לו להפסיק תפלתו ולא תהיה תפלתו תועבה:

יהי מקורך ברוך. פשוטו על מקור הזרע וכמ"ש ושמח מאשת נעוריך אלא שא"כ היל"ל יהיה זרעך ברוך גי"כ דורש א"ת מקורך אלא מקראך מקום שאתה קורא בו אל השי"ת ואתה קורא בו בתורה בק"ש ותפלה שם תהיה ברוך ומכובד ולא מבוזה בנקביך:

וקרוב לשמוע. דברי תורה לא ככסילים הרחוקים מד"ת ואינם יודעים להבחין בין טוב לרע וחכמים בעיניהם עד שדימה עצמו לר' יוחנן בן זכאי:

ק"ש בעונתה. שכתב וקרוב לשמוע ולא פי' מה ישמע ודורש ע"פ מדת ממעל על קריאת שמע ישראל וקרוב פי' כמו קרוב שאהוב וחביב וכאלו כתוב ואהוב לשמוע ולקיים מצות קריאת שמע ישראל מתת הכסילים זבח מרוב זבחים שהכסיל מקריב שאינו יודע על מה הוא מקריב אם על טוב אם על רע. ומ"ש אינו יודע להפריש פירוש אחר הוא על פסוק כי אינם יודעים לעשות רע על שכתוב בנדרים להרע או להיטיב. ומ"ש וקרוב לשמוע שלא לידור כלל אפי' להביא קרבן משתדור כמו הכסיל להביא קרבן ואינו יודע להבחין איזהו קרבן וזהו מתת הכסילים זבח:

חלש למעלה. דורש פסוק הסמוך כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים. ועי' שמ"ר פרשה כ"ד בסי' א' ג"כ ר"ש בן חלפתא:

פרשה ה

פרק ב

ברוב ענין רע. כאן לא כתוב תיבת רע אך ע"כ כתיב לעיל הוא ענין רע ודורש שגם מ"ש כאן ברוב ענין למוד מענינו שהכוונה ענין רע של דור המבול שכתוב בהם כי רבה רעת האדם והוקשה לו חלום מאי בעי הכא ע"כ דורש החלום נוטריקון חבלים ויסורים:

ואמרו מה שדי וכו'. פסוקים אלו בדור המבול נאמרו כמ"ש ויק"ר פרשה ה' כל הענין וע' ב"ר ריש פרשה ל"ו:

על דור הפלגה. שכתוב אצלם וזה החילם וכמ"ש ב"ר פרשה כ"ג סי' ז' מלשון חלום ע"ש:

על הסדומיים. שכתוב בהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וכתוב בהם ואנשי סדום רעים וגו' וזהו ברוב ענין רע:

נשכח תורת הרגל. כמ"ש איוב כ"ח פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל וכל הענין מדבר שם בסדום כמ"ש ויק"ר ריש פרשה ה':

ותשכח כי רגל תזורה. על פי מדת ממעל ומנגד על שכתוב בהם הנשכחים מני רגל ע"כ ותשכח כי רגל תזורה:

על המצריים. שכתוב אצלם וכאשר יענו אותו כן ירבה וזהו ברוב ענין:

על סיסרא. וממ"ש ברוב ענין כמ"ש כי תשע מאות רכב ברזל והוא לחץ את בני ישראל בחזקה עשרים שנה ודרשו בתנחומא מהו בחזקה בחירופים וגידופים כמ"ש חזקו עלי דבריכם:

על שבט יהודה. עי' ויק"ר ריש פרשה ה' מגודל שלותם וחטאתם וזהו ברוב ענין רע שבידם. וקול כסיל ברוב דברים שחרפו וגדפו שנאמר וכחשו וגו' וכאן חסר:

על נ"נ. ומ"ש ברוב ענין כמפורש מגודל ממשלתו ורשעתו ומ"ש וקול כסיל ברוב דברים על שאמר ומאן הוא אלה וכן אצל בלשאצר ברוב ענין רע כמפורש מגודל ממשלתו ורשעתו וקול כסיל ברוב דברים כמ"ש ושבחו לאלה כספא ודהבא:

וכן אתה מוצא בפרעה. שבימי יוסף ומ"ש כי בא החלום ברוב ענין כפשוטו ועי' ב"ר פרשה פ"ט סי' ג' ומ"ש וקול כסיל ברוב דברים על שאמר מי מתקיים על מי וכו' ושם מבואר הפי' ועל שאצל פרעה ואחשורוש בא כתיב כי בא החלום כפשוטו על כן אמר וכן:

כל הלילה היה אחשורוש רואה. וזהו החלום ברוב ענין:

חזווא הוא דין. מראה של חלום בעלמא ואין בו ממש:

הא חלמא כי בא. החלום ברוב ענין כמו שראיתי כך נתקיים ממש:

שמשליכים דלק. דורש לדולקים על דליקת אש וכמ"ש לעיל פסוק מה יתרון לכו באור אשכם ובזיקות בערתם:

ויאמר המן בלבו. ב"ר פרשה ל"ד סי' יו"ד וש"נ ומבואר ואגב שהזכיר ענין המן דרש בו:

ואני טובת בלבי הן. בתמיה אלא אשלם להם כרעתם במגורם בקרבם:

פרק ד

אמר רבי מאיר. עי' ויק"ר ריש פרשה ל"ז כה"ע וכאן חסר:

כל הנודר ואינו משלם. עי' ב"ר פרשה ע' סי' ד':

כי דרוש ידרשנו. וס"ד והיה בך חטא. וכדמפרש רבי אמי והולך:

פרק ה

בפוסקי צדקה. ויק"ר פרשה ט"ז סי' ה' ד"ר פרשה ו' סי' יו"ד וש"נ:

פרק ו

חזיונות קשין. פי' נבואות קשות וכדלקמן אצל חזקיה:

או שאת מתיירא מהן. תיבת או מיותר וצ"ל אם:

ג' דברים. ב"ר פרשה מ"ד סי' י"ב. ירושלמי תענית ריש פ' ב' ולקמן פסוק ביום טובה:

ביום צרה. כשאתה עושה לך יום צרה בעינוי וצום אז יענך גם יתכן שדורש ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה יענך ביום עינוי וצום:
יפה תענית. שבת י"א ושם בב"ר:
ולא למילך אנא שמע. לצוות לביתי ולהיות מוכן למיתה בהחלט שכל נבואה קשה הוא בתנאי אם הוא בלא תשובה ותפלה:
כי ברוב חלומות. אפילו חלומות של נבואה וסיפא דקרא כי את האלהים ירא היינו להתפלל ולהתענות:
אבותי שכנסו לך. ק"נ אל"ף כמ"ש דה"ב ב' פסוק ט"ו וט"ז וכמ"ש במ"ר פרשה ח' סי' י"ג באריכות ע"ש ותבין כאן:
מקירות לבו. יתכן שהכוונה לחשוב ולחפש אם יש בו חטא כדי לשוב בתשובה ולהתבונן באיזה אבר חטא וזהו שאמר חזרתי על רמ"ח אברים שלי הרי שזהו הכוונה של בקירות לבו. ומ"ש לבו כתוב פי' קירות לבו של הקב"ה וצ"ע שלא נמצא כן בספרינו ופי' על מקור הרחמים וכן חזקיה שם פניו אל מקור הרחמים:
בתתם ספם את ספי. ומזוזתם אל מזוזתי והקיר ביני וביניהם משמע שהוא דבור של חיבה ואהבה שמתקרבים אל השי"ת. ולמה יפסיקו בקיר ע"כ דורש על אבותיו הצדיקים אסא ויהושפט עוזיה יותם ולא היו יכולים להתפלל תמיד בבית המקדש שלא היו יכולים לשמור שיהיו תמיד טהורים. ע"כ היה להם ביהכ"נ סמוך לקיר ביהמ"ק שלא התקדש בקדושת ביהמ"ק:
לא יצא משם. כמ"ש מ"ב כ' כסוק ד' ויהי ישעיה לא יצא העיר התיכונה ודבר ה' אליו לאמר ומ"ש ויהי דבר ה' אל ישעיה הוא בישעיה ל"ח:
עדיין לא יצא הדבור. לא נודע הדבור בעיר שהרי לא יצא ישעיה עדיין מן החצר:

פרק ז

אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם. ותיבת וצדק אינו מיושב כאן כי במקום גזל ועושק אין צדק. וגם תיבת במדינה מיותר ע"כ דורש שפי' שאעפ"י שעושים גזל ועושק עכ"ז צדק של צדיקו של עולם בתוכם איך זה כי אם במדינה נוטריקון תראה בו דין גמור של גיהנם כמ"ש לעיל פסוק אמרתי אני בלבי לברם אלהים:
אלו המלאכים. שכתוב בהם וגובה להם יחזקאל א':
מה שאמר הזקן. שברכו יצחק:

הנה בית המן. פי' שמברכותיו הנה משמני הארץ גרם למ"ש הנה בית המן שהיה לו בית כזה. ועל שאמר אחשורוש הנה בית המן גרם שיחולק שללו למרדכי ואסתר לכשיבא הנה יום בא לה' וחולק שללך בקרבך על אחת כמה וכמה שתתקיים באופן גדול יתר מאד:

פרק ח

ויתרון ארץ בכל. ב"ר פרשה יו"ד וש"נ ומבואר כל הענין:

כגון הלכות ציצית ותפילין. פי' שחשובים כמו הלכות ציצית ותפילין ומזוזות שהם דאורייתא:

ויתן ה' אלי. עיין לעיל פסוק מה שהיה:

עודר לפניו. בויק"ר פרשה כ"ב הגירסא סודר לפניו:

ולפיכך אוהב כסף. ויק"ר פרשה הנ"ל בסי' א' וש"נ ומבואר כל הענין:

בלדר מן מלכותא. פי' שליח מן המלך על הים ולכך הזכיר שונתא דימא דקסרין וכמ"ש לקמן פסוק בכל עת אשתו של בולדריס וכו' בעל מלח ע"ש. ומ"ש משוניתא דימא פי' הערוך ערך שנית מקום שמגיע לשם הים בעת סערה נקרא משונית בארמית והביא שם מאמר זה:

פרק י

ויענך וירעיבך. ויאכילך את המן. משמע שאכלו המן הרעיבם ועינה אותם:

לית טופא דמתעביד כהדא. צ"ל סופה ופי' הלא סוף השלימה להשבר בעת אכילה ולמה היא יקרה מן השבורה והשיב שמראה השלמה גם הוא דבר חשוב שמשביע העין:

ג' דברים. ב"ר פרשה י"ט סי' ה' וש"נ ומבואר וסובר כמ"ד תאנה היתה:

כסות היורד עם האדם. עי' ב"ר ריש פרשה צ"ה:

בעונתה ושלא בעונתה. פי' שמחמת גרר היה עת בשנה שהיו מתקבצים שם אוכלסין הרבה מאד ובשאר ימות השנה היו בה אנשים מעטים והיו המזונות מצויים בה בין בעת שהיו בה אוכלוסים הרבה ובין בעת שהיתה בלא אוכלסים:

כשם שבא בקולי קולות. צ"ל כשם שהולך בקולי קולות:

אפילו בן יומו חי. ב"ר פרשה ל"ד סי' ב':

ודקאמר שלמה. עי' שבת ל':

ההוא יומא. יום שהגיע זמנו למות:

פרק יא

רבי נפק מן. עי' תנחומא סדר תשא כל הענין ותמצא נחת:

שהיה לו פרדס. שי"ר פסוק דודי ירד לגנו. ועי' ב"ר פ' ס"ב סי' ה':
כד דמך ר' סימון. ב"ר פרשה צ"א סי' ט' וש"נ ומבואר:
כל מי שהוא יגע. עי' סוף ברכות:
עד ועשיתי לך שם גדול. הנה מאחר שחשב כל אלו אין גדולים בעולם יותר מהם אלא שיתכן שמקום פסוק זה אצל מ"ש אלא מוליכין אותו עד ועשיתי לך שם גדול ופי' מי הם שם ועבר וכו':

פרק יב

דגלים פטרגוס. שני מיני חולאים מה שטוב לחלאת זו קשה לזו. מסכן תשיש עני חלש הוא ג"כ רעה חולי. וכן ערטיל וכפן ערום ורעב. שכל אחד לבדו רעה וביחד רעה חולה:
זה קרח. עי' ב"ר פרשה נ' סי' י"א ושם חושב ג"כ לוט:
בני ראובן ובני גד. שעל שהיו להם מקנה רב לקחו נחלתם בארץ סיחון ועוג וזה היה סבה שיגלו קודם כל השבטים:
וחזר למה דהוה. וזהו שמור לבעליו לרעתו אף בעת רעתו שמור שיחזור לבעליו:
יתן לה מה דיתן. פי' שיתן עד שיאמרו די שעי"כ יהיה שאר העושר שמור אחר רעתו דאל"כ יקחו הכל:

פרק יג

בענין רע שחשב. ויק"ר פרשה ל"ד סי' ד' שמ"ש בענין רע מיותר האם יש אבידה בענין טוב ע"כ דורש שהוא נתינת טעם למה אבד העושר על שהיה בענין רע:

פרק טו

דאתא בחלוטין. ב"ר פרשה מ"ב סי' ב' וש"נ ומבואר. והערוך הביאו בערך חלט ב' בשם ב"ר הנ"ל ומשמע מפירושו שהוא ענין רקיקין דקין שמאכילים לקטנים וכן לזקנים:
שיעמול לרוח. ויק"ר ריש פרשה כ"ח לעיל פסוק מה יתרון:

פרק טז

בחושך ילך. וכן לקמן ילך וט"ס הוא וצ"ל יאכל ונמשך תיבת ילך מפסוק הקודם:
בדורן של שופטים. עי' ב"ר סוף פרשה נ"ז למה זה הבל תהבלו ותבין כאן ואמר כאן ג' לשונות וכעס הרבה וחליו וקצף שהכעס היה הרבה ואח"כ עוד וקצף ע"כ דורש וכעס הרבה על שהכעיסו במעשיהם וחטאם הרבה וע"כ וחליו שהחליאם ביסורין במה שנפלו ג' פעמים במלחמת בנימין ואח"כ וקצף על שהתרעמו על הקב"ה למה האלהי ישראל ולא הצדיקו עליהם הדין שהיו על חטאם. וכן בדורו של שמואל שחטאו והכעיסו הרבה

והביא עליהם יסורים שנפלו במלחמת פלשתים ואח"כ התרעמו ולא הצדיק עליהם הדין:

גלו עשרת השבטים. פירוש אחר על פסוק וכעס הרבה וחליו וקצף שגם הם הקציפו והתרעמו אחר היסורים שגלו. ועי' פתיחא ו' דאיכה ולפי מ"ש כן התרעמו עשרת השבטים על שמהם לא נשתיירו:

פרק יז

רבי תנחומא אומר. לעיל פסוק ידעתי כי אין טוב בם וש"נ:

ומה מלוהו תורה ומעשים טובים. אבות פרק ששי:

פרק יח

אמר ר' פנחס. מדרש שמואל פ"א ודברי ר"פ על מ"ש בס"ד זו מתת אלהים היא:

פרק יט

זה דורו של עלי. ובמדרש שמואל שם הגי' זה עלי. והכוונה על בני עלי והדורות שעתידין לעמוד ממנו כמ"ש וכל מרבית ביתך ימותו אנשים שלא יאריכו שנים:

מענה בשמחת לבו. מעיד על שמחת לבו ותורתו ועבודתו:

ומעלה אותם לירושלים. כאן בטעות ושבוש וה"ג במדרש שם ומעלה אותם לשילה. לא בדרך שהיה עולה בשנה זאת היה עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה ושנה היה עולה בדרך אחרת בשביל לשמע את ישראל להעלותם לשילה:

ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה. ותיבת מעירו מיותר אלא לדייק שהעליה מעירו היה שוה מימים ימימה וכן מ"ש לזבוח לה"צ בשילה היה כן בכל שנה אך הדרך לא היה מימים ימימה כי בכל שנה הלך בדרך אחרת לזכות ולהדריך את ישראל שיכילו עמו וצ"ע אם הכוונה שבכל שנה הלך עמהם ג"פ בג' רגלים או כמשמעות הלשון מימים ימימה בכל שנה פעם אחת וכמ"ש פסוק ז' בפרשה וכן יעשה שנה בשנה ולא אמר רגל ברגל וא"כ צ"ע למה לא עלה בכל רגל:

פרשה ו

פרק א

זו מחשבתן של רמאים צ"ל זו מחשבתן של רמאים וכ"ה בילקוט כאן ודורש כן כי כאן כתוב יש רעה ראיתי. ולקמן כתוב גם זה ראיתי חכמה וגם שם מביא המדרש כל דרשה זו ג"כ בשם ר"ש ב"א הרי שדעת המדרש לדרוש כאלו כתיב גם זו ראיתי רעה חכמה וזהו שאמר מחשבתן של רמאים ועי' ב"ב פ"ט. ילקוט סוף הושע:

כי ישרים. צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. ומי שירצה לתפוס דרך הרמאות הוא הפושע ולא אני כי אני לישר דרך התורה כוונתי:

פרק ב

עושר זה בעל מקרא. שעושר הוא בגלוי וכן בעל מקרא וכמ"ש בהראותו את עושר. ונכסים על שהם מכוסים. זהו בעל משנה שמכוסים פירושם. וכבוד זה בעל תוספתות שיש לו יתרון כבוד ומעלה על בעל המשנה:

משנתו של ר"ע ור"ח ור"ה. עי' לעיל פסוק כנסתי לי ושם ליתא של ר"ע ולקמן פסיק וישוב העפר איתא:

שאסור להורות מהם. כמ"ש חז"ל שהתנאים המורים מתוך משנתם מבלי עולם:

זה בעל תלמוד. אף שאינו בעל מקרא ומשנה רק שבקי בתלמוד ואיך לישא וליתן בפלפול ההלכות יכול להורות הלכה למעשה. אף שהוא נכרי למקרא למשנה ותוספתא. ובילקוט הגי' ולא ישליטנו וכו' זה בעל אגדה שאינו לא אוסר וכו':

פרק ג

זה קין. שמ"ר פרשה ל"א סי' י"ז וכאן חסר ע"ש ומ"ש מאה בנים הכוונה הרבה בנים מאד שהיו הרבה מאות לפי אורך שניו:

שחיה שנים הרבה. שוה למי שחיה יותר מהכל הוא מתושלח. ורב שהיו ימי שניו על מה שחיה יותר ממתושלח תרפ"ו שנה. ונפשו לא תשבע מן הטובה שלא שבע נפשו מממונו:

שהיה תלוי ברפיון. עי' ב"ר פרשה ל"ב סי' ה' וש"נ ומבואר:

ולאחאב שבעים בנים. הרי שלא הגיעו למאה עי' מגילת אסתר פסוק בימים ההם:

שבעים בנים ביזרעאל. היינו מ"ש מ"ב יו"ד פסוק א' שבעים בנים וכן בפסוק ו' כעת מחר יזרעאלה ובני המלך שבעים איש הרי ע"פ מדה יו"ד שגם ביזרעאל היו לו שבעים בנים. וזהו מ"ש שני צבורים צבור אחד של שומרון וצבור אחד של יזרעאל ובכל אחד שבעים בנים הרי שהיה יותר ממאה ומ"ש מאה להורות גוזמא:

והכיתי בית החורף. עמוס ג'. והיינו מ"ש מ"ב יו"ד והכיתי את בית אחאב כמשמעו ביתו ממש וכתוב שם ואבד כל בית אחאב היינו בניו עם ביתם ועליהם אמר כאן והכיתי בית החורף על בית הקיץ הרי שני בתים ואבדו בתי השן שני בתים וספו בתים שני בתים הרי ששה בתים של כל אחד מבניו ששה בתים. וכבר כתוב כל בית אחאב על בתי בניו וכאן למדנו שהיו ששה לכל אחד ועיקר הדרשה על שכתוב אצל אחאב מ"א כ"ב ל"ט

ובית השן אשר בנה וכאן כתוב ואבדו בתי השן הרי שמדבר בבית השן של אחאב שלא מצינו בית שן אלא אצלו:

פרק ד

בלא נר. לפי הפשט. ומ"ש בלא תורה לפי הדרש:

פרק ו

כל עמל אדם. ויק"ר פ"ד סי' ב':

אפילו הוצאות. אפילו בשעת יציאת הנפש אינה יוצאת בנחת לפי מלאת מקום היציאה אלא יוצאת בקושי גדול כדבר עב שיוצא מנקב צר וכדמפרש והולך וזה מדת רשעים אך אצל הצדיקים כמשחל בניתא מחלבא וכמ"ש פרק א' דברכות דף ח' ועי' ברש"י שם וביק"ר שם מבואר המאמר:

פרק ח

מה לעני יודע. שהוא יודע בתורה אלא שהוא עני בידיעתו בתורה ילך אל החיים הם החכמים השלמים:

אצל העשיר. שעני חשיב כמת והעשירים הם החיים בעוה"ז ויעשה עמו שותפות או יעסוק בפרגמטיא או באומנות המחיים את בעליהם. וכמו שדרשו על פסוק ראה חיים זו אומנות:

פרק ט

טוב מראה עינים. רואה בעיון מהלך נפש שהולך בהרגל לשונו לפי רצונו:

פרק י

זה אדם הראשון. כמ"ש הן האדם היה וזהו מה שהיה ומ"ש שנאמר ויקח ה' אלהים את האדם היינו שקרא אותו ואמר לו אדם בא לגן עדן והניחו שם ושם כתוב ויצר וכו' ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו ודרשו בב"ר פרשה י"ז סי' ד' שקרא לעצמו שם אדם וכבר קראו השי"ת כן כמ"ש ויקח ה' אלהים את האדם וזהו כבר נקרא שמו קודם שקרא עצמו אדם. ועי' שמ"ר פרשה מ' סי' ב' מה שדרשו על פסוק זה:

ונודע אשר הוא אדם. ולא אל שמתחלה טעו המלאכים שהוא אל ועי' פדר"א פרק י"א ועי עוד ב"ר פרשה חי"ת סוף סי' יו"ד ושם מבואר:

ואמר לו כי עפר אתה. תחלה היה כמו אל ועתה כי עפר וכו' וזהו מ"ש כאן בס"ד ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו:

זה משה. כמ"ש ומשה היה רועה:

ונודע לכל כי זה משה נביא. ומ"ש אשר הוא אדם פי' הוא מובחר האדם גדול וחשוב מהכל רבו של נביאים וכמ"ש כי זה כל האדם ועכ"ז ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו כשאמר רב לך אעפ"י שאצל העגל טען ודן עמו. ועי' ב"ר פרשה ז' סי' יו"ד ודוק ולזה הביא כן כאן ענין העגל:

זה ירמיה. כמ"ש בריש ירמיה אשר היה דבר ה' אליו וזהו מה שהיה:

בטרם אצרך. היינו בספרו של אדה"ר כמ"ש שמ"ר פרשה מ סי' ג' הנ"ל ומ"ש ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו כשאמר לו אל תאמר נער אנכי:

פרק יא

מה אית להון הנייה. בא לפרש מ"ש בס"ד מה יותר לאדם כי מאחר שהם מחיתו היער הדבר מובן שיותר לו מהם נשיכה ושאר היזק:

פרק יב

כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים. ויעשם כצל. וע' לעיל פסוק הבל הבלים ושם בשלמות וכאן חסר:

ד"א מה טוב. מספר ימי חיי הבלו ויעשם כצל ותיבת בחיים מיותר שהרי כתיב ימי חיי הבלו ודורש ע"פ מדה ל"א כאלו תיבת בחיים כתיב בסוף ופי' חיי עולם:

אשר מי יגיד לאדם. מה יהיה אחריו. ופי' לא הכל יכולים להגיד לאדם מה יהיה אחריתו אחריו. אלא החכמים שבכל האדם כמו שלמה וכדומה לו. וכמ"ש ב"ר ריש פרשה י"ב ורעם גבורותיו מי יתבונן ע"ש ותבין כאן. ודורש סמוכים שכתוב אחריו טוב שם וכו' זה הדבר שהיה אחריו:

פרשה ז

פרק א

טוב שם. שתיבת טוב נמשך גם לתיבת שם וכאלו כתוב טוב שם טוב משמן טוב ופי' בעלי שם טוב וכל הענין במדרש שמואל ריש פרשה כ"ג:

שם טוב עולה. שנאמר ואגדלה שמך מדרש שמואל שם ועל מ"ש שמן טוב יורד לא הביא שם פסוק ועי' מ"כ:

ושם טוב אינו כלה. שנא' שם עולם אתן לו אשר לא יכרת מדרש שמואל שם. ומ"ש כאן שמן טוב לשעתו שם טוב לעולם לא גריס שם במדרש שמואל כי אינו אלא כופל לשון ויתכן שהוא העתקה משני מקומות כאשר כתבתי כן בהרבה מקומות בפי' המדרש. ועי' שמ"ר ריש פרשה מ"ח:

באדין נפקין. חנניה מישאל ועזריה מן גו אתון נורא יקדת:
מצינו בעלי שמן טוב. עד כאן דרש שמן טוב כפשוטו ועתה דורש בעלי שמן טוב ואמר מצינו כי באמת אותם שנמשחו בשמן טוב היו ג"כ בעלי שם טוב רק מצינו איזה מהם:
רבנן אמרין. ה"ג במדרש שמואל שם ר"י ור"נ ר"י אומר אמר הקב"ה וכו' כמו בדברי רבנן דכאן וצ"ל כאן ר' יהודה במקום רבנן ושם חסר דברי ר"נ ומפורש כאן בסמוך. ועי' שמ"ר פרשה ל"ז סוף סי' א':
אמרו ישראל. מכילתא פ' בא סוף פרשה י"ד מדרש שמואל פרשה כ"ז:
מרים ויוכבד. שמ"ר פרשה א' סי' י"ג וש"נ ומבואר:
ברוחו שמים שפרה. שם בשמ"ר מבואר וכאן חסר:
בא שלמה ופירש טוב שם. אותו שם שנשאר ביום המות שם שנתנו לו ע"פ מעשיו הטובים וזהו ויום המות וגו' ועי' שמ"ר ריש פרשה מ"ח:
נולד אדם. כמ"ש באבות הילודים למות והמתים להחיות:
הר ששמו געש. ריש מדרש רות ובמדרש שמואל סוף פרשה כ"ג ומ"ש שנתגעשו פי' שנתגעשו בעבודת האדמה ועל כן נתעצלו בקבורתו:
כי שכב דוד. עי' ב"ב דף קט"ז ע"ש השנויים ועי' ב"ר פרשה מ"ט סוף סי' ד':
מתלא אמר. במדרש שמואל שם הסמיך מאמר של שמואל למאמר של יהושע ועל זה הביא המשל והנמשל:
מיתה וודאי. כפשוטו שהודיע שמת ומ"ש וימת שמואל לדרוש סמוכים לענין נבל:
שכל הכופר בגמילות חסד. כמ"ש במדרש תהלים אמר נבל בלבו אין אלהים על נבל שלא רצה לגמול חסד כאלו אמר אין אלהים היינו שלא רצה לגמול חסד לשמואל בהספידו ולא לדוד:
הורג וכו' או נרדף. שע"י שיתראה לגמול חסד לשמואל יתוודע לשאול וירדפנו להרגו ויצטרך להלחם עמו. ומ"ש כאן לצדיק. פי' כמו שצריכים באמת לעשות לצדיק ובמדרש שמואל שם ליתא תיבת כמו:
ואני בחסדך בטחתי. פסוק זה סמוך לפסוק אמר נבל בלבו שכתוב אחריו בריש מזמור י"ד. כך ראיתי במפרש של מדרש שמואל הנ"ל ונכון הוא לפי מה שהעתקתי ממדרש תהלים הנ"ל:

פרק ב

שכל מי שמתאבל. שאינו שמח בהבלי עוה"ז וצופה לאחריתו ביום המיתה איש כזה מגביר אהבת תורה ומצות באהבת הש"י:

למדה שיש לה פרעון. כי המות שוה בהכרח לכל והגומל חסד למתים סוף סוף ימות גם הוא ויגמלו עמו חסד כמ"ש חז"ל דספד יספדוניה דקבר יקברוניה ודידל ידלוניה. אך המשתה אף שהוא מצוה אולי ימות ולא יפרע:

נותנת בחיים ובמתים. האבלות שהחיים מתאבלים וגם המתים כמ"ש ונפשו עליו תאבל:

שיש בה פיוס. שאצל המות מתבטלים קטטות ומריבות ומי שהיה לו מריבה עם המת מפייסו אך במשתה ליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא וכדומה בשאר שמחות:

בראשה ובאמצעיתה. ב"ר סוף פרשה חי"ת וש"נ וגמ"ח כולל גם משתת נישואין הוא הכנסת כלה ובקור חולים והלוית המת והתחיל בהכנסת כלה בראש התורה וביקור חולים באמצעיתה וסיים בקבורה כי הוא סוף כל האדם:

מדת פרעון מה היא. עד היכן מגיע פרעון תגמולה:

כתיב ויעש ה' לאדם ולאשתו. צ"ע שהביא פסוק זה ולא דרש בו ויתכן שבתוך הדברים שחושב גמ"ח שהקב"ה עושה יחשוב ג"כ שהקב"ה מלביש ערומים ועל זה מביא הפסוק ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם:

בכ"ד מיני תכשיטין. הם המנויים בישעיה ג' כ"ד במספד וחגורה ומעשה מקשה ופתיגיל מחשבון הכ"ד והבושם אינו מחשבון התכשיטין ובתורה מפורש שקשטה וע"פ מדה י"ז אנו יודעים במה קשטה וע"ז כתוב וככלה תעדה כליה:

אלון בכות. ב"ר סוף פרשה פ"א וכאן חסר ע"ש:

עוג הלך במשתה. ב"ר פרשה נ"ג סי' יו"ד עוג וכל גדולי הדור ע"ש:

נדחו מגיהנם. כמ"ש בסוף איוב שהקריב איוב עולות עליהם והתפלל בעדם והרצה אותם לה' לבלתי עשות עמהם נבלה שהצילם ממשפטו בעוה"ז ובעוה"ב מגיהנם:

תחת רשעים ספקם. שמספיק הרשעים בשאול תחתית ועי' ב"ר פרשה ס"ח סי' חי"ת ומ"ש במקום רואים עיין לקמן פסוק ראה את מעשה במקום שהצדיקים רואים אותם שהם מן הנראים לדיראון:

ממקום שנתבצר להם בגיהנם. בהכרח שכוונתו על מ"ש בסוף איוב שאמר הש"י לאליפז חרה אפי בך ובשני ריעך ועל שגמלו חסד לאיוב זכ שיתפייס להם ע"י איוב ועל זה רמז במ"ש ויבואו איש ממקומו שבשכר ביאתו יצאו ממקומם ונצלו מחרון אף ה':

כל מקום שנאמר ענייה וכו'. הנה אמרו חז"ל בב"ב דף ט"ו משה כתב ספרו וספר איוב הרי שנאמר ברוה"ק ועכ"ז אין ראיה שמתחלה כשאמרוהו שאמרו אותו ברוה"ק ע"כ

דורש שגם בעת שאמרוהו אמרו בעצמם ברוה"ק שדורש תיבת אלו ע"פ גז"ש שנאמרו בתנ"ך ברוה"ק וכן באיוב:

כותשין על הלב. כשאומרים ווידוי:

אין שואלין הלכות. כדי שלא יסיח דעתו מצרכי המת ומרומז במ"ש והחי יתן אל לבו שלא יסיח דעתו:

שרע בדבורא. הוחלק בשדה ונפל שכב לארץ:

פרק ג

אלו כעס אבא על אדוניה. עי' שמ"ר ריש פ' א':

זרעם נכון לפניהם. בדור המבול מדבר ועי' ב"ר ריש פרשה ל"ו ופסוק הסמוך לו בתיהם שלום מפחד שמדבר ג"כ מדור המבול וצ"ע שהביא אותו על הסדומיים והיה לו להביא פסוקים של איוב כ"ח שמדבר בסדום כמ"ש ויק"ר ריש פרשה ה':

פרק ד

רוב בני אדם הולכים שם. כמ"ש בפסוק הקודם באשר הוא סוף כל האדם. וע"כ לב חכמים וכו':

פרק ה

אלו הדרשנים. שהם חכמים וצדיקים ומכוונים להוכיח העם ואומרים דרך גערה. רק היו מתורגמנים שהיו מקלקלים כוונתם ואומרים התוכחה דרך שיר:

שהוכיח משה וכו'. ד"ר פ"א סי' ב' ושם מבואר:

פרק ו

נטילת רשות. דרכם היה שקודם הדרשה היו מראים כניעה לפני הצבור ונוטלים רשות לדרוש אף שאינם ראוים לזה ועיין לקמן סוף פסוק אם ישוך הנחש. הלוואי נשתמע בין נהרוותא וכו':

פרק ז

שת"ח עסוקים זה עם זה. מלשון מריבה כמ"ש שם הבאר עשק כי התעשקו עמו. כמ"ש חז"ל שת"ח שבבבל נקראו חובלים שמחבלין ומריבים זה עם זה בהלכה כך פירושו לפי הגירסא שבכאן וא"כ חסר כאן וצ"ל עוד פירוש אחר ד"א כי העושק עסק שעוסק ת"ח בצרכי צבור יהולל חכם אריב"ל וכו' ועי' שמ"ר פרשה ו' סי' ב' גירסא אחרת:

חמשה תלמידים. אבות פרק ב':

הלכו ליבנה. שגלו שם סנהדרין בחורבן ירושלים ושם היה בית הוועד של חכמי ישראל:

המתין להם שיבואו אצלו. כדעת אבא שאול באבות שם שאלעזר בן ערך מכריע את כולם והיה סבור שבמקום שיהיה שם יבואו אצלו ללמוד:

החמת וכו' אצל העכברים. אין זה לשון נקי על חכמי ישראל וחטאה והחטיאה. אין הדברים דומים כמ"ש ר"ע לרשב"י פסחים דף קי"ב יותר משהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק והיה לו לילך אצלם:

פת חטין. הוזכר בברכות לענין שיעורין חטה פת חטה ולא פת שעורין מיסב ואוכלה בלפתן ע"ש וכן צ"ל כאן והם שאלו אותו בזה דבר ולא ידע להשיבן. ומ"ש בלפתן רבי אליעזר ורבי יוסי שני תבשילין לפותין זה בזה צ"ע. והביא מאמר זה לכאן לפרש מ"ש כי העושק עסק שעסק עם אשתו ולא עם חכמים הוללתו:

מתונה כתיב. צ"ע שאין כן בתנ"ך שלנו שכתוב מתנה ואולי צ"ל אל תקרי מתנה אלא מתונה ופירושו שענין המתינות מאבד הלב שמי שאינו מתון מקלקל וכמ"ש רב אדא בר אהבא בברכות מתון מתון ד' מאות זוז שויא. ובשמ"ר פרשה ו' סימן ב' ליתא:

שאתה חכם. בשמ"ר שם הגירסא שאתה עניו. והמקפיד הוא היפך העניו ולא היפך החכם:

פרק ח

טוב אחרית דבר מראשיתו. רות רבה פסוק ליני הלילה כה"ע ושם הוגה ע"פ הירושלמי קחנו משם:

עקילס שאל לר"א. ב"ר פרשה ע' סי' ה' וש"נ ועי' הגרסא הנכונה:

גליש. פירש בערוך מים רותחין הרבה וכמ"ש פסחים ל"ו מוגלשים על גבי קמח:

פרק יא

כשהיא נחלה. כשהיא בירושה מדור אחר דור שאז התורה מחזרת על האכסניה שלה. וכמ"ש חז"ל על פסוק ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך ועי' מ"ש לעיל פסוק טובים השנים בשם הילקוט:

שהנחיל תורתו לישראל. עי' ויק"ר ריש פרשה כ"ב למד ולא לימד לאחרים אין לך הבל גדול מזה. ואצל משה שייך מ"ש בס"ד ויותר לרואי שמש כי פני משה כפני חמה וזה מדתו וגם עמד לו שמש כמו ליהושע:

חכמה של בצלאל. כמ"ש ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה וכו' ועי' שמ"ר פרשה נ' סי' ב' וש"נ ומבואר איך דורש וכאן מורכב מדעת המדרש שם ומדעת הגמרא שם ומ"ש שהנחיל ארון איני יודע פירושו ועל בצלאל נאמר ויותר לרואי שמש שהאיר לו חכמתו כשמש וכמ"ש בצל אל היית:

זכות אבות. וזהו עם נחלה. ומ"ש מאירה לו זהו מ"ש ויותר לרואי שמש:
למד אדם ולימד. ויק"ר ריש פרשה כ"ב כה"ע וש"נ ומבואר ועתה בא לדרוש פסוק הסמוך כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה וזהו מ"ש החזיק או לא החזיק הכל ע"י כסף: צל וחופה. כן הוא גם בויק"ר שם וחופות:
שלש מאות נזירים. ב"ר פרשה צ"א בסי ג' כל הענין וש"נ ומבואר והובא כאן לפרש מ"ש בצל החכמה בצל הכסף:
ג' בליוטין. איכה רבתי פסוק היו צריה לראש והובא כאן לפרש מ"ש והחכמה תחיה בעליה:
רבי הוה דמך. לקמן פסוק כל אשר תמצא:
בני ידעיה. כלומר בני דעה וחכמה:

פרק יג

כמה נאים ומשובחים. עיין ב"ר פרשה י"ב סוף סי' א' וש"נ:
בשבילך בראתי. ויק"ר ריש פרשה י"א:
אין מי שיתקן. עי' ב"ר פרשה י"ד סי' ו' וצ"ע. ואולי הכוונה כאן על כלל בני אדם שאם אדם וכל זרעו יקלקלו מי יתקן:

פרק יד

שלשה דברים. ב"ר פרשה מ"ד סי' י"ב כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים:
ר' תנחום בר חייא. ויק"ר פרשה ל"ד סי' ה':
בשמחתה תשמח. לעוה"ב כמ"ש ותשחק ליום אחרון:
כי תולעתם. וס"ד והיו דראון לכל בשר שיהיה נראים לעוה"ב לכל בשר בחרפה וקלון וזהו דיראון נוטריקון די ראון שיראו בהם הרבה למדי:
שנה בלא בצורת. תיבת בלא דרך כינוי וברכה אבל הכוונה שאפילו בשנת בצורת שכולם מצטערים שאין כרמיהם ושדותיהם מצליחים. כי בשנה בלא בצורת הכל רואים ושמחים ומ"ש ושמחים היינו מ"ש וביום רעה ראה פי' ובעת בצורת ראה ושמח ע"פ גז"ש כמ"ש אצל אהרן וראך ושמח בלבו. וכך ראיתי במדרש שדורש תיבת ראיה על שמחה מפסוק וראך ושמח ושכחתי המקום:
פרקליט טוב. וזהו מ"ש בס"ד כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים על שנזהרים במצות יו"ט ונתן להם יו"ט שיגן עליהם מיום רעה. וכמ"ש בריש ראש השנה ובחג נידונין על המים. וזהו עצרת תהיה לכם לטובתכם למליץ טוב לכם:

פרק טו

צדיק אובד בצדקו. שמת בקוצר ימים ומאחר שהוא צדיק לא האריך ימים:

עד שהוא בצדקו. וזהו אובד בצדקו פי' שישאר בצדקו. כמ"ש חגיגה דף ה' מפסוק הן בקדושיו לא יאמין:

מאריך ברעתו. פשוטו שהקב"ה נותן לו אריכות ימים לרשע והלא כתיב על הרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מפני אלהים. ע"כ דורש שמ"ש מאריך פי' שהקב"ה מאריך לו אפו כמ"ש ארך אפים כל עוד שיש תקוה שישוב בתשובה שלא נתמלא סאתו וכל זמן שהוא חי יתכן שישוב וכמ"ש הפייטן ועד יום מותו תחכה לו:

הבושה בבית האסורים. וכן הרשעים חבושים ביד יצרם הרע:

ועיני רשעים תכלינה. ומנוס אבד מהם ותקותם מפח נפש וכנ"ל:

מפני שלשה דברים. תיקון הלשון א"ר יאשיה מפני שלשה דברים הקב"ה מאריך:

פרק טז

אל תהי צדיק הרבה. והתנא אמר מרבה צדקה מרבה חיים. והכל לפי רוב המעשה. ע"כ דורש שהכוונה שלא יפריז על המדה כנגד מצות הקב"ה בצדקתו:

בהמה מה חטאת יצאה וכו'. הרי שהריגת הבהמה באה להגין ולהציל מעונש הריגת אדם וכן בעמלק די בהריגת בהמות ולהציל האדם ואיך צוה להרוג הכל:

ואת נוב וכו'. וס"ד מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק ושור ושה לפי חרב. כמו שנצטווה בעמלק כך עשה בנוב:

סוף שמדת הדין פוגעת בו. בדרך אכזרי שהרי על הבהמה צוה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד וכמ"ש באיכה רבתי פסוק כי הגדיל אויב ושם נרשם:

פרק יז

מן דהדה בחמה וכו'. אם רואה כעסו ותמתו של הקב"ה עליו על רשעתו לא יאמר שלעולם יהיה בכעס ולא יועיל עוד לא תפלה ולא תשובה לא כן הוא אלא אם ישוב לא יעיר כל חמתו וישוב ירחם:

פרק יח

בזה זה מקרא. דורש ע"פ גז"ש כמ"ש אצל הלוחות מזה ומזה הם כתובים והיה שם מקרא ומשנה הלכות ואגדות:

כגון רבי אבהו דקסרין. שמעתי ממופלג אחד שהכוונה על מ"ש בר"ה שתיקן בתקיעות ר"ה לצאת ידי כל הספיקות:

פרק יט

החכמה תעוז לחכם. חכמה היא התורה שנתן תעוז להקב"ה שהכירו אותו ועוזו יותר ממה שהכירו אותו על ידי בריאת עולם בנברא בעשרה מאמרות ג"כ בחכמת התורה שזה בהעלם וזה בגילוי והבן זה:

אתה חותם תכנית. וס"ד מלא חכמה מכלל יופי ובפסוק הסמוך בעדן גן אלהים היית ועי' ב"ר ריש פרשה י"ח איך דרשו פסוקים אלו שנאמנו בחירם מלך צור על אדום וש"נ ומבואר קחנו משם:

אלו עשרה דברים המשמשים הנפש. צ"ע למה דווקא עשרה אלו הלא כל הרמ"ח אברים ושס"ה גידים וכל מדות הנפש וכחות הגוף כולם משמשי הנפש הם. השי"ת יאיר עינינו בתורתו. וכוונת הדרשה שאם היה נמשך האדם אחר חכמתו היה טוב לו יותר מאשר נמשך אחר עשרה כחות אלו אחר אכילת עץ הדעת:

ולא נדבר אלא עמו. שעם אדם לא דבר אלא קודם החטא אך אחר החטא לא דיבר עמו אלא תוכחות וקללות ולא צוהו עוד מצות אך לנח דבר עמו וצוהו מצות ומ"ש בסדר עולם נביא היה עבר היינו בהשגות רוה"ק ולא בדבור:

לא בחר הקב"ה מכולן. אך באברהם בחר כמ"ש אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם:

ויעקב היה יודע. ב"ר ריש פרשה צ"א:

מפומא לוושטא. עי' ויק"ר פרשה ג' סי' ד' וצ"ע שפתח ביו"ד וסיים בי"ב:

מעשרה זקנים שאמרו. שי"ר ריש פסוק כמגדל דויד וש"נ ומבואר כל הענין קחנו משם:

פרק כג

כל זה נסיתי בחכמה. כל פסוק זה במדרש רבה פרשה י"ט סי' ג' ושם נרשם ומוגה דרשהו משם:

פרק כו

ואשה רעה קשה מכולן. וזהו ומוצא אני מר ממות את האשה שהרי המות קשה מכל י"ד דברים והאשה קשה גם מהמות:

צדה בים וביבשה. במ"ש במ"ר פרשה ט' סי' י"ב שהמצודה ביבשה והחרם הוא בים וכאן כתוב אשר היא מצודים וחרמים:

ילכד בה זה פוטיפר. כמ"ש ב"ר פרשה פ"ט סי' ג' נולד רש שע"י מעשה זה נעשה רש:

פרק כז

אמרה קהלת. משמע שאמר אותה הדבר שהשיג אותה ברוה"ק הרי לשון נקבה ויותר נראה שהכוונה על תיבת קהלת שפעמים מצרפה לתיבת אמר הרי לשון זכר אמרה לשון נקבה ובילקוט כאן מביא דוגמאות כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי לשון זכר וכתוב אחד אומר עזרתי ומפלטי לשון נקבה כתוב אחד אומר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וכתוב אחד אומר על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון:

מת שורו. עי' ב"ר פרשה מ"ט סי' י"ג ופרשה צ"ב סוף סי' ב' במ"ר פרשה ט' סי' כ"ד:

עד אחת. לפי מ"ש כאן אין לו ביאור אך בב"ר פ' מ"ט סי' י"ג הגירסא כמה מיצוי חשבון לעיר אחת עד אחד אם נמצא אחד בכל העיר תולין לעיר בזכותו ע"ש עוד:

פרק כח

זה אברהם. כמ"ש ב"ר פרשה כ"ח סי' ד' דעת ר' לוי שהמילה נתנה לאברהם לאלף דור וזהו אדם אחד מאלף מצאתי:

זו שרה. שאברהם טפל לה בנביאות כמ"ש כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה:

זה עמרם. צ"ע איך ומה דורש:

זה משה ואשה אלו נשי המדבר. לענין חטא העגל שמכל אלפי ישראל היה משה אחד שעמד בפרץ לפניו לכפר על בני ישראל. ונשי דור המדבר לא נשתתפו בחטא העגל וזהו ואשה בכל אלה לא מצאתי באלה אלהיך ישראל. וכמ"ש שי"ר פסוק יפה את רעיתי:

ד"א אדם זה משה. כמ"ש ב"ר פרשה כ"ח סי' ד' דעת ר"ה בשם ר"א בשם ריה"ג שנתינת התורה ע"י משה היה בדור האלף ע"ש ומ"ש ואשה זו התורה עי' לקמן פסוק ראה חיים ושם מבואר ובכל האלף דור בדק ולא מצא איש שהיה ראוי שתנתן התורה על ידו ועי' לעיל פסוק מעוות לא יוכל לתקון בסופו:

פרשה ח

פרק א

גדול כח הנביאים. עי' ב"ר ריש פרשה כ"ז וש"נ ומבואר וע"ע במ"ר פרשה י"ט סי' ד':

זה אדם הראשון. לעיל פסוק החכמה תעוז וש"נ ומבואר:

י"ג חופות. עי' ב"ר ריש פרשה י"ח וש"נ ומבואר:

למ"ט פנים טהור. עי' במ"ר פרשה י"ט סי' ב':

נעשו שונאים. עי' מ"כ שצ"ל שנואים וזה ועוד פנים ישונה א"ת ישונה אלא ישונא. ודורש מלשון שינוי על שכתוב בשין ימנית ומלשון שנאה על שכתוב באל"ף:

זה משה. במ"ר פרשה י"ט סי' ד':

פני מלך מלכי המלכים הקב"ה. שי"ר פסוק יונתי. ובמד"ר פרשה י"ד סי' ו' וש"נ:

פרק ג

אל תבהל. וס"ד אל תעמוד בדבר רע ופי' שלא יעמוד ויפסוק אצל דבר רע וע"ז סובב הדרשה ועי' ירושלמי מגילה פרק ג' הלכה ז'. ד"ר ריש פרשה ד':

מוסר ה' בני אל תמאס. ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשה אותה קוצים ד"א עמו אנכי בצרה עי' ד"ר שם. ושם מבואר:

פרק ד

באשר דבר מלך שלטון. ומי יאמר לו מה תעשה. ב"ר פרשה נ"ה סי' ג' ושם מבואר כל הענין וכאן צריך תיקון:

פרק ה

במצות ביעור. שזה היה י"ג ניסן כמפורש ויקראו סופרי המלך בחודש הראשון בשלשה עשר יום בו. ולערב בודקין את החמץ ואולי הכוונה כמבואר בש"ע שביום י"ג צריך לפנות כל החדרים. וכמ"ש ותבואנה נערות אסתר ויגידו לה הרי שהיא לא ידעה וכמ"ש ומאמר מרדכי אסתר עושה הרי ששמרה כל התורה וכל המצות:

פרק ו

כי לכל חפץ. לעיל פסוק אמרתי אני בלבי בסופו עי' מש"ש:

פרק ח

אין אדם שליט ברוח. ד"ר פ"ט סי' ג' וש"נ ומבואר ועי' במ"ר פרשה י"ד סי' ו' דרשה אחרת על זה:

ולא ימלט רשע. בזה שירשיע את הדיין לאמר שצריך דיין אחר בזה לא ימלט:

ואין שלטון ביום המות. לבטל הנבואות הקשות של מות:

ואין משלחת. שלא ילחמו כנגד נבואה של שלח מעל פני:

ולא ימלט רשע. שאומרים שלא יתקיים הנבואה בזה לא ימלטו:

לפי שהיו לצנים. פתיחתא י"ב דאיכה רבתי:

ומפריזין באצבעותיהם. ושם הגי' ומרמזין והמדרש הזה אומר דרשני בקרני. והקדים פסוק כ"ה לפסוק כ"ז ואמיתת הענין בזה שבדברים מעטים אלו הודיעונו ולמדונו אמיתת פירוש הפסוקים שנראים סותרים שביחזקאל י"ב פסוק כ"ב אמרו יארכו הימים ואבד כל חזון משמע שלא יתקיים כלל. ועל זה באה התשובה בפסוק כ"ג קרבו הימים ודבר כל חזון ומ"ש בפסוק כ"ה לא תמשך עוד נראה מיותר וסותר שהרי לא אמרו שימשך ויתקיים אלא שיאבד וע"ז כבר השיב בפסוק כ"ג כ"ד ע"כ דרשו שבהכרח שהיו שני מיני

טענות מכיתות ודעות שונות. כת אחת הכחישו שיאבד החזון ולא יתקיימו כלל אחר שימשוך וכמ"ש ואבד כל חזון. וכת אחרת אמרו מ"ש בפסוק כ"ז החזון אשר הוא חוזה לימים רבים ולעתים רחוקות שלאחר ימים רבים עכ"פ יתקיים. ועל טענת ההכחשה באה התשובה בפסוק כ"ג כ"ד כנ"ל שלא יהיה חזון שוא. ועל טענת ההמשכה שבפסוק כ"ז על זה שייך מ"ש בפסוק כ"ה לא תמשך עוד כי בימיכם בית המרי וזה אמיתת כוונת ר' חגי בשם ר"י לדרוש ע"פ מדה ל"א ומ"ש שלצני ישראל ממללים בפיהם ומרמזים. כוונת למ"ש ביחזקאל ל"ג פסוק למ"ד ואתה בן אדם בני עמך הנדברים בך אצל הקירות ובפתחי הבתים ודבר חד את אחד איש את אחיו (לרמוז על שני מיני כתות) לאמר באו נא ושמעו (היינו שהיינו מרמזים זה לזה) כי עגבים בפיהם (וזהו מ"ש שהיו לצנים) עד ובבואה הנה באה התשובה על שני הטענות הנ"ל דוק והתבונן בזה:

אין אדם שליט ברוח כו'. עי' ד"ר פרשה ט' סי' ג' השינויים והראיה על דרשה זו. והכוונה על בבל מדי מוקדון ושאר המלכיות הקדומות. והם היו מוקשי מות של ישראל שעליהם נאמר קדמוני מוקשי מות משלחת מלאכי רעים ועכ"ז נצטוינו שלא ללחום עמהם כי מן השמים היו:

צר רוחו של אדם. ב"ר פרשה י"ד סי' ד':

קרוב לחמשים ושתים פעמים. ב"ר פרשה צ"ו סי' ג'. ולא זכיתי למנותם וש"נ ומבואר:

אמר הקב"ה למה. פי' למה אני מצווה לגנזן בחיי משה כי משה מת בזמן מועט ויהיה כל מי שירש כבודו בנו או אחר יעשו מהחצוצרות כלי שיר של חולין לתקוע בפניהם לא יעשה כן. ועי' ב"ר שם:

פרק ט

לרע לו. ולא פירש למי אם להשולט אם להנשלט ודורש שלכך סתם כי לפעמים כך ולפעמים כך:

אין לך שהוא חייב. ב"ר פרשה כ"ו בסימן ז' ושם מבואר כל הענין:

פרק י

ובכן ראיתי רשעים קבורים. משמע שתחלה מתו ונקברו ואח"כ חיו ובאו וזהו ששואל והולך:

לא היו אלא צדיקים. שמאחר שזכו שיחיו הרי שהיו צדיקים ובפדר"א פ' ל"ג איתא בהדיא שעל שהשתחוו לעבודת כוכבים ע"כ נהרגו כלם ויתכן שמ"ש שהיו כלם צדיקים על דרך שאמרו על פסוק נתנו את נבלת עבדיך וגו' בשר חסידיך שאחר שנהרגו ונעשה בהם דין שמים קורא אותם עבדיך וחסידיך:

צדקיהו בן כנענה. צ"ע מנין שחי' ואולי דורש שמ"ש ויהי הם קוברים איש שהוא צדקיהו בן כנענה שהיה בימי אחאב מנביאי שקר ומת אחר מות אלישע וכדמפרש והולך שתיה ועמד רק לשעה שיפרוש מאלישע הצדיק וצ"ע:

פרק יג

יש הבל אשר נעשה על הארץ. אשר יש צדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים וגו' ודורש אשר מלשון אשרי כמ"ש אשרי האיש וכמ"ש ב"ר סוף פרשה צ' אשר בהם המאושרים שבהם ומ"ש ויש רשעים דורש ויש נוטריקון ו"י י"ש:

פרק טז

שינה בעיניו אינו רואה. ואי כפשוטו איך יראה השינה של עיניו שהשינה הוא דבר שאינו נראה ע"כ דורש מלשון שינוי מרע לטוב:

שני דברים וכו' קרובים וכו'. כוונת המאמר כי שני דברים אלו אם האחד קרוב השני רחוק אם התשובה קרובה המיתה רחוקה ואם התשובה רחוקה המיתה קרובה וכמ"ש אם אחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה. שובו שובו וגו' ולמה תמותו והלשון צריך תיקון והגה"ה:

פרק יז

וראיתי את כל מעשה האלהים. ודורש על התורה והלוחות כמ"ש והלוחות מעשה אלהים המה:

ולעמוד על דברי התורה. לעמוד ולהגיע לסוף טעמם שיוכל לעשות כפי טעם המצוה ולהתחכם לעשות שלא כפי הנראה מפשט הצווי כמו שאול בעמלק כמ"ש לעיל פסוק אל תהי צדיק הרבה:

גם אם יאמר החכם. מכל אדם זה שלמה אם יאמר להתחכם ולדעת עומק דעת התורה לעשות כפי חכמתו לא יוכל למצוא:

הנותן רוזנים לאין. שופטי ארץ כתוהו עשה. רוזנים לאין זה משה שופטי ארץ כתוהו עשה זה שלמה:

פרשה ט

פרק א

שמעון בר אבא פתח. דורש פסוק הסמוך לפסוק וראיתי. והיה המדפיס צריך לעשות הפסקה כמו אצל שאר הפסוקים אלא על שהותחל כאן בשם אמורא בלא פסוק הדורש וסבר המדפיס שעומד באמצע הדרשה הקודמת והאמת שצריך להיות בהתחלה פסוק

הכל כאשר לכל ואח"כ רבי שמעון בר אבא פתח. וכל הדרשה עי' בויק"ר ריש פרשה כ' וש"נ ומבואר קחנו משם:

כי מי אשר יחובר. ג"כ פסוק סמוך להנ"ל וצריך ג"כ לעשות הפסק ועי' רות רבה פרשה ג' ושם מבואר כל הענין:

פרק ו

גם אהבתם וכו'. גם שנאתם עי' ב"ר סוף פרשה כ"ח וש"נ ומבואר היטב ע"ש ותבין כאן ושייך לפסוק הקודם ואין להם עוד שכר כי נשכח זכרם וכמ"ש ב"ר פרשה ל"ג סוף סי' ה' על פסוק ישכחהו רחם וכו' ושמו לא יזכר על דור המבול:

יש להם חלק. כמ"ש וחלקם בחיים ירמוז בדרשות פסוק הסמוך לך אכול:

פרק ז

זו פרשת חלה. במ"ר פרשה י"ז סי' ב' וש"נ ומבואר:

באברהם אבינו. ב"ר ריש פרשה נ"ו וש"נ:

מהר המוריה. ב"ר פרשה נ"ח סי' ה' וש"נ:

מה דאזל אזל. כאן חסר ותשלומו בויק"ר פרשה למ"ד סי' ז':

טיים והדר טייס. בשני טיסות מעופף משמים לארץ ע"פ מדה יו"ד וכמ"ש ריש ברכות:

ידע הקב"ה שגמרתי תפלתי. בא לפרש שמ"ש ועוד אני מדבר בתפלה אין פירושו שהפסיקו באמצע תפלתו אלא פירושו מיד כשגמר תפלתו והיה עדיין במקום תפלתו ולא ידעו שגמר אלא הקב"ה לבד:

ג"פ כתיב כאן חמודות. כאן בדניאל ט' לא כתוב אלא פעם אחת חמודות אך שם יו"ד כתוב עוד ב"פ חמודות. ואם חפץ אתה לידע אמיתת הדברים עי' מ"ש בד"ר פרשה ב' סי' י"ז ומכאן ראיה אמיתית למה שכתבתי שם:

פרק ח

אלא שכבדו פלטין. שבאו בנקיות ומבושמים בריחות טובות. והטפשין באו מטונפים וסריחים בריחות רעות הסייד בסידו והיוצר בטיטו וכו':

עבדי יאכלו ואתם תרעבו. הנה עבדי ישמחו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תיללו:

דומה למשמש. ואינו ביש על שאין נותנים לו מנות כשאר הקרואים:

ופניו מוריקות. מריחות וטעמים של המאכלים הטובים:

ושבתם וראיתם. מלשון ישיבה שישבו הרשעים ויראו שמחת הצדיקים המפורש בישעיה ס"ה י"ג הנה עבדי יאכלו וגו':

בולרריס. שליח המלכות על הים נקרא בולדר וקורא המדרש לאשתו בולדריס ועי' לעיל פסוק ויתרון ארץ חד בולדרין ושם מבואר:

תני שוב יום אחד. אבות פרק ב' דברי רבי אלעזר:

פרק ט

אומנות עם התורה. לעיל פסוק מה יתרון דורש חיים על האומנות ע"ש ואשה האמור כאן דורש על התורה כמ"ש בסוף משלי אשת חיל מי ימצא שנדרש על התורה וכמ"ש שם בפ' פיה פתחה בחכמה ותורת חסד וגו' וכמ"ש עוד במשלי ה' י"ח ושמח מאשת נעוריך אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד:

שהיו משלשין. להדמות למלאכים הקדושים שמשלשין קדושה להקב"ה:

ג"פ שכתוב חיים. בפסוק זה. א' ראה חיים. ב' חיי הבלך. ג' חלקך בחיים. לרמוז שע"ז רואה חיים בשלשה רגלים ולכך צריך להתאבל על אשתו שלש רגלים:

ובחרת בחיים. למען תחיה אתה וזרעך. ודורש שבכלל פסוק זה נכלל ג"כ להושיטו בנהר שאף אם יפול במים ר"ל יבחר בחיים שינצל על שיכול לשוט:

וכל מי שאין לו אשה. ב"ר פרשה י"ז סי' ב' יבמות ס"א:

פרק י

מסרס הדין קרייה. כי כפי סידור הכתוב יש לטעות שתיבת כי שיש לו ד' משמעות וכאן פי' דהא למה תוכל לעשות כל אשר תמצא דהא אין וכו' והם דברי הפסוק וא"כ נוטה לצד כפירה ר"ל ע"כ דורש תיבת כי פי' כאן אם ועל פי מדה ל"א מסרס הפסוק בתנאי קודם למעשה שמאחר שתיבת אם בראש הפסוק אין לפרש דהא אלא אם ואין זה דברי הפסוק אלא על טעות דעת האדם ודו"ק:

הרוגי לוד. וכו' ברוך שהעביר וכו' לפי מ"ש לעיל פסוק אמרתי אני בלבי וכשהרג טרכינס את פפוס ואת לוליינוס אחיו בלודקיא יתכן שגם כאן הוא דבר אחד שלודקיא הוא לוד והדבר השני שהראוהו הוא אשרי מי שבא לכאן וכו' ועי' מ"כ וצ"ע. ומ"ש שהעביר חרפתו על שמיד שהרגם באו עליו מרומי והוציאו מוחו בגיזרין:

אשרי מי שבא לכאן. עי' מ"ק כ"ח א' ובא לפרש הפסוק כל אשר תמצא לעשות בכחך בעודך בחיים עשה כי בשאול אין מעשה ואין חכמה ואגב זה הביא שאר המעשיות:

מאן הוא דכלום. לא יתכן לפרש שר"ח אמר כן על ריב"ל או על ר"ל. אלא אחר שזכה לראותו גלה לו כמה דברים ומאמר זה אחד מהם:

רב הונא. ריש גלותא עי' ב"ר פרשה ל"ג בסי' ג' מה שכתב שם וצ"ע:

אלא דבור פה בלבד. שי"ר פסוק דובב שפתי ישנים:

כד דמך רבי. לעיל פסוק טובה חכמה:

פרק יא

שבתי וראה. עי' ד"ר פ' ט' סי' ב' בא"א:

כאדם שמעביר. ב"ר פרשה ע' סי' י"ב:

בגלגטיקא. עי' ערוך ערך גליגדקא וכתב המ"ע בלשון רומי קורין כן לכסא כמין עגלה לשאת אנשים חשובין וגירסת מלה זו על אופנים שונים גלגטיקי או כלדיקי או בכלדיקי או בגלגטיקא:

וכי אחיו היו. ב"ר פרשה ע"ד סי' י"ג:

ידעתי בני ידעתי. ב"ר פרשה צ"ז סי' ד' ושם מבואר:

וכן בכל יום ויום. שמ"ש ויהי לחם שלמה ליום אחד יתכן לפרש שהיה לו יום מיוחד שעשה כן וא"כ אין אנו יודעים איזה יום הוא ולא בא לסתום אלא לפרש ע"כ בהכרח לפרש שהיה כן בכל יום ומ"ש אחד שלא נאמר שהכין כל זה באיזה יום והיה מספיק לאיזה ימים אלא שעשה כן בכל יום שנעשה והוכן בכל יום ונאכל בכל יום הכל ובהכרח שכך הפירוש גם בנחמיה ה' י"ח. ומ"ש וכן כל אשה ואשה זה נראה גוזמא יתירה מאד שהיו לו אלף נשים. ואיך יעלה על דעתן שיבא אצל כולן בכל יום אך יתכן כמ"ש במ"ר פרשה יו"ד ריש סי' ד' אצל בת שבע. כל הנשים כשמתעברות אינן רואות עוד פני המלך וכו' ואף כי בימי הנקה. וא"כ לא היו רואות פני המלך כ"א אחר העיבור וימי הנקה. עד שמתעברות. וזה יתכן ביום אחד לשלש שנים והיו צריכין שתים ושלש נשים ליום שחשבו שצריך לבא אצלן ואין כאן גוזמא דוק וחשוב:

מאן דאמר קודייה. לעיל פסוק וכל אשר שאלו עיני:

פרץ גדרו של עולם. ב"ב דף ט"ו ב':

חנוני חנוני. כמו העני המבקש לחם וכמ"ש תחנונים ידבר רש:

זה יהושע. שכתוב בו ויהושע היה מלא רוח חכמה הרי שהיה מן היודעים דעת:

המקנא אתה לי. אני מקנא בך ובילקוט כאן הגירסא הלוואי אתה כיוצא בי:

אין קול ענות גבורה. שמ"ר פרשה מ"א בסי' א' ושם מבואר:

אמר ר' יודן. שמ"ר פרשה מ"ג סי' ב'. ואולי דורש ענות אינוניתא ועי' ב"ר פ' כ"ט אי נקי אינוניתא אונקיא והוא רחוק קצת. ואולי הביאו דרך אגב שהזכיר מעשה העגל ורומז למ"ש וביום פקדי ופקדתי:

במלכי צבאות ידודון. ד"ר פרשה י"א סוף סי' ג' שי"ר פסוק הנה מטתו. ועיקר השייך כאן לענין משה הוא מ"ש ר' יודן בשם ר' איבו שהיו מתייראין ממנו ואגב מביא מה

שדרשו על פסוק זה במכילתא יתרו פסוק וכל העם רואים שעל כל דבור היו ישראל חוזרים לאחוריהם י"ב מיל והמלאכים מדדין אותם בהליכה וחזירה. ועיין מ"ש בבמ"ר פרשה י"א ריש סי' ג':

קומיס קלטור. בערוך ערך קאמיס ופירש המ"ע בלשון יווני ממונה על שלוחי ב"ד:

מחצב של ספיר. שמ"ר פ' מ"ו סי' ב' ולקמן פסוק גם במדעך:

כי מצאת חן. וס"ד ואדעך בשם הרי שהיו ליודעים חן:

פעמים שאדם מפגיע. עי' ד"ר פ"ב סי' י"ב בביאור:

פרק יב

זו חכה. כי שאר מצודות הם על ידי מאכל ונהנה לשעה ואח"כ נתפס וגם במצודה הוא בריוח אך החכה תופסת גרונו מיד:

וזאת תהיה המגפה. וס"ד המק בשרו ולשונו תמק וזהו נשילת אברים:

אשר אמרו ללשונינו. וס"ד מי אדון לנו:

בינו נא זאת שוכחי אלוה. ובפסוק הקודם פיך שלחת ברעה:

פרק יג

א"ר שמואל וכו' של רמאין. לעיל פסוק יש רעה ראיתי כל הענין ששם כתיב רעה ראיתי וכאן כתיב ראיתי חכמה ודורש גז"ש כאלו כתיב בשני המקומות חכמה רעה:

ומטמא את הטהרות. נראה דצ"ל בהיפך מטהר את הטמאות שהרי אמר הרי אלו טמאים ואם לא יפרש יטעו שהוא טהור:

ד"א שלא יהיו. ולכך אמר אוי לי אם לא אומר:

אעפ"כ כי ישרים. אעפ"כ אמרם מטעם זה:

פרק יד

עיר קטנה. זה העולם. שנתמעטו ונתקטנו. עי' ב"ר פרשה ל' סי' ז' ופרשה ל"ג סי' ב':

פרק טו

אנא מדכר ליה. כמ"ש ב"ר סוף פרשה ל"ח כל מקום שנאמר אין או לא לסוף היה כן וכאן שכתוב לא זכר לסוף היה לו זכרון. או דייק ואדם לא זכר אבל הקב"ה זכר. ועי' לעיל פסוק ושבתי אני וארא:

אלו המצריים. שנתמעטו ונתקטנו מפני הרעב:

זה פרעה. שלא רצה למכור להם בר כמ"ש ב"ר פרשה צ"א סוף סי' ה' עי' ילקוט כאן בשם תנחומא:

אלו שלשה גזירות. ב"ר פרשה צ"א סי' ד' ילקוט שם:

משך להם. כמ"ש כי מולים היו כל העם היוצאים אך במצרים לא מלו:
ולקחו מן הדם. מחכמתו פי' על מצות הפסח שעי"כ נגאלו. ואדם לא זכר שישראל לא החזיקו לו טובה והמרו את רוחו:
זה סיני. שהיה מן ההרים הנמוכים ואנשים בה מעט כמ"ש כי אתם המעט מכל העמים:
זה משה שנאמר לא תגע וגו'. נראה שטוב להגיהה זה משה שנאמר עיר גבורים עלה חכם. ומלט הוא את העיר בחכמתו שנאמר לא תגע בו יד וגו' כל הנוגע בהר מות יומת. ומ"ש איש מסכן היינו על שבא ממדין שם היה מסכן וכמ"ש בפסוק כי לא לקלים בסופו:
זה יצר הרע. כמ"ש טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל כמ"ש לעיל וכמ"ש בסמוך:
אשרי משכיל אל דל. עי' בויק"ר ריש פרשה ל"ד:
והסירותי את לב האבן. זה יצר הרע ונתתי לכם לב בשר זה יצר הטוב:

פרק טז

וכי חכמתו של ר' עקיבא. שמתחלתו היה עני גדול. ובילקוט כאן הגירסא וכי ר"ע וחביריו עשירים שנשמע דבריהם והלא גזרו על הצבור והם מקיימים:
שפט את ישראל עשר שנים (כ"ה בדפוס פפ"ד). צ"ל עשרים שנה:

פרק יז

דברי חכמים בנחת נשמעים. עי' לעיל פסוק טוב לשמוע גערת חכם מש"ש:
נמנו אחר הגפה. כי שם היה קיבוצם בשדה על מלאכתם ולא היו יכולים להתאסף בעיר וגם שם היה מקומם להזקק לנשותיהם כמ"ש שמ"ר פרשה א' סי' י"ב ועי' שם סוף סי' י"ג:

פרק יח

זיינם כלי זיין. עי' ב"ר פ' ע"ה סי' י"א:
ולמה שעירה. לפי מ"ש כאן צ"ע שהרי היה דר בשעיר ובא משעיר וחזר לשעיר אך בב"ר פ' פ"ב סי' י"ג דרשו על פסוק וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו שאז היה דר עם יעקב אצל אביו בחברון ויצא לשעיר:
חכמתה של סרח בת אשר. ב"ר פרשה צ"ד בסי' ט' וש"נ ומבואר:
אמר ליה מנין את ידע. ושם בב"ר הגירסא אמרה ליה הנה ראשו מושלך אליך מנא ידעה אלא אמרה כל המחציף וכו':
שלש גליות. במ"ר סוף פרשה כ"ג. וכאן בשיבוש ושם הגירסא נכונה יותר:

קצץ חזקיה וגו'. את דלתות ההיכל. ומ"ש שגמי' עי' ב"ר פ' כ"ו בשגם מי מעמיד הדלת שגמי' שקורין לייסטין. וכן ציפרייא ג"כ חשוקים וזה דבר המסבב ומחזק הכלים שקורין רופין. ועי' ערוך ערך צפרא והוא מלשון עטרת שנקרא צפירה על שהוא עגולה ומסבב הראש:

ספקלי. ממונה על בית האסורים:

וחוטא אחד. סיפא דקרא של טובה חכמה הנ"ל:

פרשה י

פרק א

זבוב אחר. ודייק מ"ש יבאיש לשון יחיד ושייך לפסוק הקודם וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ועל זה המשיל משל מזבובי מות ובהכרח שהכוונה על זבוב אחד שיבאיש שמן רוקח הרבה בכלי אחד וזבובים רבים יבאישו בכלים רבים. וזה במצות לא תעשה ור"ע דורש במצות עשה ממ"ש ופערה פיה לבלי חוק ועל שהוקשה לו וכי בחוק אחד די ע"כ דורש חוק אחד שיכריע שיהיה רובו זכיות:

ומן העולם טובה הרבה. וזהו וחוטא אחד יאבד טובה הרבה:

זו נבואתו. שהנבואה אחד מעשרה דברים שנקראו יקרים. כמ"ש ויק"ר ריש פרשה ב' והכוונה שהודו בנבואת משה בעת שירדו שאולה וזהו סכלות מעט שע"י סכלות מעט של העונש שגרמו לעצמם הוכרחו להודות על האמת של שמן רוקח ושל יקר מחכמה ועי' במ"ר פרשה י"ח ריש סי' י"ט וסוף סי' כ'. ובדרך זה יתפרש גם הדרשה שעל דוד תחלה זבובי מות יבאיש ואח"כ יביע שמן רוקח שהודו בו שנמשח בשמן המשחה ויקר על שדוד היה ג"כ נביא וסכלות מעט על העונש שלהם רק אצל אליהו צ"ע איך לפרש שמן רוקח שהרי לא מצינו שנמשח ויתכן על הנס שעשה בצפחת השמן שלא חסר. ועל שמשח את אלישע לנביא תחתיו:

פרק ב

לב חכם לימינו. עי' ב"ר פרשה מ"א סי' ו':

זה יעקב. ב"ר פרשה ע"ד סי' ה' במ"ר סוף פרשה כ"ב:

פרק ג

וגם בדרך כשהסכל הולך. לבו חסר ואומר לכל סכל הוא והיל"ל לשון רבים סכלים המה וכמ"ש ואומר לכל ע"כ דורש על הסכל עצמו וע"פ מדה ט' וכאלו כתיב ואומר לכל סכלים המה כאשר סכל הוא:

פרק ד

מזכריה. פתיחתא כ"ג דאיכה רבתי ושם נרשם ועי' לעיל פסוק ועוד ראיתי:

מדבר בנח. ומ"ש מקומך אל תנח כפשוטו על התיבה שהיה מקומו שם. ובילקוט כאן הגירסא א"ר יודן אלו הייתי שם הייתי שוברה ויוצא אלא אמר נח כשם שנכנסתי ברשות וכו' כי בתיבה היה בצרה גדולה:

ויקם דוד המלך על רגליו. וס"ד ויאמר שמעוני אחי ועמי שהשווה עצמו לעם:

וישב מרדכי אל שער המלך. אחר שהרכיבו המן על הסוס כתוב ודרשו במגילה ובמדרש שם פסוק זה ששב לשקו ולתעניתו. וזהו ומקומך אל תנח על המעמד שהיה בו:

פרק ה

רבי ירמיה דשבשתא. איכה רבתי פסוק נפלה עטרת ראשנו:

אן אתת ענתא מה אית בה. אם הגיע עונת מותי אין רעה בדברי:

דיסביניה. רבי אמר כן על עצמו:

לא אתת לגבי. לא באת אלי אלא לאחר וטעית בבואך אלי או אשיב לו לית אנא אתי:

אלא אלו הות כן. שגרמתי בדברי מיתה לעצמי שאמות קודם אנטונינוס כדאי הוא לי לקדש שמו יתברך:

פרק ו

נתן הסכל במרומים רבים. מ"ש במרומים על הר הבית שנקרא הר מרום ישראל ומ"ש רבים פי' רבי ושרי המלך בבל:

פרק ז

זה אחאב. שהיה טוב לו להיות נכנע לאליהו ולהרכיבו במרכבתו ולא יניח אותו לרוץ לפניו אחר כל הנסים שראה שעשה ביום זה. ומ"ש ויד ה' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב לא היה אלא לנסותו שיבין כמה גדול טעותו וכאן הקדימו שלמה ורמז ברוה"ק טעותו:

פרק ח

שאמר כל הבן הילוד. היאורה תשליכוהו. עי' שמ"ר פרשה כ' סוף סי' ד' מפסוק וניער ובסימן יו"ד מפסוק מרכבות פרעה ועי' שמ"ר סוף פרשה כ"א מפסוק וניער ומפסוק ואכבדה בפרעה וכל חילו:

ישוב מחשבתו הרעה. וס"ד אשר חשב על היהודים על ראשו:

יושבין בבית המדרש. צ"ע שהרי מפורש ויעקב שמע וכו' ובניו היו את מקנהו בשדה וגו' ואולי הכוונה שכך היה מדתם לישב בבית המדרש תמיד ללמוד תורה והיה גם

לדינה לישב חוצה לשמוע ולא היתה נכשלת בזה. ועי' ב"ר פרשה צ"ה שיעקב היה לו תמיד בית וועד עם השבטים ותלמידים רבים כמ"ש ב"ר פרשה פ"ד סי' ד':

רשב"י ור"א בר"י. ב"ר פרשה ע"ט סי' ו' וש"נ מדרש אסתר פסוק גם ושתי:

דימוס ואתפשת וכו' ספוקלא ואשתזבת. דימוס פירושו פסק דין טוב וספוקלא פירושו דין רע. וא"כ בהכרח לפרש כאן על הצייד. אך בב"ר שם הגירסא בהיפוך דימוס ואשתזבת ספוקלא ואתפסה שמ"ש דימוס וספוקלא הוא על העוף וכן הובא הגירסא בערוך:

עושה אטלס ומוכר בזול. בב"ר שם ליתא ד' תיבות אלו:

פרק ט

מתלמודו. כי לפי פשוטו יקשה איזה חטא יש במסיע אבנים שיעצב ואיזה זכות יש בבוקע עצים שיסכן ע"כ דורש אבנים על ת"ח והתורה וכמ"ש במדרש איכה על פסוק תשתפכנה אבני קודש וכאן פירושו שמסיע עצמו ומסיח דעתו מת"ת ומהתורה יעצב בם. ובוקע עצים שעוסק בתורה ומדקדק בה כמו הבוקע עצים גדולים לעשותם קטנים כפי צרכו ויסכן בם כך המדקדק בתלמודו מכללים לפרטים וכל פרט לפרטים יהנה מתלמודו:

ממקום למקום. מרשותו לרשות הרבים ומכשיל הרבים ע"כ יעצב בהם ואין אדם עושה כן אלא באבנים שהם הפקר. אך העצים לא יפקיר אך עושה בהם צרכיו:

שתי בקיעות. פי' שבקע שני עצים גדולים לקטנים שיהיה די לעצי העולה. גם יתכן שהיה די בשתי בקעיות של עצים קטנים כי סמך עצמו שימצא עצים במקום שיקריב ענפי אילנות רק לקח אתו עצים יבשים קטנים. ומ"ש על הר המוריה אין פירושו ששם בקע שהרי מפורש בתורה ויבקע עצי העולה ויקם וילך וכתוב שם ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק וגו' וילכו שניהם. אלא פירושו שבקע עצי עולה לצורך הר המוריה. ועי' ב"ר סוף פרשה נ"ה ושם ליתא על הר המוריה:

פרק י

אם קהה הברזל. עי' תענית דף ז' ובילקוט כאן:

ברזל בברזל. יחד ואיש יחד פני רעהו:

אינו בא לידך להסבירו. שאין התלמוד שלמד נוח לו להבינו:

אם נתלהו שמים. עי' במ"ר פרשה ג' סי' י"ב:

אני חש לו מלמעלה ואין וכו' עי' שמ"ר פרשה ט' סי' ד' טעם לסמיכות שני דברים אלו:

אומרין לנחש. עי' ויק"ר פרשה כ"ו סי' א' וש"נ:

בשעה שאמר הקב"ה לנחש. ב"ר פרשה כ' סי' ה' וש"נ ומבואר וכאן צריך תיקון וצ"ל בא נחש ללמד על מפלתה של מצרים ונמצא למד הימנה:

ורבנן מרמין ליה. מ"ש קולה כנחש ילך שהנחש משמיע קולו כאומר הלואי נשתמע בין החיות כמו חדקל ויותר היה ראוי להיות מאמר זה לעיל פ' כי קול הסירים והמאמר בב"ר פרשה ט"ז סי' ג' ועי' בהגהות הרד"ל שם וצ"ע:

פרק יב

דברי פי חכם זה כורש. עי' ריש אסתר באופן אחר:

שבילע דבריו וחזר בהם. עי' אסתר רבה פסוק ויהי בימי ובסוף פסוק בימים ההם דמה שסתום כאן פרשתי שם. ועי' שי"ר פסוק פתחתי אני לדודי. ובכל הנ"ל מבואר שכורש הוא אחשורוש הוא ארתחששתא. ולכי הדבר אחר סובר שכורש לחוד ואחשורוש לחוד. ויש לצדד שאינו חולק ודוק ומ"ש שעלה וביטל הכוונה ששלח במכתבו וביטל כמפורש בעזרא ד':

פרק יד

כתבתי עליך שאתה חכם. כמ"ש עיר גבורים עלה חכם וכתיב ואיש תבונות יחריש וגם אויל מחריש חכם יחשב:

אל תוסף דבר. כאומר אל תרבה דברים כי הסכל מרבה דברים ולא אתה:

פרק טו

שעומד במשנתו. שאינו מחודד ומשונן וכמ"ש ביצה דף כ"ח סכין שעמדה ופירוש שנתקלקל פני חידודה וכמ"ש לעיל פסוק אם קהה הברזל:

לילך אצל רבו וכו' אצל פנחס וכו'. דורש עיר מלשון ער ועונה שהת"ח החריף נקרא ער ומלשון עיר וקדיש מן שמיא ועי' ד"ר פרשה ח' סי' ו':

מאתים שנה. צ"ע החשבון ולא מצאתי בזה דבר:

פרק טז

ר"מ אומר רוחות היו. שי"ר פסוק ראשון ושם ביארתי בס"ד. מדרש תהלים מזמור ע"ב ילקוט מלכים א' ג':

סדר הדין. ד"ר פרשה ה' סימן ו':

אמר ר"י אמר רבי אילעאי. שם ושם הגי' אר"י ב"ר אלעאי:

כשהוא אומר קח לי חרב. שם ושם הגי' לא דיו לאחד שמת אלא לשני היה גוזר:

אלולי שנתמלאתי צ"ל שנתמלאת. פי' שאמו נתמלאת עליו רחמים שבקשה תנו לה את הילד החי:

אנפליגוס. במ"ת שם הגי' התחיל נקבע בחכמה וא"כ הוא מלשון פלגי מים וכן מ"ש לפלגות ראובן וגו' גדולים חקרי לב:
דין זה להיות. שיהיה כדי חלוקה לשנים:
לא עשה אלא. פי' לא עשה שלמה באופן שאמר אלא באופן זה:
בעתו של עוה"ב. שבעת ההיא יאכל ויהנה וכמ"ש הנה עבדי יאכלו ונקרא עוה"ב עת כמ"ש בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי וגו' בעת ההיא יובל שי וגו' וכדומה הרבה. ומ"ש בגבורה ולא בשתי אם הוא מלשון שתיה אינו היפך הגבורה ועוד שהיל"ל בשתיה ע"כ דורש בשתי מלשון תשי ותשישות כח כמ"ש צור ילדך תשי:
בג' מקומות. ב"ר פרשה פ"ה ריש סי' ב' וש"נ ומ"ש צווחת מדת הדין שם בב"ר הגי' הופיע רוה"ק ומ"ש בב"ד של שם. הנה שם מת בשנת נ' ליעקב ועבר מת בשנת ע"ט ליעקב ומעשה זו של יהודה ותמר היה בשנת קט"ו ליעקב וא"כ צ"ע למה הזכיר ב"ד של שם ועכ"ז הדבר אמת שאברהם ויצחק ויעקב היו תלמידיו של שם ושל עבר ובית דינם והיה בית הוועד שלהם נקרא על שמו של שם וכמ"ש וישכון באהלי שם. ועל יעקב כתוב יושב אהלים היינו של שם ושל עבר ויהודה דן את תמר בבית דינו של שם וכמ"ש שמ"ר פרשה ל' סי' י"ט והיו שם יצחק ויעקב ואחיו:

פרק יח

ע"י שנתעצלו וכו' שנשתפלו וכו'. כמ"ש במכילתא יתרו פסוק ויחן שם ישראל כל מקום שנאמר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת. אבל כאן ויחן שם הושוו לב אחד שאמר להם זמן הרבה אתם עושים כאן. ופי' שהמחלוקת היה על שלא היה להם מנוחה במקום אחד רק חונים ונוסעים היו מרי נפש וחולקים ומריבים אך כאן שהובטחו על מנוחה נתיישבה דעתם והושוו בלבם לקבל עול תורה ומלכות שמים. ועל שלא היה תשובה גמורה אלא על ידי הבטחת המנוחה על כן נקרא בלשון עצלתים שנתעצלו לעשות רע עכ"ז זכו לכל הטובה. וכמ"ש בפסחים פרק מקום שנהגו יש שפל ועצל ונשכר ומ"ש ימך מלשון נמיכות שהנמוך עצמו כ"י משמים מי שמקרה עליותיו במים וירדו אז מים רבים. ועי' כ"ז בויק"ר פ' י"ט סי' ב' מש"ש:

פרק יט

לשחוקים של יראות. באיכה רבתי פסוק קלים היו רודפינו נשתתק הולד כינוי למיתת הרשעים וזהו לשחוקים. ומ"ש יראות הכוונה על עבודת כוכבים נקרא בלשון חז"ל יראות וכמ"ש על דמא בן נתינה ואבן שישב עלי' אביו עשאה יראה וכמ"ש במ"ר פרשה כ' סוף סי' י"ד על האתון ועושין אותה יראה. וחק לעבודת כוכבים לעשות סעודה על

מתים שלהם וצ"ע מה משמיענו. ויין משל לתורה כמ"ש ושתו ביין מסכתי וחיים הם הצדיקים שנקראים חיים וכדומה:

פעמים נענה. עי' לעיל פסוק ונתתי את לבי וכו' עד לענות בו:

קרייה יתי' חד מגר. שקרא אותן שכן אחד לראות באנשים שמרקדין בעבור שכר של מאכל ומשתה אמר השכן אף אני אעשה כן וקרא ר"ל על השכן פסוק זה וחלילה לומר על ר"ל שעשה כן בעצמו. שא"כ הי"ל וקרא על עצמו. שמ"ש וקרא עלוי פי' שקרא עליו היינו על השכן לשחוק עושים לחם שבעבור שחוק נותנים להם מאכל ומשקה:

פרק כ

גם במדעך. עי' כל זה ויק"ר פרשה נ"ב סי' ב' וש"נ ומבואר ועי' ב"ר ריש פרשה ה' בדומה לזה במשל החרשין והפקחין:

זה משה. לעיל סוף פסוק ושבתי וראה. וכאן חסר סיום הדרשה ותשלומה בויק"ר שם:

פרשה יא

פרק א

מקפל בשוניתא. פי' חופר כמ"ש הני קפולאי הובא בערוך ערך קפל. ושונית פי' בערוך מקום שהים עולה בזעפו. והביא ראיה ממשנה סוף אהלות:

ר"א בן שמוע וכו' סליקין לריגלא. הנה על ראב"ש היה תלמידו של רבי מאיר זמן רב אחר החורבן אך היה מנהגם גם אחר החורבן זמן רב לעלות לרגל לירושלים:

פחד באברהם אבינו. ב"ר פרשה מ"ח סי' יו"ד וש"נ ומבואר:

פרק ב

תן חלק לשבעה. כל דרשה זו ע"פ מדה י"ז:

ויהי בשביעית. אצל אליהו כתוב וזה מיותר שהרי כתוב שוב שבע פעמים ע"כ דורש בשביעית על שהזכיר זכות השבת ולשון המדרש משמע שדורש שהמעשה של אליהו היה ביום השבת:

דור שמל משה. שמ"ר פרשה י"ט סי' ו':

ויעש לו יהושע. חרבות צורים וימל אותם אל גבעת הערלות כמ"ש שי"ר פסוק עד שיפוח:

ז' ימי נדה. ויק"ר פרשה י"ד סימן ז' שיום הח' של מילה אחר הז' של נדה:

ר"א בר' שמעון. בבא מציעא דף פ"ח כל מעשה זו בשינויים. וצ"ע מה ענין מעשה זו לכאן:

פרק ג

אם ימלאו וכו' ת"ח תורה וכו'. והתורה נמשלה למטר כמ"ש יערוף כמטר לקחי:

תרגום עקילס. גם בתרגום יונתן שלפנינו נמצא כן ואצ"ל תרגם יונתן:

רבי מנא בציפורין. כמ"ש בויק"ר פרשה כ' סי' ז' ר' מני רבך יתיב בציפורין וצ"ע למה פרט דווקא את אלו:

שומר רוחן של כו'. עי' לעיל פסוק אין אדם שליט ברוח. וכמ"ש אצל חנניה מישאל ועזריה:

פרק ה

ז' **דברים**. ב"ר פרשה ס"ה סימן י"ב וש"נ:

פרק ו

זרעת בבכיר. ב"ר פרשה ס"א סי' ג' בבוקר הוא משל לזמן המוקדם בתבואה מקדמת להתבשל והערב על זמן המאוחר להתבשל:

נשאת אשה. לפי מ"ש כאן צ"ע שדעת רבי כהן בסוף הפסוק כדעת ר"י אך שם בב"ר דעת ר' יהושע אם בא לך עני בבוקר תן לו בערב תן לו ע"ש וכאן צריך להגיה כמו שם:

פרק ז

וטוב לעינים. וס"ד לראות את השמש:

פרק ח

בשמחת התורה. כמ"ש לעיל פסוק ושבחתי אני את השמחה:

אלו ימי הרעה. כמ"ש לקמן פסוק עד אשר לא יבואו ימי הרעה:

כי הרבה יהיו. וס"ד כל שבא הבל ואם אינו ענין לומר שעולם הבא הבל תנוהו ענין לדרוש שתורת עוה"ז הוא הבל בפני תורת עולם הבא וכמ"ש ב"ר פרשה י"ז סוף סי' ה':

פרק ט

בקשו חכמים. לעיל פסוק מה יתרון:

יפה אמר שלמה. ומ"ש שמח בחור הוא בתורה ומצות וכמ"ש וזכור את בוראך בימי בחורותיך:

בילדותך. בן חמש למקרא. בימי בחורותך בן עשר למשנה וי"ג למצות וט"ו לתלמוד:

ר' פנחס אומר וכו'. הוקשה לו שהרי הילדות קודם הבחרות ואיך אמר שמח בחור בילדותך על כן דורש שמ"ש בחור פירושו בעת שנבחר ונתמנה להיות רב:

פרשה יב

פרק א

והסר כעס מלבך. [הפסוק הזה הוא סוף פרשה י"א ונרשם פה הפרשה בשביל מ"ש לפיכך וזכור את בוראך אשר הוא ראש פרשה י"ב]:

עקביא. אבות ריש פרק ג' עי' ויק"ר ריש פרשה י"ח:

שלשתן דרש עקביא. שאם הכוונה על הבורא לבד הי"ל וזכור את ה' אלהיך ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל באורך ועל שכתיב בוראיך בי' מלא ע"כ דורש בורך וכצ"ל בארך זו ליחה סרוחה בורך זו עפר רמה ותולעה וכ"ה בויק"ר שם:

והגיעו שנים. אלו היסורין כתוב המ"כ שצ"ל והגיעו שנים וגו' כוונתו על מ"ש בס"ד והגיעו שנים אשר תאמר אין לי חפץ בהם ודורש על שאין לו חפץ ביסורים גם יתכן על שהוקשה לו השינוי תחלה אמר ימי הרעה ואח"כ אמר והגיעו שנים ע"כ דורש שנים מלשון שינויים על שלעת זקנה מתהווה בגוף שינויים רבים מכלות הכחות ועי' שבת דף קנ"א הובא בילקוט כאן:

פרק ב

זלגו עיניו. יותר מחפצו כי כן טבע הזקנים:

פרק ג

זה המסס. שתחלה אמר ובטלו משמע שמבטל לגמרי ואחר כך אמר כי מעטו ולא בטלו ע"כ דורש ובטלו על ההמסס שבטל כחו. וכמ"ש לקמן בפסוק בשפל קול הטחנה על ההמסס כי מעטו על השיניים שמתחסרים:

פרק ד

אלו השפתות. שהשפתות הם הכלים שבונים הדבור שאף שהדבור יוצא ע"י חמשה מוצאות הכל יוצא דרך השפתים וזהו בנות השיר שבונות השיר והדבור או על הכח הפנימי של ה דבור הם הכליות והלב:

פרק ה

צווחין ליה לאלתר. צ"ל לאתר וכ"ה בויק"ר שם:

מסוריין. סירים וקוצים:

לוז של שררה. לוז הוא אגוז קטן וכן השקד כדמיון האגוז וכן עצם הקטן של השדרה דומה לאגוז ושקד ומ"ש וינאץ פירושו שיבטל ויתקלקל וא"כ הי"ל ויבטל או ויתקלקל ע"כ דורש ג"כ מלשון הנצו הרמונים שאחר שיתקלקל ינץ:

אל בית עולמו. שמ"ר פרשה נ"ב מדרש רות פסוק כי המות יפריד:

פרק ו

חוט של שדרה. שהוא לבן ככסף וארוך כחבל:
מגלה את הזהב. מהכיס לחוץ וזהו גולת הזהב ומריצה הכסף להוציאה של מיני מאכל לגרגרת ומ"ש חבל פי' שמחבלת הכסף:
פרש על פניכם. בעוד שפניכם וצורתכם קיימת. ועי' ב"ר פרשה ק' בסי' ז' וש"נ:
רגבי נחל. עי' ויק"ר שם ריש פרשה י"ח:

פרק ז

העפר על הארץ. כשהיה שתהא יציאתו כביאתו:
פתר קרייה במקדש. איכה רבתי פתיחתא כ"ג וש"נ ומבואר כל הענין:
משניות גדולות. לעיל פסוק איש אשר יתן וש"נ:
ומצפצפת. והב"ק מנהמת כיונה כמ"ש ריש ברכות וזהו לקול הצפור:
נתיירא. שלא יעשה לו כמו שעשה לסנחריב וכמ"ש באיכה רבתי פסוק לא האמינו ובפתיחתא כ"ג הנ"ל:
קסמה של ירושלים בימינו. לסימן הצלחה וכדמיון גורל של יום הכפורים:
כלורכין. פי' במ"ע שרי אלפים בלשון רומי:
ספקלאטור. פי' ממונה להרוג הרוגי מלכות ועי' לעיל פסוק אם ישוך:
כבשין וכולם. וכל מה שצריך לכיבוש מבצרים ומלחמות:
כקסם שוא בעיניהם. וס"ד שבועי שבועות להם:
שנדרשת ז' מז'. כמ"ש במ"ר פרשה י"ט סי' א' מזוקק שבעתים:
צריך היקף חד מתלתא. שלפי הטבע צריך היקף שלש של הרום שאם הרום ג' אמות צריך להיות רחב אמה ואז יוכל לעמוד כדמיון האדם שגובהו נחשב ג' אמות ורחבו אמה:
כספם בחוצות ישליכו. וס"ד וזהבם לנדה יהיו לצלמו של נ"נ שעבודת כוכבים מטמא במשא כנדה וכמ"ש ד"ה ב' כ"ט ה' והוציאו את הנדה מן הקודש:
כדו של ברוך. שירמיה מתנבא ומשפיע ברוה"ק וברוך מקבל ממנו כמו בכד מן המבוע:
כדו של ירמיה. שבענין כתובות מגילות קינות היה ברוך המבוע והעיקר וירמיה צריך לו וכתיבת ברוך המגילות היה ג"כ ברוה"ק:
לך לך. מארצך היינו מבבל וכמ"ש אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים היינו בבל ושנער ועי' ב"ר פרשה ל"ט סי' ח' וצ"ע. אך הדבר מפורש בסוף נח ויצאו מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן וישבו שם ואח"כ באו לארץ כנען ודו"ק:
גם בבל לנפול וכו'. וס"ד גם בבל לנפול חללי כל הארץ היינו של דור המבול:
שנער שננערו. ב"ר פרשה ל"ז סי' ד' וש"נ ומבואר:

והרוח תשוב וכו'. ואחר כך כתוב הבל הבלים אמר קהלת ועי' מ"כ שצ"ל כיון שראה שלמה או צ"ל התחיל עליהם איכה ישבה. אך כוונת המדרש מ"ש התחיל עליהם בהבל הבלים היינו בדברי קינות שמדברים מדברי תוהו והבל וחושך:

פרק י

בקש קהלת למצוא. דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת ולא פירש איזה דברי חפץ ולא פירש אם מצא או השיב לו בקשתו ודורש ע"פ גז"ש ומדה י"ז שהכל מפורש שמ"ש בדברי חפץ פירושו מתן שכר מצות כמ"ש כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' ופי' חפצתי שיעשו כן ישראל. והשיב לו וכתוב יושר דברי אמת פי' שכתוב בספר התורה שנקרא ספר הישר וכמ"ש ב"ר סוף פרשה ו' ע"ש ותבין כאן וכמ"ש אשר אנכי מצוך היום לעשותם ודרשו היום לעשותם ומחר לקבל שכרם. ועי' ד"ר פרשה ו' סי' ב' שאין לעמוד על מתן שכרן של מצות ומ"ש מה רב טובך. שגם מפסוק זה ראיה שאין לעמוד בעוה"ז על מתן שכרן של מצות. ויתכן שכאן סובר המדרש שמ"ש על ספר הישר פירושו על ספר תהלים שחברו דוד שנקרא ישר כמ"ש אשר עשה הישר בעיני ה'. ומ"ש כי תהיו אתם ארץ חפץ זה שייך למ"ש בקש קהלת למצוא דברי חפץ היינו למצוא מתן שכרן של ישראל שנקראו ארץ חפץ והיינו מתן שכרן של מצות שעושין וכנ"ל:

על מתן שכרן של תורה. היינו ג"כ באופן הנ"ל אצל מתן שכרן של מצות ומ"ש על ספר הישר היינו בספר התורה כנ"ל. ומ"ש עין לא ראתה פי' שגם מפסוק זה ראיה גם יתכן שדעת המדרש כאן שמ"ש כתוב יושר הוא ישעיה הנביא שהנביאים נקראו שרים כמ"ש גלה סודו אל עבדיו הנביאים וכתיב ולישרים סודו:

אם תעירו ואם תעוררו. עי' שי"ר פסוק זה בסופו ותבין כאן:

ועל ספר הישר כי יום נקם בלבי. כנ"ל על ישעיה ויותר נכון שכוונתו ובתורה כתוב לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם וכוונתו אחת לשני פסוקים אלו לי נקם ופי' לי נקם אני היודע הנקם שאשלם לעת תמוט רגלם ואין אחר יודע:

פרק יא

שלשה שמות כו'. במ"ר פי"ד סי' ד' כה"ע וש"נ ומבואר:

כך לא נפל. מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' הכל בא (יהושע כ"ג:ט"ו):

כמסמרות נטועים. דורש ע"פ מדה כ"א דבר שהוקש לשתי מדות:

כל ימיו של ר"א. כצ"ל כל ימיו של ר"א היו נוהגים כר"א ואחר שמת ר"א בקשו לנהוג כר' יהושע ואמרו להם חכמים שמאחר שהחזיקו בחייו כר"א כך אחר מותו וזה כמסמרות נטועים:

אספה לי שבעים איש. מאיש אחד כמו משבעים:

פרק יב

להגות נתנו ולא ליגעת בשר. צ"ע איך דורש ומפסיק הפסוק לשנים ומאין לו לדרוש ולא ליגיעת ויתכן שדורש שמאחר שלא יתכן לפרש מ"ש הרבה יגיעת בשר על ספרים החיצונים ואם אינו ענין לספרים החיצונים תנוהו ענן על התורה על פי מדה כ' וי"א מסידור שנחלק ושייך למ"ש בפסוק הסמוך סוף דבר הכל נשמע שהרבה יגיעות בשר בתורה ומצות הכל נשמע וכו':

פרק יג

סוף דבר הכל נשמע. משמע שעד כאן דבר בדבר אחד ועל זה אמר סוף דבר היל"ל סופי הדברים וע"כ דורש על האדם:

למה קורין אותו דֻבָּר. הובא דרך אגב ענין מיתה:

פורחת באויר. פי' שרוחו עולה למעלה. ועי' בסוף שי"ר סוף פסוק מים רבים על אבא הושעיא איש טריא שראו מטתו פורחת באויר:

עמד על תשעים וכו'. פי' שאע"פ שהיו הגפנים חסרים והולכים עכ"ז המעט שנשאר עשה יין כמו שהיו מאה גפנים. ובנמשל כל העולם עומד בזכות צדיק אחד וכמ"ש וצדיק יסוד עולם וכאן כתוב כי זה (פי' צדיק אחד) כל האדם:

פרק יד

רבי הוה פשיט הדין קרייה. עי' ויק"ר פרשה כ"ו סי' ד' ובאיכה רבתי פסוק יתן בעפר פיהו וכאן איני חושב אלא ד' פסוקים ושם ושם חושב ששה פסוקים ועי' חגיגה דף ד' ה' ומ"ש כאן הדין קרייה תיבת הדין ט"ס שהרי כתוב מיד לאחד מששה מקראות:

גם בלא דעת. הובא דרך אגב וכמ"ש בסמוך אלו ידע וכו' לפיכך וכו'. ועי' ויק"ר פ"ד סי' ג' כה"ע וש"נ ומבואר:

עבד שרבו. חגיגה דף ה' עד סוף הפסוק:

אם טוב ואם רע. ולמה יביא במשפט על דבר טוב ע"כ דורש על דברים טובים המעורב בהם דברים רעים ששייך בו משפט אף שהוא טוב: